2511
OSZTÁLY NATÉLIU KONYVTÁR
BUDAPEST

HEMUS

2004/3-4

Полза от оучение-то.

Филиппъ подканаше сына си Алеѯандра да залега да сѧ оучи, заради да не стори много работы, за който той сѧ скорбѧше чи ги е сторилъ.

Кое богатство не сѧ загубѧ.

Димитръ Антиоховъ сынъ, като приѯе Мегара, и сички-те граждани си загобиха кой що имаше, найде философа Стилпона, и го попыта: що му сѧ загуби; а той отвѣща: нищо, защо никой не може да ми замни добродѣтель-та и оучение-то.

Истенско благородие.

Алфонсъ царь Арагонскій, като му думаше единъ ласкатель и го хвалѧше чи е царскій сынъ и царска оунука, и царскій братъ, рече: азъ сички-те тѣзи за нищо ги имамъ, защо не са мои, ами чуди: истенско-то благородие е мудрость-та и оучение-то.

Царь за гнѣв-атъ.

Като оустарѣ философ-атъ Аинодоръ, поиска от Августа да го отпусти да си

Съдържание Tartalom

МОЗАЙКА MOZAIK

Ще има ли съгласие? - Разговор с Антал Хейзер, председател на Агенцията за национални и етнически малцинства 2 **Lesz-e egyetértés?** Beszélgetés Heizer Antallal, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnökével

КОЛЕЛО KERÉK

В навечерието на кръглата годишнина 11 A kerek évforduló előestéjén

Радой Ралин – стихотворения (Унгарски градец, „Меггя“ утца, Умора) 12 **Radoj Ralin:** Versek: Magyar kisváros, Megye utca, Fáradtság

Между сатирика и поета - Интервю на Дьорд Сонди с Радой Ралин 16 **A szatirikus és a költő között.** Szondi György interjúja Radoj Ralinnal

Ференц Немец: Край Драва с българските воини. Миг щастие сред грохота на войната 21 **Nemecz Ferenc:** A Dráva mentén bolgár katonákkal Egy csöppnyi boldogság a háború zajában

СЦЕНА SZÍNPAD

Пенка Ватова: Унгарската драматургия в Народния театър до Втората световна война 28 **Penka Vatova:** Magyar színművek a nemzeti színházban a második világháború előtt

Куклите могат да разкажат много... – интервю на Тюнде Троян със сценографката Клавдия Орос 37 **A bábokkal sok mindent el lehet mondani…** Orosz Klaudiával Troján Tünde beszélget

Георги Крумов: Докато превеждах „трагедията“ 43 **Georgi Krumov:** A Tragédia fordítása közben

ЗНАНИЕ TUDÁS

Даниела Калканджиева: Възникване на българската дипломация (1878-1885) 48 **Daniela Kalkandzsieva:** A bolgár diplomácia kezdetei (1878-1885)

Иван Русков: Камъкът и рибата в храма на българската просвета. 180 години от първото издание на „Рибния буквар“ 53 **Ivan Ruszkov:** A kő és a hal a bolgár felvilágosodás szentélyében. 180 éve jelent meg a *Halas ábécé* első kiadása

Азбучник, съставен по Рибния буквар 63 **Ábécéskönyv** a Halas ábécé alapján összeállítva

Илюстрации: *Клавдия Орос* *100 г. Национален театър „Иван Вазов“* *„Рибния буквар“*

Illusztráció: *Orosz Klaudia* *100 éves az Ivan Vazov Nemzeti Színház* *Halas ábécé*

HAEMUS © SINCE 1991

ЩЕ ИМА ЛИ СЪГЛАСИЕ ?

Разговор с Антал Хейзер, председател на Агенцията за национални и етнически малцинства

На пролетната си сесия унгарският парламент започна обсъждането на промените в закона за малцинствата, но това съвсем не означава гаранция, че той ще бъде приет до края на тази година. За позитивните страни и слабостите на този нов закон, за по-нататъшната съдба на проекта разговаряхме с Антал Хейзер, председател на Агенцията за национални и етнически малцинства.

В каква фаза е в момента обсъждането на промените на закона за малцинствата, реално ли е очакването той да бъде приет от парламента до края на годината?

Ако гледам оптимистично на нещата, бих казал, че в момента промяната на закона е в най-добрата си фаза от последните седем години насам, тъй като започна парламентарното му обсъждане. Както на пленарното заседание, така и на заседанието на една от комисиите депутатите го одобриха за обсъждане, в сегашния вариант. Ако погледна песимистично на нещата, предложеният проект едва ли ще доведе до консенсус между четирите политически партии. Без това условие парламентът не може да приеме промените, за които са нужни гласовете на 2/3 от представителите. Изходът от тези преговори засега е доста неясен, в момента все още текат преговорите, чиято цел е създаването на необходимото политическо разбирателство. Преговорите, които започнаха след внасянето на закона за парламентарно обсъждане, не дават особени надежди, че партиите вървят към подобно разбирателство. Във всеки случай съществуват един-два пункта, по които все още предстои съгласуване на мненията. Вярвам, че политическата мъдрост ще надделее и всички ние ще намерим разрешение на тези въпроси. Ако това стане, парламентът ще може да приключи обсъждането до края на годината и, както е предвидено в проекта, новият мълцинствен закон ще влезе в сила от 1 януари 2005 г.

Няма да е трагедия, ако окончателното му приемане се отложи за пролетната сесия, тъй като за нас и това ще е достатъчно, стига да има поне половин година за въвеждането на новия ред – особено в сферата на избирателното право, – през която да успеем да подготвим малцинствените общности за настъпилите промени.

Кои са тези чувствителни моменти, които продължават да са въпрос на спорове и затрудняват приемането на закона?

На партийно ниво има три сфери, по които в момента се водят преговорите. По две от тях може да се постигне съгласие относително лесно.

LESZ-E EGYETÉRTÉS?

Beszélgetés Heizer Antallal, a Nemzeti és Etnikai Kisebbségi Hivatal elnökével

Az Országgyűlés tavaszi ülésszakán már elkezdte a kisebbségi törvény módosításának részletes tárgyalását, ez azonban koránt sem garancia arra, hogy még az idén elfogadják a törvényt. Az új törvény pozitívumairól és gyenge pontjairól, illetve a tervezet további sorsáról, Heizer Antallal, a Nemzeti Etnikai és Kisebbségi Hivatal vezetőjével beszélgettünk.

Milyen fázisban van jelenleg a kisebbségi törvénymódosításának tárgyalása, reális-e az a cél, hogy a Parlament még az idén elfogadja az új törvényt?

Ha optimista szemlélettel nézem, akkor az elmúlt hét év legjobb fázisában van a kisebbségi törvény módosítása, hiszen az Országgyűlés megkezdte annak tárgyalását. A plenáris ülésen és egy bizottsági ülésen a képviselők szavaztak az általános vitára való alkalmasságról, és megvitatásra alkalmasnak ítélték a jelenlegi tervezetet.

Ha a pesszimista énemet veszem elő, akkor még most áll csak előttünk az a nagyon fontos időszak, amikor a szükséges négypárti egyetértést meg kell teremteni a benyújtott tervezettel kapcsolatban. Hiszen ez a feltétele annak, hogy a kétharmados módosításokat az Országgyűlés elfogadja. Ennek a realitása ma meglehetősen bizonytalan, hiszen pontosan most folynak ezek a négypárti egyeztetések, amelyek ennek alapját, a politikai összhangot megteremthetik. A törvénytervezet benyújtását követő négypárti egyeztetések nem feltétlenül mutattak abba az irányba, hogy ez az egyetértés megteremtődik. Legalábbis van egy-két olyan pont, amiben még az egyeztetések hátra vannak. De én bízom benne, hogy a politikai bölcsesség alapján találunk megoldást ezekre a kérdésekre. Ha ez így lesz, akkor az Országgyűlés még az idén le tudja folytatni a vitát, és a benyújtott törvénytervezetnek megfelelően 2005. január 1-vel hatályba léphet az új Kisebbségi törvény.

Még akkor sincs azonban tragédia, ha mindez átcsúszik a tavaszi ülésszakra, hisz egy jó fél éves felkészülés elegendő számunkra, hogy ha bármilyen új rendszer lesz – különösen a választójog területén –, akkor a kisebbségi közösségeket arra felkészítsük.

Melyek azok a sarkalatos pontok, amelyek még mindig vita tárgyát képezik, és megnehezíthetik a törvény életbeléptetését?

Pártszinten három terület van, amelyeken jelenleg egyeztetések folynak. Én úgy gondolom, hogy ebből kettőben aránylag egyszerűen meg lehet egyezni. A harmadik terület már nehezebb kérdés, de ter-

Третата област е по-трудна, преговарящите страни трябва да са готови на компромиси.
Първият проблематичен въпрос е създаването на тристепенна структура на малцинствените самоуправления. Целта е – тя не е формулирана от сегашното правителство, а е резултат от преговорите между шестте партии в предишния управленчески цикъл – да се уеднакви структурата на малцинствените самоуправления с тази на местните органи на управление и да се създадат местни, областни и републикански самоуправления. В така наречения вариант „Б“ се предвиждаше съгласуване на структурите в Будапеща и в провинцията. Това означава евентуалното премахване на районните самоуправления, заради наблюдаваните злоупотреби в системата на електорите. Този вариант обаче не бе внесен в парламента, в предложението на правителството фигурира възможността за създаване на междинно ниво. Смятам, че по този въпрос бихме могли да намерим политически приемливо решение, с професионално издържани компромиси.
Другият въпрос, който по мое мнение също е разрешим, е свързан с кръга на лицата, които попадат под действието на закона. Действащият в момента закон за малцинствата се отнася за хората с унгарско гражданство. На практика обаче това не се осъществява. На изборите за малцинствени самоуправления гласуват всички, които участват в местните избори. Тук има противоречие между закона за малцинствата и действащия избирателен закон, което трябва да бъде разрешено на всяка цена. Сегашният проект – това също не е правителствено предложение, а преди всичко на ФИДЕС – разширява действието на закона както върху гражданите на Европейския съюз, пребиваващи законно в Унгария, така и върху други категории. Така че в малцинствените избори ще могат да вземат участие и хора, които нямат унгарско гражданство, но пребиват законно на територията на страната. По-малките общности, в това число и българите, настояваха за подобно разрешение. В момента ФИДЕС е на мнение, че трябва да се върнем отново към варианта, в който законът се отнася само за унгарски граждани. Не смятам, че това е принципен въпрос, това е въпрос на преговори и ще намерим разрешение.
Третият спорен въпрос, който е крайъгълен камък в преговорите, е понятието малцинствени списъци. Искам да подчертая, че малцинствените списъци са форма на избирателното право, според която единствено малцинството има право да определи кои принадлежат към него. За всички, за които малцинствената общност смята, че не са част от нея, съществува детайлно разработена юридическа процедура, в рамките на която те могат да докажат, че действително

mészetesen a feleknek mindenképpen kompromisszumra kell törekedni.
Az első problémás kérdés a háromszintű kisebbségi önkormányzatiság létrehozása. A szándék – és ez nem a jelenlegi kormány szándéka, hanem az előző ciklusban folytatott hatpárti egyeztetések eredménye – az volt, hogy a kisebbségi önkormányzatiságot a helyi közigazgatás három szintjéhez igazítsuk: helyi, megyei és országos önkormányzatok jöhessenek létre. Ennek volt egy „B” variációja is, ami azt mondta, hogy a budapesti és a vidéki rendszert mindenképp össze kell hangolni. Ez a verzió jelentette volna azt, hogy esetleg a kerületi önkormányzatok, az elektori rendszerben itt tapasztalt visszaélések miatt megszűnnek. Ez a „B” variáció azonban nem került benyújtásra, tehát a kormányjavaslatban most az szerepel, hogy megteremtenénk a középszint lehetőségét. Én úgy gondolom, hogy ebben a kérdésben tudunk a politika számára elfogadható és szakmai kompromisszumokat is magába foglaló megoldást találni.
A másik kérdés, ami véleményem szerint megoldható, az a jogalanyok köre. A hatályos kisebbségi törvény arról szól, hogy csak magyar állampolgárok lehetnek a kisebbségi jog alanyai. Ez azonban a gyakorlatban soha nem valósult meg. Mindazok részt vehettek a kisebbségi választásokon, akik a helyi önkormányzati választásokon is. Ez egy ellentét a kisebbségi törvény és a hatályos választójogi jogszabály között, amit mindenféleképpen fel kell oldani. A mostani tervezet – megint nem kormányjavaslatra, hanem döntően FIDESZ javaslatra – azt a megoldást tartalmazza, hogy a jogalanyok körét mind a Magyarországon jogszerűen tartózkodó EU állampolgárokra, mind az egyéb kategóriákra kiterjeszti. Tehát a magyar állampolgársággal nem rendelkező, de szabályosan az ország területén tartózkodó állampolgároknak joguk van a kisebbségi választásokon részt venni. Ezt a kis közösségek, például a bolgárok is, nagyon határozottan kérték. Jelenleg a FIDESZ azt az álláspontot képviseli, hogy térjünk vissza a magyar állampolgárok körére. Én nem hiszem, hogy ez elvi kérdés, hanem egyetértés kérdése, és meg fogjuk találni a megoldást.
A harmadik vitás kérdés, amely igazából a továbblépés sarokköve, az a névjegyzék fogalma. Hangsúlyozni szeretném azonban, hogy a névjegyzék egy olyan választójogi forma, amely azt mondja ki, hogy kizárólag a kisebbség joga az, hogy meghatározza, hogy kik tartoznak hozzá. Mindazok, akikről a kisebbségi közösség úgy gondolja, hogy nem hozzá tartoznak, nagyon részletesen kidolgozott jogorvoslati lehetőséggel rendelkeznek, hogy bebizonyítsák, ők valóban a közösség tagjai. Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert a hatályos rendszerben egy fordí-

принадлежат към общността. Важно е да подчертая това, тъй като в сега действащата система логиката е обратна: всеки, който твърди за себе си, че е готов да поеме представителството на общността, може да се кандидатира на малцинствените избори. Смятаме, и по този принципен въпрос имаме пълното съгласие на малцинствените общности, че в изборните органи трябва да влязат само българи, само немци, само словенци и т.н., тъй като това е тяхната общност.

В новата система най-важното е, че тя задължава, принуждава да минат през доказателствената процедура тези, които злоупотребяват. В случай, че се намери по-просто разрешение, което да

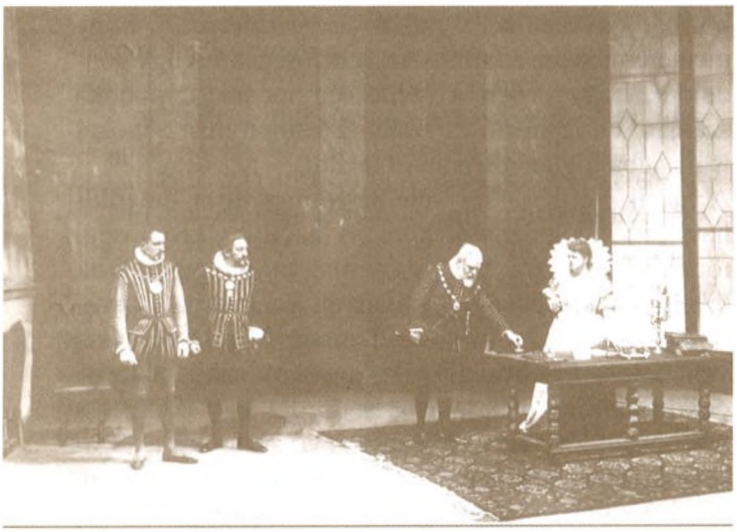

Сцена от „Мария Стюарт" от Фр. Шилер, постановка Н. О. Масалитинов, 1934 г.

гарантира и избирателите, и кандидатите да са от малцинството, правителството е готово да обсъди тези предложения. През последните седем години обаче не бе направено подобно предложение – което да отговаря на изискванията и да не противоречи на конституцията. Новото в сегашната система, за разлика от преговорите от предишните години, е това, че бе променена Конституцията на Република Унгария. Преди в Конституцията имаше две основни постановки: според едната малцинствата имат право да създадат свои местни и републикански самоуправления, а според другата всеки има право да вземе участие в местните избори. Сега в Конституцията се съдържа единствено постановката, че единствено малцинствените общности имат право да създават местните и републиканските самоуправления. Така че ние трябва да осигурим както от страна на активното, така и от страна на пасивното избирателно право възможността това конституционно положение да бъде упражнявано единствено от малцинствата.

tott logika érvényesül: bárki, aki azt mondja magáról, hogy elvállalja a közösség képviseletét, az indulhat a kisebbségi választásokon. Mi úgy gondoljuk, és ebben az elvi kérdésben egyetértés van a kisebbségi közösségekkel, hogy a közjogi választótestületekbe csak bolgárok, csak németek, csak szlovének, és így tovább kerüljenek be, hiszen ez az ő közösségük.

Az új rendszerben nagyon fontos, hogy a visszaélőket kényszeríti aktív cselekvésre, a visszaélőket kényszeríti egy bizonyítási eljárásra. Abban az esetben azonban, ha bárki egyszerűbb megoldást talál erre a kérdésre, hogy mind választójogi, mind jelölt-oldalról kisebbségek vegyenek részt a választásokon, akkor a kormány továbbra is nyitott ezeknek a javaslatoknak a megvitatására. Egyet tudok mondani: az elmúlt hét éves egyeztetés során én ilyen javaslatot nem láttam – olyat, ami végiggondolva, alkotmányosan is alkalmas ennek a kitételnek a teljesítésére. Ami új a mostani rendszerben a korábbi évek egyeztetéseihez képest, az az, hogy módosult a Magyar Köztársaság Alkotmánya. A korábbi években két rendelkezés volt az Alkotmányban: az egyik azt mondta ki, hogy a kisebbségek joga helyi és országos önkormányzatok létrehozása, a másik pedig azt mondta ki, hogy mindenkinek joga van a helyi választásokon való részvételhez. Ma az Alkotmányban egyetlen egy rendelkezés van, ami azt mondja ki, hogy csak a kisebbségi közösség joga helyi és országos önkormányzatok létrehozása. Tehát mind az aktív, mind a passzív választójogi oldalról nekünk biztosítanunk kell annak a lehetőségét, hogy ezt az alkotmányos tételt csak kisebbségekhez tartozó személyek tudják gyakorolni.

Itt kezdődik a nehézség minden más megoldási lehetőségnél – de azért érdeklődéssel várjuk azt a javaslatot, amit a FIDESZ jelzett. Azonban a szakmai véleményünk alapján, sajnos azt tudom mondani, hogy a névjegyzéken kívül nem látunk olyan más megoldást, ami mindkét oldalon szűrve, a közösségnek biztosítja a kisebbségek önvédelemhez való jogát.

Többen azért tartják aggályosnak a választói névjegyzéket, mert szerintük a potenciális választóik, akik regisztráltatni szeretnék magukat, nem látják majd át ezt az új rendszert, és nem vállalják a procedúrát. Sőt még esetleg a bizottságokban dolgozók sem látnak bele teljesen az új választási szisztémába. Jogosak ezek az aggodalmak?

Itt a félreértés motiválja, részben, ezeket a véleményeket. A választóktól egy ponton kér többet az új rendszer, mint a hatályos jogszabály. Ez pedig az, hogy a február-márciusi időszakban, amikor a helyi névjegyzékbizottság működni fog, akkor vagy ők

И тук започват трудностите с всяко друго предложение. Все пак ние с интерес очакваме предложението на ФИДЕС. Експертните мнения за съжаление не виждат никакво друго разрешение на въпроса, освен малцинствените списъци, които поставяйки сито и от двете страни, осигуряват на малцинството правото за самозащита.

Мнозина смятат, че избирателните списъци за малцинствата представляват проблем, тъй като потенциалните им избиратели, които биха се регистрирали, не виждат ясно новата система и затова не желаят да се подлагат на подобна процедура. Тя не е обозрима дори за членовете на комисиите. Дали са основателни подобни страхове?

Подобни мнения са мотивирани отчасти от едно недоразумение. Новата избирателна система очаква от избирателите само един пункт повече, в сравнение със сегашната. Когато през февруари-март комисиите по избирателните списъци започнат да функционират или избирателите трябва да се обърнат към тях, или – тъй като общността познава своите членове – комисията ще ги потърси. И тогава избирателят трябва да подпише съответната, предписана по закон анкетна карта и да поиска регистрацията си. Това е единственият пункт, който изисква нещо повече от избирателите.

В същото време гарантираме сериозни права на общностите и затова искаме повече и от републиканските самоуправления в един много важен момент – те трябва да решат в кои селища желаят да създадат комисии за избирателните списъци. Това трябва да стане през декември месец в годината преди изборите. Бих казал, че това не е проблем за малките общности. Доколкото познавам тези общности, с който и председател да заговоря – независимо от професионалната подготовка – всеки точно може да ми изброи къде живеят българи, украинци, русини, според общността – по селища и райони. Така че републиканските самоуправления почти година преди изборите могат точно да посочат къде ще има да речем избори за българско малцинствено самоуправление. Това е огромна власт в ръцете на общността, която няма аналог не само в унгарската избирателна система, а и в цяла Европа. След тази промяна администрацията може да въведе една много по-опростена система и да подготви условията за провеждане на избори, да речем на български самоуправления, само в селищата, определени от българите или добавени след протичането на съответната юридическа процедура. След което републиканските самоуправления трябва да определят по трима души за всяко селище или район, включени в изборите, които да работят 2-3 месеца в комисията за избирателните списъци и също са познати и признати в общността

keressék meg a bizottságot, vagy – mivel a közösség ismeri a tagjait – a bizottság fogja megkeresni a választókat. Akkor a választó aláírja azt a bizonyos kérdőívet, amit a törvény előír, és kéri a regisztrációját. Ez az egyetlen pont, amiben a választópolgároktól többet kérünk.

A közösségeknek viszont szilárd jogokat biztosítunk, és ezért egy nagyon fontos elemnél kérünk pluszt az országos önkormányzatoktól, mégpedig annál a pontnál, amikor ők eldöntik, hogy mely településeken kívánnak helyi névjegyzékbizottságot felállítani. Ennek a választásokat megelőző év decemberében kell megtörténnie. Én azt tudom mondani, hogy ez a kis közösségek esetében sem jelent-

Кръстьо Сарафов в ролята на Арган в „Мнимият болен" от Ж. Б. Молиер, постановка И. Даниел, 1931 г.

het problémát. Amennyire én ismerem ezeket a közösségeket, ha bármely elnökkel leülünk – függetlenül minden szakmai előkészülettől – meg tudják nekem pontosan mondani, hogy a közösség ismeretei szerint hol élnek bolgárok, ukránok, ruszinok, stb. – településenként és kerületenként is. Tehát az országos önkormányzatok pontosan meg tudják határozni, majdnem egy évvel a választásokat megelőzően, hogy hol lesznek, pl. bolgár kisebbségi választások. Ez egy olyan hatalom a közösség kezében, ami példátlan nem csak a magyar rendszerben, de úgy gondolom, hogy az európai választási rendszerben is. Ezzel a változással a közigazgatás a későbbiekben egy sokkal egyszerűbb rendszert tud felállítani, és csak azokon a településeken kell majd mondjuk a bolgár választások hátterét kiépíteni, melyeket a bolgárok kijelöltek, vagy esetleg még jogorvoslati úton, pluszban bekerült. Ezután az országos önkormányzatnak azokon a településeken

личности. Този труд няма да бъде безплатен, той е част от избирателната процедура. Няма основание за тревоги и от гледна точка на защитата на данните, тъй като за избирателните списъци не може да бъде давана никаква информация. Данните са достъпни само за членовете на регистрационната комисия, а те полагат клетва – т.е. обвързани са посредством закона за защита на данните и други закони. Тук трябва да се обърне внимание на едно много важно нещо относно членовете на комисията – на местно ниво – да няма несъвместимост с кандидатите, които ще се обявят по-късно. Не се изключва възможността същите лица после да се кандидатират на областно или републиканско равнище.

Друг важен елемент, след като определянето на същността на цялата система е поставена в ръцете на общността, е и това, че на преките избори правото да издигат свои кандидати имат обществени организации на малцинствата, както на областно, така и на републиканско ниво. Това, надяваме се, недвусмислено ще върне равновесието между републиканските самоуправления и малцинствената цивилна сфера. Моето убеждение е, че цялата система трябва да действа така, че републиканското самоуправление да представлява един вид парламент за общността, а цивилната сфера – действащите в парламента партии.

Математиката ще покаже колко от кандидатите от листите на организациите ще попаднат в републиканското самоуправление – от едната трима, от другата седем, от третата пет и т.н. И когато се уточни съставът на републиканските самоуправления малцинствените организации ще бъдат изправени пред т. нар. „коалиционна принуда". Точно същото става при партийната система в Парламента. Опитваме се да съгласуваме логиката на системата и от тази гледна точка с логиката на демократическата система. Тези принципни постановки трябва да намерят своето юридическо разрешение; дали могат да бъдат въведени езикови елементи (роден език) – което много бихме желали – при издигането на кандидатите и как това може да бъде включено в правната уредба. Но днес не съществува юрист, в Унгария или в която и да е страна на Европа, който да каже как би могло да се отрази подобно изискване в една правна норма – например, че българският кандидат трябва да знае български език. Много бих се радвал, ако още на сегашния парламентарен етап някой успее да намери заслужаващо внимание решение.

До каква степен новият Закон за малцинствата разделя ръководствата, членовете на 13-те унгарски малцинства?

През последните седем години не е имало нито едно предложение, което да е било подкрепяно

vagy kerületekben, amelyeket előzőleg kijelölt, meg kell találnia azt a három főt, akik a névjegyzékbizottságokban, másfél-két hónapos időszakban dolgozni fognak, és szintén a közösség ismert, elismert tagjai. Ezt a munkát nem kérjük ingyen, ez ugyanúgy a választójogi procedúra része. Adatvédelmi szempontból sincs ok aggodalomra, hiszen a névjegyzékekről semmilyen információ nem adható ki. Csak a regisztrációs bizottság tagjai kezelhetik ezeket az adatokat, ők pedig esküt tesznek – vagyis adatvédelmi és egyéb törvények is kötik őket. Itt egy dologra kell nagyon figyelni, arra, hogy a névjegyzék-bizottsági tagság – helyi szinten – összeférhetetlen a későbbi jelöléssel. Ez azonban nem zárja ki azt, hogy ezek a személyek később jelöltessék magukat megyei vagy országos szinten.

A választási névjegyzékeknél még egy nagyon fontos információt kell majd figyelembe venni, mégpedig azt, hogy a feliratkozottak száma meghaladja-e azt a bizonyos harminc főt vagy sem. Ha meghaladja, akkor lehet választásokat tartani. Ez sem kisebbségpolitikai kérdés, hanem egyszerű matematika: ahhoz, hogy ötfős kisebbségi önkormányzatot létrehozhassunk, egy jelölthöz öt ajánlócédula kell, úgy, hogy önmagát senki nem jelölheti, minimum harminc személy kell.

A másik fontos elem, amivel a közösségek kezébe tesszük a rendszer meghatározásának lényegét, az az, hogy a közvetlen választásokon a kisebbségi társadalmi szervezetek rendelkeznek a listaállítás jogával, mind megyei, mind országos szinten. Ez egyértelműen visszaállítja, reményeink szerint az egyensúlyt a kisebbségi önkormányzati és a kisebbségi civil szféra között. Az én meggyőződésem szerint a rendszernek úgy kell működnie, hogy az országos önkormányzat a közösség parlamentjeként funkcionál, a civil szervezetek pedig a parlamentben résztvevő pártokként.

A matematika ki fogja mutatni, hogy a jelölőszervezetek listájáról –, egyikről három, másikról hét, harmadikról öt, stb. személy kerül be az országos önkormányzatba. És amikor az országos önkormányzat összetétele megvan, akkor alakul majd ki a kisebbségi civil szervezetek között „koalíciós kényszer", ha úgy tetszik. Ez pedig ugyan az, mint a pártrendszerek esetében a Parlamentben. Tehát a rendszer logikáját próbáljuk ebből a szempontból is, az általános demokratikus rendszerhez igazítani.

Ezekhez az elvi megközelítésekhez meg kell találni a jogtechnikai megoldásokat; hogy például tudjuk-e alkalmazni a nyelvi elemet – amit nagyon szeretnénk – a jelöltállításnál, hogy ez bekerüljön a jogszabályba is. De nincsen olyan jogász, aki ma meg tudná mondani Magyarországon vagy Európa bár-

от всички малцинства. И днес не може да се каже, че изходното положение е, че шестима подкрепят и седмина не подкрепят промените в закона. Защото ако се вгледаме в мнението на седемте малцинства, които не подкрепят промените, ще видим, че те не подкрепят различни елементи на проекта. В същото време има шест самоуправления, които са гласували решения за подкрепа на промените, но това не означава, че тези решения се споделят в еднаква степен от всичките членове или от всички ръководители на общността. Имаше предложения да започне нова обществена дискусия по този въпрос. Смятам, че след седемгодишна работа едва ли ще се появят някои съвсем нови елементи. Рано или късно партиите трябва да бъдат подканени да вземат политическо решение, тъй както през 1993 г. Ако това не стане, ще бъдат застрашени изборите през 2006 г. Същесвуващото малцинствено избирателно право е в противоречие с действащата Конституция. Парламентарният защитник на малцинствените права се обърна към Конституционния съд по въпроса, но решение още не е взето. Смятам, че би трябвало да се настоява за бързо вземане на решение на Конституционния съд. Това може да стане като президентът поиска официално мнението на Конституционния съд преди да подпише приетия от парламента закон. Конституционният съд трябва да разгледа закона и да вземе решение в законно определения срок. В случай, че Конституционният съд не приеме една или повече точки от закона, все още ще имаме време в началото на 2005 г. да променим закона в духа на тези бележки. Едно е сигурно: новият закон ще даде много повече възможности за всички. Големият въпрос е дали всяка малцинствена общност ще съумее да се възползва от тези възможности.

Какви финансови гаранции ще получат самоуправленията за изграждането на новата система, има ли въобще възможности за това?

От бюджетните пари, от данъчните форинти могат да бъдат финансирани само задачи и проекти, при които се знае точно за какво правителството или републиканското самоуправление ще изразходва парите на данъкоплатците. Ако самоуправленията поискат през 2005 г. в бюджета да бъдат включени допълнително да речем плюс 32% или X милиона форинта, понеже ще им се появят допълнителни разходи – нека не разчитат на това. Времето, когато средствата се раздаваха за функциониране въобще, отмина. Ако не успеем да обвържем финансирането с изпълнението на конкретна задача, тогава – в една средна перспектива – финансирането на малцинствата ще изпадне в сериозна криза. Новият закон дава правната основа на подобна постановка. Някои смятат, че като казвам тези неща, заплашвам, че няма да има

mely más országában, hogy hogyan lehet ezt bármilyen jogi formában rögzíteni – például azt, hogy a bolgár jelöltnek beszélnie kell bolgárul. Én nagyon örülnék annak, ha még ebben a parlamenti szakaszban valakinek lenne erre egy érdemi megoldása.

Mennyire osztja meg az új Kisebbségi törvény tervezete a 13 kisebbség vezetését, tagjait?

Még nem volt egyetlen olyan választójogi javaslat sem az elmúlt hét évben, amely a kisebbségek mindegyikének támogatását bírta volna. Ma sem az az alaphelyzet, hogy hatan támogatják, heten nem támogatják a törvényjavaslatot. Hiszen ha megnézzük a hét nem támogató kisebbségi önkormányzat véleményét, akkor azt látjuk, hogy különböző részelemeit nem tudják támogatni a tervezetnek. És ugyan úgy a hat támogató önkormányzat között is vannak támogató testületi döntések ugyan, de egyáltalán nem biztos, hogy ezeket a döntéseket a közösségnek minden tagja, vezetője teljes mértékben osztja. Olyan felvetést is lehetett hallani, hogy indítsunk egy újabb társadalmi vitát erről a kérdésről. Én úgy gondolom, hogy hét év munkája után, én nem számítok arra, hogy alapvetően új elemek előkerülhetnek. De előbb utóbb fel kell kérni a pártokat arra, hogy ugyanúgy, mint 1993-ban, hozzák meg politikai döntésüket. Ha ez nem történik meg, akkor veszélybe kerülnek a 2006-os kisebbségi választások. Ugyanis a hatályos kisebbségi választójog és a hatályos Alkotmány szemben állnak egymással. A kisebbségi jogok biztosa már az Alkotmánybírósághoz fordult ebben az ügyben, de a testület még nem foglalt állást. Amit én nagyon jó megoldásnak látnék ebben a kérdésben, az egy gyors alkotmánybírósági döntés kikényszerítése. Ez úgy történhet meg, hogy a köztársasági elnök, mielőtt aláírja az Országgyűlés által megszavazott törvényt, hivatalos állásfoglalást kér az Alkotmánybíróságtól. Ekkor az Alkotmánybíróságnak törvényileg meghatározott időn belül kell áttekintenie a törvénytervezetet és meghoznia döntését. Ebben az esetben, ha az Alkotmánybíróság a törvény egy vagy több pontjával kapcsolatban kifogást emelne, még mindig lenne időnk arra, hogy 2005 első felében ezeknek a kifogásoknak megfelelően módosítsuk a törvényt. Egy biztos: az új törvény mindenkinek sokkal több új lehetőséget fog nyújtani. Az, hogy ezekkel a lehetőségekkel minden közösség tud-e majd élni, az egy nagy kérdés.

Milyen pénzügyi garanciákat kapnak az önkormányzatok az új rendszer kiépítéséhez, egyáltalán van erre lehetőség?

Közpénzből, valamennyiünk adóforintjából csak olyan projekteket és feladatokat lehet finanszírozni, ahol pontosan lehet tudni, hogy mire költi el a kormány vagy az országos önkormányzat az adófizetők pénzét. Ha most azt kérik az önkormányzatok, hogy

пари, ако не приемем този закон. Не заплашвам, решението колко пари да се дадат в тази сфера винаги се взема от парламента или е политическо решение на съответното правителство. Ако средствата се обвържат с определена задача обаче, то тогава възможностите за политически решения значително се стесняват. Ако става въпрос за общи разходи за функционирането, тогава от какво зависи дали ще ги подкрепим с 5%, с минимална сума, или с 10%? И какво ще стане тогава? Да речем дружеството ще направи с едно заседание по-малко, в селото ще има с едно мероприятие по-малко – няма да се провали светът. Ако обаче бъде заплашено финансирането на някоя институция, както става и в случаите с унгарските институции, трябва да се заемем сериозно с въпроса и да го отнесем до съответните управленски органи. Предложеният проектозакон дава правната основа на подобно обръщане на логиката на нещата. Не се страхувам, че за изпълнение на задълженията, формулирани в закон, приет с квалифицирано мнозинство, правителствата няма да гарантират предпоставките. Трябва да бъде обмислен и въпросът дали някои от задачите не могат да бъдат поети съвместно от повече общности. Има например трима-четирима юристи, които работят в сферата на малцинственото право, от чиято работа се възползват повече малцинства – защо е необходимо всичките тринайсет малцинства да имат собствени, добре подготвени юристи? Някога ще има естествено, но сега и тези неколцина специалисти могат да обслужват задачите, свързани с институциите било при една, било при друга общност. Същото ще е ако се наложи въвеждането на счетоводен контрол, такъв специалист би могъл да работи и при тринайсетте малцинства. Това е въпрос на самостоятелно решение на самоуправленията, но то все още е въпрос на бъдещето. Вярвам, че сме стигнали до момента, когато в интерес и на тринайсетте самоуправления е да направим следващата крачка.

Доколко е реално парламентарното представителство на малцинствата или и това е въпрос на бъдеще?

Този въпрос е тясно свързан с целия пакет от закони. В началото на мандата си правителството разработи на най-високо равнище ритъм на работа, за който бяха информирани и малцинствените самоуправления. Той предвиждаше, че след промяната на конституцията и на избирателните разпоредби, през втората половина на мандата, ще бъде разгледан въпрос за парламентарното представителство. Това се въпросът и от новата програма на правителството. Законът обаче може да се приеме с квалифицирано мнозинство, което може да бъде реализирано само със съгласието на опозицията в Унгария. Надявам се, че щом се очертае ритъмът на приемане на промените в закона на малцинст-

a 2005-ös költségvetésünkbe építsünk be, mondjuk plusz 32%-ot vagy plusz X millió forintot, mert nekik a törvény szerint új kötelezettségeik lesznek – erre ne számítsanak. Az általános működési célú támogatások időszaka lejárt. Ha nem tudjuk elérni azt, hogy feladathoz kössük a pénzügyi finanszírozást, akkor középtávon a kisebbségi finanszírozás nagyon komoly válságba kerül. Például ennek a gondolatnak a jogi megalapozását is szolgálná az új törvény. Némelyek ezt úgy fogják fel, hogy én azzal fenyegetőzőm, nem lesz pénz, ha nem fogadjuk el ezt a törvényt. Én semmivel nem fenyegetőzöm – ez mindig az Országgyűlés vagy az adott kormány kisebbségpolitikai döntése, hogy egy-egy ilyen területre mennyi pénzt ad. De ha ezek feladathoz kötött pénzek, akkor a mindenkori politika mozgástere jelentősen leszűkül. Ha ezek a pénzek általános működési támogatások, akkor min múlik, hogy most pl. egy 5%-os, egy nominálértékű vagy egy –10%-os támogatást adunk? Akkor mi történik? Esetleg egy egyesület eggyel kevesebb ülést hoz össze, egyel kevesebb rendezvény lesz a faluban – attól még nem dől össze a világ. De ha egy intézmény finanszírozása kerül veszélybe, ugyanúgy, mint a magyar intézmények esetében, ezzel érdemben foglalkozni kell, kormányzati szinten is rendkívüli figyelmet követel. Például ennek a logikai váltásnak a megalapozását is szolgálja a benyújtott törvénytervezet. Nem félek attól, hogy ha a kétharmados törvény meghatároz kötelezettségeket, akkor ehhez a mindenkori kormány nem biztosítja a feltételeket. Adott esetben végig kell gondolni azt is, hogy egyes feladatok végrehajthatók-e több közösségben közösen. Például három-négy kisebbségi területen dolgozó jogász is van, akiknek a munkáját több közösség is igénybe veszi, ami nagyon helyes – miért kéne mind a tizenhárom közösségünknek saját, jól felkészített jogász? Majd egyszer lesz persze, de most ez a pár szakember el tudja látni az intézményekkel kapcsolatos feladatokat az egyik és a másik közösségnél is. Ugyanígy, ha belép a könyvvizsgáló alkalmazásának a kötelezettsége, akkor egy vagy két könyvvizsgáló mind a tizenhárom közösségnek tud majd dolgozni. Ez az önkormányzatok önálló döntése lesz, ez azonban még a jövő kérdése. Én bízom benne, hogy ilyen szempontból megint egy olyan ponton vagyunk, aminél mind a tizenhárom kisebbségnek az érdeke a továbblépés.

A kisebbségek parlamenti képviselete mennyire a jövő kérdése, van-e erre reális esély a közeljövőben?

A dolog szorosan összefügg a törvénycsomaggal. A ciklus elején, legmagasabb szinten olyan ütemtervet határozott meg a kormány önmagának, és ezt a kisebbségek vezetőivel közölték, hogy az alaptörvény és a választójogi jogszabályok módosítását

вата, веднага ще се захванем с въпроса за парламентарното представителство. През последните десет години професионалните среди са разработили повече от десет варианта, които предоставят различни възможности за разрешение. Има обаче едно нещо, което е особено важно: и в този случай не можем да се надяваме на единодушие от страна на малцинствената политика. Нито един от тези повече от десет варианта не бе одобрен и от тринайсетте малцинствени общности. Смятам, че както колегите от вътрешното министерство, така и тези от министерството на правосъдието или от нашата агенция може да извади кое да е от тези вече разработени предложения и бързо да го задвижи. Един от вариантите, който даваше частични или непълни права при гласуване на малцинствените представители не бе прокаран навярно защото до момента не бе познат подобен модел. В това отношение настъпи интересен прецедент: Парламентът разработи правилника за правния статут на представителите в Европейския парламент. Вече имаме модел за това как могат да се включат в работата на Парламента лица, които не са негови членове. За малцинствата подобно разрешение на въпроса би дало възможност те да бъдат поставени в положение, максимално близко до парламента, а оттам нататък можем да продължим да мислим за пълното разрешаване на въпроса. Така че развитие има във всички насоки, трябва да ги следим. Много се надявам, в скоро време партиите да ни възложат задачата да извадим някой от вариантите измежду многото предложения и да го разработим в подробности.

Интервю: Михаела Кодова

követően, a ciklus második felének feladata a parlamenti képviselet megoldásának kérdése. Mindezt az új kormányprogram megerősíti. Azonban ez kétharmados jogszabály, ami csak az ellenzék egyetértésével teremthető meg Magyarországon. Én nagyon remélem, hogy ha kirajzolódik a kisebbségi törvénymódosítás ütemterve, akkor azonnal elő fogjuk venni a parlamenti képviselet kérdését. Az elmúlt tíz évben tíz fölötti variációt dolgozott ki a szakma, különböző megoldási lehetőségekkel. Egy dolog azonban nagyon fontos: ebben az esetben sem várható kisebbségpolitikai egyetértés. A több mint tíz variáció egyike sem volt olyan, amivel mind a tizenhárom közösség egyetértett volna. Úgy gondolom azonban, hogy mind a belügyminisztériumi, mind az igazságügy-minisztériumi kollégák vagy akár a hivatalunk ezek közül a javaslatok közül bármelyiket, amelyre politikai akarat van, elő tudja venni, és nagyon gyorsan fel tudja eleveníteni. Az eddigi változatok egyike– résszavazati joggal vagy nem teljes körű szavazati joggal azért vérezhetett el, mert ilyenre eddig nem volt minta. Most ezen a területen érdekes fejlemény történt: az EU-parlamenti képviselők jogállásáról az Országgyűlés megalkotta a jogszabályt. Így ma már van arra példa, hogy a magyar Országgyűlés mellett, annak nem tagjai, milyen rendszerben tudnak az Országgyűlés munkájába bekapcsolódni. A kisebbségek esetében akár egy ilyen megoldás is alkalmas lehet arra, hogy ideiglenesen parlamentközeli helyzetet teremtsünk számukra, azt követően pedig tovább gondolkozzunk a teljes megoldáson. Tehát minden területen vannak új fejlemények, ezeket mindenhol nyomon kell követni, és nagyon remélem, hogy hamarosan megkapjuk a pártoktól azt a feladatot, hogy melyik változat vegyük elő a javaslatok közül, és dolgozzuk ki részleteiben.

Kodova Mihaela interjúja

В навечерието на кръглата годишнина

Изминаха 60 години от заключителния етап на Втората световна война, в която българската армия участва на страната на съюзниците в антихитлеристката коалиция. От късната есен на 1944 г. до деня на победата – 9 май 1945 г. българските войници и офицери се сражават срещу неохотно отстъпващите немски части. Едни от най-продължителните и кръвопролитни сражения са на територията на Унгария. Голяма част от загиналите по време на Втората световна война български воини остават завинаги тук, където се е намирала една от укрепените линии на германските части, последен опит за спиране на победното настъпление.

Странно е положението на България в тази война. До скоро тя е била съюзник на Германия. Съветските части, заедно с които се сражава срещу хитлеристите, са окупирали страната, въпреки че България никога не е обявявала война на Съветския съюз, а цар Борис III остава твърд в отказа си да изпрати български части на източния фронт. Поставени между два огъня българите получават изключително добър прием от унгарското население. Спомените на български войници и ветерани за тези времена, въпреки войната, са изпълнени с приятни чувства към гостоприемния народ. Не им отстъпват и унгарците.

Дравската епопея е най-драматичният и кръвопролитен момент от българското участие във войната. Този спомен се тачи и почита вече поколения наред.

Ето защо възобновяването на мемориалния комлекс Българско военно гробище през настоящата година е достоен израз на почитта към загиналите преди 60 години български войници и офицери. Възстановяването на българското военно гробище в Харкан е част от програмата на Министерството на отбраната на Република България за възстановяване на български паметни места в страната и чужбина.

A kerek évforduló előestéjén

60 év telt el a II. világháború befejező szakasza óta, amelyben a bolgár hadsereg a Hitler-ellenes koalíció szövetségeseinek oldalán vett részt. 1944 késő őszétől 1945. május 9-ig, a győzelem napjáig a bolgár katonák és tisztek a kelletlenül meghátráló német csapatok ellen harcolnak. A leghosszabb és legvéresebb ütközetek egy része Magyarország területén zajlott le. A II. világháborúban elesett bolgár katonák nagy része örökre itt maradtak, ahol a német csapatok megerősített vonala volt – utolsó kísérletként a győzedelmes előrenyomulás feltartóztatására.

Bulgária helyzete különös ebben a háborúban. Röviddel azelőttig még Németország szövetségese volt. A szovjet csapatok, amelyekkel együtt harcol a hitleri alakulatok ellen, elfoglalták az országot, függetlenül attól, hogy Bulgária soha nem üzent hadat a Szovjetuniónak, és III. Borisz határozottan elutasította, hogy bolgár csapatokat küldjön a keleti frontra. A két tűz közé került bolgárokat a magyar lakosság nagyon jól fogadja. A bolgár katonák és veteránok emlékei erről az időszakról a háború ellenére a vendégszerető nép iránti jó érzésekkel teltek, ahogy a magyaroké is.

A Dráva-menti eposz a legdrámaibb és legvéresebb mozzanata a bolgárok részvételének a háborúban. Emlékét nemzedékek óta őrzik és tisztelik.

A Bolgár Katonai Temető Emlékmű felújítása a 60 évvel ezelőtt elesett bolgár katonák és tisztek emlékének tiszteletét fejezi ki. A harkányi bolgár katonai temető felújítása a Bolgár Köztársaság Honvédelmi Minisztériuma azon programjának része, amelynek célja az országon belüli és a külföldön lévő bolgár emlékhelyek rendbetétele.

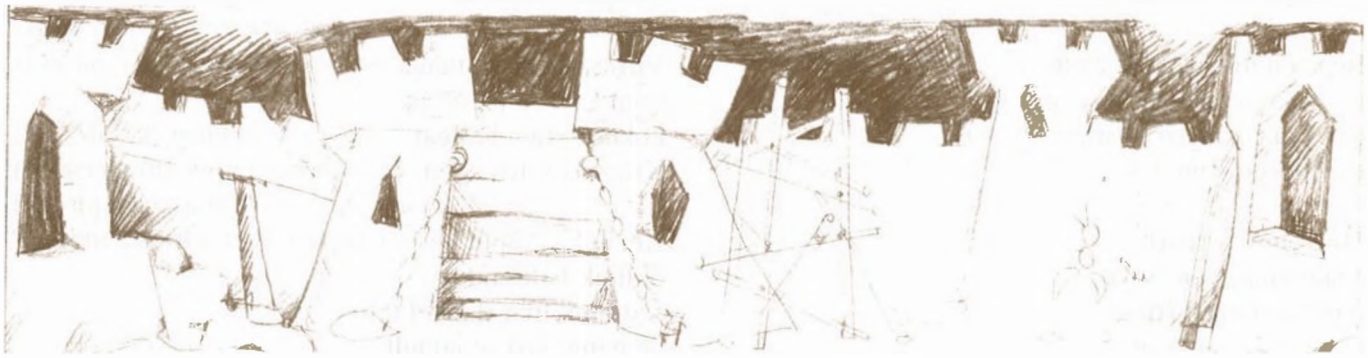

Радой Ралин
(1923-2004)

През есента на 1944 г. Радой Ралин заминава доброволец на фронта, за да се отскубне от „революционната бюрокрация". Заедно със златния кръст за храброст поетът донася от бойното поле недописаната си „Войнишка тетрадка". Почти всички стихотворения, включени там са писани 1946-1948 г., но истинското им рождено място е фронтът. „За Отечествената война писаха мнозина, но Ралиновите стихотворения останаха най-верният паметен знак за тихия, негероичен и нехрабър, но неподвластен героизъм, който в смъртта не търси слава, а свобода" – пише за него Вихрен Чернокожев.

Унгарски градец

Беше пътят задръстен
от войска и коли.
Бяха паднали гъсти,
непрогледни мъгли.

И на път бе – да спреме
във градеца пред нас,
на крака да подремнем,
да починем за час.

Беше толкова черно
и напред, и назад.
Като в сън ни се мерна
стар и тесен площад.

С плътно спуснати щори
вече къщите спят.
Няма никакви хора,
пуст е градският път.

Заковали отрано
свойте пътни врата,
всичко живо, прибрано,
се е свило в нощта.

Всред площада бди само
като воин на пост
върху кръста от камък
изоставен Христос.

Ние бием вратите
с вкочанясал юмрук
и ругаем сърдити -
нито глас, нито звук.

Radoj Ralin
(1923-2004)

1944 őszén Radoj Ralin önkénteseként a frontra megy, hogy elszakadjon a „forradalmi bürokráciától". A vitézségi aranykereszttel együtt be nem fejezett „Katonairká"-jával tért vissza a háborúból. Szinte valamennyi abban szereplő verse 1946-1948-ból való, valódi születési helyük azonban a front. „A honvédő háborúról sokan írtak, de Radoj Ralin versei bizonyultak a csöndes, nem harcias, nem bátor, ám meg nem alkuvó hősiesség maradandó jegyeinek, a hősiességnek, mely a halálban nem a dicsőséget, hanem a szabadságot keresi" – írta róla Vihren Csernokozsev.

Magyar kisváros

Teli az úton szerte
kocsik és katonák.
A tájat át köd szelte,
sűrű tejes homály.

Mindőnk igen megállna
a városban előttünk,
hogy elaludjunk állva,
órát ha pihenjünk.

Olyan sötét volt ottan
mindenütt, mit szem ér;
nicsak, mintha álomban:
ódon és keskeny tér.

Lent az összes spaletta,
már minden kihunyt,
ember nincs ebugatta,
holt a városi út.

Kapukat rekesztve
mind idejekorán,
húzták meg magukat este
a népek szaporán.

Virraszt a téren maga,
mint katona posztján,
kőkeresztjén hallgat
Krisztus kifosztván.

Kezünk a kaput veri,
öklünk belesajdult,
szitkunk már dühvel teli –
de hang, szó se jajdult.

Ще си тръгнем обратно
пак по градския път.
Непознатия град ний
ще намразим до смърт.

Беше паднала гъста
и студена мъгла.
Тъй вървяхме до късно
с вкочанели тела.

1946

Ismeretlen a város,
indulunk el megint,
gyűlöljük s ez halálos,
hagyjuk már mi el mind.

Sűrű a köd, nem támit,
hidegen honol, fagy ott.
Így vonultunk soká mi,
testünk kővé fagyott.

1946

Szondi György fordítása

„Меггя утца“

Заспали са замръзналите къщи.
Из улиците вее вятър лош.
След дълга обиколка се завръщам
По „Меггя утца“ късно в полунощ.

По „Меггя“ всички къщи са еднакви.
Как ще позная своята врата?
Но знам, че Ирма още ме очаква –
Прозорчето мъждука през нощта.

Почуквам леко по вратата къщна
И Ирма ми отваря начаса.
И вместо поздрав – здраво я прегръщам,
Ръце затоплям в нейната коса.

Аз нямам навик да се влюбвам бързо,
Но трябва близък в чуждата страна
И може би затуй съм се привързал
Към тая руса, мъничка жена.

Когато сутрин тръгвам да пътувам
И ме очаква неизвестността,
Целувам я. Тя нежно се сбогува,
Изпраща ме до пътната врата.

Тя знае, че през тази нощ студена
Се връщам изморен и изгладнял,
И масата добре е наредена,
И огънят е буйно запламтял.

По „Меггя“ всички къщи са еднакви,
Но лесно ще намеря „свойта“ аз.
Прозорчето, което свети в мрака,
За мене свети в този късен час.

1948

Megye utca

Alszanak a házak mind összefagyva,
Komisz szél szalad közöttük pusztán.
Megyek hosszú utat mögöttem hagyva
Késő éjjel végig a Megye utcán.

A Megye utcában egyformák a házak.
Az én kapumat hogyan tudom majd?
Hiszem azonban, hogy Irma rám vár csak –
Ablaka az éjben még pislongand.

Kopogtatok én a házkapun halkan,
Tárja is már ki azt Irma legott.
Elmerül kezem a női szép hajban,
Köszöntés helyett megölelem ott.

Szerelemre nem lobbanok sebesen
De kell kit szeressek más földön én,
Talán ezért ragaszkodom hevesen
E csöpp leányhoz – szőke földi lény.

Amikor reggel útra kerekedem,
És rám az ismeretlenség vár megint,
Megcsókolom. Gyöngéden szól nekem,
A kapuig kísér ki s búcsút int.

Tudja, hogy ezen didergető éjen
Fáradtan térek meg, gyötör éhség,
És terítve már az asztal szerényen,
S tűz táplálja otthon melegét még.

A Megye utcában egyformák a házak,
Ám könnyen meglelem, hol az „enyém".
A kis ablak, mely a sötétben sápad,
Értem világít, éjjeli remény.

Szondi György fordítása

Умора

Един войник заспал лежи
ей там върху полето бойно.
Ще го познаеш, че е жив
по дишането неспокойно.

Той спи, прострян върху пръстта,
ръцете си встрани отпуснал,
с полуотворена уста,
с пропукани и черни устни.

Лъч слънчев трепка и блести
в лика му кален и небръснат.
Над него мина просвисти,
но без съня му да прекъсне.

Megye utca

A hóban házak alszanak fehéren.
A szél jeges, kemények a fagyok.
Éjfél van, a járőrből visszatértem
s a Megye utcán végigballagok

A Megye utcán egyformák a házak.
Hogyan lelem meg azt a kiskaput?
De tudom, Irma vár, és ablakának
meleg fénye rögtön elémbe fut.

Kopogtatok, és Irma ismerősen
és halkan nyitja is már ajtaját.
Szavak helyett – átölelem erősen
és csókolom hosszan fényes haját.

Nem szoktam könnyen esni szerelembe,
de idegenben kell egy hű barát,
talán ezért fogadtam a szívembe
A magyar táj kis szőke asszonyát.

Ő tudja, hogy a jeges éjszakában
éhesen és átfázva érkezem-:
az asztal megterítve, a kályhában
lángok lobognak szenvedélyesen.

A Megye utcán egyformák a házak,
de ezt az egyet könnyen meglelem.
Homályában a téli éjszakának
A kicsi ablak világít nekem.

Király Zoltán fordítása

Fáradtság

Katona fekszik, szendergél,
ott a harc mezején, látod.
Észreveszed majd, igen – él,
nyugtalan piheg és tátog.

Földön alszik, teste kinyúl,
két keze csak oldalán nyugszik,
szája félig nyitva konyul,
ajka is cserepes, hamuszín.

Sáros arcán, borostavert,
napsugár ragyog, vakítja.
Fölötte zúgva akna szelt,
hű álmát meg se szakítja.

Това е тежък сън, дълбок,
след поход, битки непрестанни,
след десетдневен бой жесток,
след много нощи недоспани...

Сред труповете, връз калта
войникът ще лежи до късно.
Сън тежък, равен на смъртта,
след който после ще възкръсне...

1947

Keserves álom ez, de mély,
már szüntelen menetek múltak,
múlt tíznapos csata, kemény,
éber éjjelek múltak, hulltak.

Hullák között, szerte csak sár,
pihen a katona soká majd.
Súlyos álom, halál akár
egykoron, mely után feltámad.

1947

Szondi György fordítása

Между сатирика и поета

Интервю на Дьорд Сонди с Радой Ралин

„Много обичам интервюто. В него човек винаги лъже. Въобще разговорите между хората са лъжливи. Никой възпитан човек не рискува да каже една истина в лицето на другия."

Илия Бешков

Дьорд Сонди: *Какво е вашето мнение за интервюто?*
Радой Ралин: В интервюто и да не лъже човек, то тез, които го помествят, те ще излъжат. В смисъл, ще го съкратят или така ще го монтират, че смисълът да се изопачи. Интервюто не бива да се взема за чиста монета.
ДС: *Как бихте изтълкували днес, някои написани от вас преди години стихове?*

Ние бием вратите
с вкочанясал юмрук
и ругаем сърдити -
нито глас, нито звук.

Ще си тръгнем обратно
пак по градския път.
Непознатия град ний
ще намразим до смърт.
(Унгарски градец, 1946)

Не дойде никой друг да ни посрещне,
за добър час ръка да ни помаха,
тук хората по къщите са скрити
зад вратите,
надзъртаха подире ни в уплаха.

Не ни помаха никой със ръка!
Защо, защо от нас се всеки крие
нали сега сме ние
освободителна войска?
(Спомен, 1948)

По „Меггя" всички къщи са еднакви.
Как ще позная своята врата?
Но знам, че Ирма още ме очаква –
(„Меггя утца", 1948)

Чувствали сте се и непосрещнат, и едновременно топло посрещнат по време на войната...

A szatirikus és a költő között

Szondi György interjúja Radoj Ralinnal

„Nagyon szeretem az interjút. Abban az ember mindig hazudik. Általában az emberek közötti beszélgetések - hazugok. Egyetlen jólnevelt ember se kockáztatja meg, hogy egy igazságot a másik arcába mondjon..."

Ilija Beskov

Szondi György: *Mi a véleménye az interjúról?*
Radoj Ralin: Az interjúban, még ha nem is hazudik az ember, akik majd közlik, azok fognak hazudni. Úgy értem, megrövidítik, vagy úgy vágják össze, hogy a lényeget meghamisítják. Az interjút nem szabad készpénznek venni.
Sz.Gy.: *Hogyan értelmezné ma néhány jóval korábban írt versét?*

Kezünk a kaput veri,
öklünk belesajdult,
szitkunk már dühvel teli -
de hang, szó se jajdult.

Ismeretlen a város,
indulunk el megint,
gyűlőljük s ez halálos,
hagyjuk már mi el mind.
(Magyar kisváros, 1946)

Nem jött minket senki se fogadni,
jó utat inteni se mertek,
házában bújik itt mindenki még el,
kapuk rejtekében,
jedten csak utánunk kémleltek.

Felénk kézzel senki se lengetett.
Előlünk mindenki miért lapul?
Hát most nem mi vagyunk
a felszabadító sereg?
(Emlék, 1948)

A Megye utcában egyformák a házak.
Az én kapumat hogyan tudom majd?
Hiszem azonban, hogy Irma rám vár csak -
(Megye utca, 1948)

Egyidejűleg úgy érezte, hogy nem fogadják, másfelől pedig hogy melegen fogadják – a háború idején.

РР: Когато червената армия дойде, ние мислехме, че цяла Европа ще скочи и ще стане социалната революция. В България червената армия беше посрещната много добре, макар че у нас не е имало такова немско вмешателство, както в Югославия, с такива крути мерки. Когато тръгнахме с Първа българска армия, ние бяхме с пълното съзнание, че освобождаваме Европа. Чудехме се защо хората не дават външен израз на радостта си? А хората бяха преживели войната. Точно стихотворението „Унгарски градец" стана повод да се сближа с Далчев. Той го хареса много, съкрати един-два куплета. „Ти казваш истината за войната – каза той, – докато други лъжат, че всичко прехвърча от радост, че имало братски прегръдки... няма такова нещо. На тебе може да се вярва."

Докато другаде беше пълно с огромни червени знамена, тук, в Унгария, имаше едни малки като носна кърпа с надпис, че са имущество на комунистическата партия. По това време имаше и съветски войници, и югославски партизани. Нас са ни срещали унгарски жени и ни казват: елате у дома на квартира! Ние им казваме: имаме си квартира. А те: Елате, за да не ни настанят руснак или сърбин. Ние мислехме, че те са недостатъчно подготвени идеологически, но не знаехме за концлагерите, за затворените и избитите.

ДС: *А Ирма?*

РР: Ирма беше една фантазия. В тази квартира бяхме настанени с писателя Челкаш. Ирма беше дъщеря на хазяйката. Посрещаше ни много любезно, но нищо повече. Вечер ни даваше чай от цикория. Баща й беше възрастен полуселски-полуградски човек и назнайваше някоя друга хърватска дума.

Постепенно започнах да виждам истината. Когато се появиха моите стихове през 1949 г., критиката ги удари, нарече ги погрешно разбран реализъм. Това беше точно след процеса срещу Трайчо Костов. Защо съм уронвал престижа на българския войник, защо нямало партийност?

ДС: *Сещам се за едно четиристишие от 1954 г.*

Тарикатите, големите, пишат рентабилни драми,
ние малките, серсемите – безплатни епиграми.
Тогава ли е излязло или тогава е писано?

РР: Тогава е писано. Не й върви на българската драма, ние нямаме истинска драма. Ако има някакво постижение, то е случайно, а не закономерно. Създават се хубави спектакли, но те бързо остаряват. Станислав Стратиев, Георги Данаилов, Константин Илиев са едни добри търговци, които знаят, че тази работа се плаща добре. Бягат от остротата, не искат да рискуват. Тази епиграма бе написана общо за тях.

Radoj Ralin: Amikor jött a Vörös Hadsereg, azt hittük, hogy egész Európa talpra ugrik, és végbemegy a szociális forradalom. Bulgáriában az emberek nagyon jól fogadták a Vörös Hadsereget, igaz, nálunk nem volt olyan német beavatkozás, mint Jugoszláviában, nem voltak olyan kegyetlen intézkedések. Amikor az Első Bolgár Hadtesttel elindultunk, hogy fölszabadítsuk Európát, csak csodálkoztunk az embereken, miért nem adnak kifejezést örömüknek. Az emberek átélték már a háborút. Éppen a *Magyar kisváros* című versemnek köszönhettem, hogy közelebb kerültem Dalcsevhez. Neki nagyon tetszett, csak egy-két strófát vett ki belöle. „Te az igazat írod a háborúról – mondta –, a többiek pedig azt hazudják, hogy mindenki repesett az örömtől, hogy baráti ölelések meg a többi....szó sincs róla. Neked lehet hinni."

Amíg másutt hatalmas vörös zászlók serege mindenütt, Magyarországon azok zsebkendőnyi kicsik, rajtuk a felirat, hogy a kommunista párt tulajdona. Abban az időben ott szovjet katonák és jugoszláv partizánok is voltak. Magyar asszonyok fogadtak bennünket s csak mondják: kvártélyozzátok el magatok nálunk! Mire mi: van nekünk szállásunk! Ők: gyertek ti, ne oroszt vagy szerbet tegyenek be hozzánk. Azt hittük, gyönge az ideológiai felkészültségük, de nem tudtunk semmit a koncentrációs táborokról, a börtönökről, a meggyilkoltakról.

Sz.Gy: *Hát Irma?*

R.R: Ő egy fantázia volt. Abban a házban Cselkassal, az íróval szállásoltak el minket. Irma a háziak lánya volt. Nagyon kedvesen fogadott bennünket, de semmi több. Esténként cikóriakávét adott nekünk. Az apja félig falusi, félig városi ember volt, tudott néhány horvát szót.

Lassacskán felfogtam az igazságot. Amikor 1949-ben megjelentek a verseim, a kritika elverte rajtuk a port, rosszul értelmezett realizmussal vádolták őket. Ez pont a Trajcso Kosztov-per után volt. Hogy miért ástam alá a bolgár katona presztizsét, hogy hol van a pártosság?

Sz.Gy: *Eszembe jut egy 1954-ben szerzett verse:*

Mit a dörzsöltek írnak,
a nagyok: drámák,
amit mi szerzünk kínnak,
kicsik: epigrammák.

Akkor jelent meg, vagy akkor írta?

R.R. Akkor írtam. Nem megy a bolgár drámának, nincs igazi drámánk. Ha van valami eredmény, az véletlen, nem törvényszerű. Születnek szép előadások, de hamar kifáradnak, megöregednek. Sztaniszlav Sztratiev, Georgi Danailov, Konsztantin Iliev egyfajta jó kereskedők, kik tudják, hogy ezt a munkát jól megfizetik. Kerülik az éles helyzeteket, nem

ДС: *Ще цитирам още едно ваше четиристишие:*

Никой не е умрял от смях.
Никой не е умрял от свобода.
Хората умират за смях,
умират за свобода.

Вие вече 45-та година се борите за свобода.

РР: У нас секретар на партията казваше, че който споменава думата свобода, той намеква, че у нас няма свобода – и я зачертваха, цензурираха я тази дума. На български има израз за хубавия смях: „умрях от смях", но всъщност никой не е умрял от смях, напротив – смехът възражда, дава живот. Никой не е умрял и от свобода.

ДС: *В целия си живот вие винаги сте се борили за нещо, за някаква кауза. Получихте ли рани в тези борби?*

Без рани не може. Още десетгодишен попаднах в детските групи на комсомола и започнах да печатам стихотворения в нашия детски орган. Цялото това движение го знам ясно, на пръсти. Винаги съм виждал недостатъците му и съм се мъчил да ги кажа, и все не са ме разбирали. Все съм оставал или глупавия, или ненормалния, или шута, или хитреца – като не може друго, казва чрез смеха. А всъщност то е било моя естествена реакция.

ДС: *Най-голямата ви рана не е ли 1968 г.?*

РР: Най-голямата рана е сега... разбирате ли ме? Онези са били рани, които зарастват. А сега виждаш как тези, които са те били, те ти открадват всичко. Представете си старите рицарски времена. Борите се за своята Дулцинея и когато я спечелите и не смеете да се доближите до нея, защото я боготворите, идват онези, които са били ваши врагове и проституират с нея. Виждате ги и сега: всичките, които най-много говорят у нас за преустройството, те все бяха хора, които си гледаха само своите лични неща. Тези хора не искат преустройство, не искат промяна. Днес борбата е много по-жестока. През 1956 г. тя беше само идейна борба на новаторите срещу консерваторите, на догматиците срещу антидогматиците, на неосъществените в живота срещу кариеристите, на малките хора срещу замогналите се. Сега борбата е класова, сега има много богати хора, хора с милиони, милионери и във властта, с акции и авоари в чужди банки и предприятия. Тези хора си позволяват неща, каквито никой капиталист преди не е имал. Имат охрана, каквато и английската кралица няма. Имат престъпления, за които трябва незабавно да влязат в затвора, ако слязат от местата си. Затова и не искат да има никаква промяна. Те искат да си остане всичко по старому. Готови са да се откажат от марксизма, да станат

kockáztatnak. Ez az epigramma általában szól róluk.

Sz.Gy. *Még egy négysorosát idézem:*

Senki se halt meg a nevetéstől.
Senki se halt meg a szabadságtól.
Meghalnak az emberek a nevetésért,
meghalnak a szabadságért.

Ön már 45 éve harcol a szabadságért.

R.R. Egy párttitkár azt mondta, hogy aki a szabadság szót említi, arra céloz, hogy nálunk nincsen szabadság – és kihúzták, kicenzúrázták a szót. Bolgárul létezik egy kifejezés a szép nevetésről: „meghaltam a nevetéstől", de voltaképpen senki se halt meg a nevetésben, ellenkezőleg – a nevetés új erőt, új életet ad. Senki se halt meg a szabadságtól sem.

Sz.Gy: *Egész életében valamiért, valamilyen casusért harcolt. Kapott-e sebeket e harcokban?*

R.R: Sebek nélkül nem lehet. Már tízéves koromban a komszomol gyerekcsoportjába kerültem, a gyerekújságunkban kezdtem először verseket közölni. Ezt az egész mozgalmat kívülről tudom, teljesen világos számomra. Mindig is láttam hibáit, azon voltam, hogy ezeket el is mondjam, de sohasem értettek meg. Egyre csak a bolond, a nem normális maradtam, vagy a bohóc, a kópé – mondja, mondja, ha másként nem, hát a nevetés segítségével. Igazából pedig ez volt az én természetes reagálásom.

Sz.Gy: *A legnagyobb sebet nem 1968-ben kapta?*

R.R. A legnagyobb … a mostani. Ért engem?

Azok olyan sebek voltak, amelyek beforrnak. Ma pedig azt látom, hogy akik korábban téged ütöttek, most mindenedből kiforgatnak, mindenedet elraboljják. Képzelje el azokat a szép lovagi időket. Megküzd a maga Dulcineájáért és amikor megnyeri kegyeit és nem mer közelíteni hozzá, annyira isteníti, megjelennek a színen, akik azelőtt ellenségei voltak és kurválkodnak vele. Láthatja most is: mindazok, kik legjobban kárálnak a peresztrojka mellett, ugyanazok, akik mindig a saját pecsenyéjüket sütögették. Ezek igazából nem akarnak peresztrojkát, nem kívánják a változást. Ma a harc sokkal ádázabb. 1956-ban az az újat akarók eszmei harca volt a konzervatívok ellen, a dogmatikusok csatája az antidogmatikusokkal, az életben nem érvényesülők összecsapása a karrieristákkal, a kisembereké a felkapaszkodottakkal. Ma ez a szembenállás osztályharc, ma sok igen gazdag ember van, milliomosok vannak a hatalomban is, külföldi bankokban és vállalatokban van érdekeltségük, részvénytulajdonosok. Ezek olyasmit is megengednek maguknak, amit korábban egyetlen nagytőkés se tehetett meg. Az angol kiránynő megirigyelhetné a testőrségüket. Olyan büntetteket követtek el, amiért azonnal börtönben lenne a helyük, mihelyst a posztjukról lekerülnek. Ezek nem akarják, hogy bármi változás történjék.

будисти, конфуционисти, мюсюлмани – само и само да са властващи. Идеология не ги интересува вече. Оказва се, че идеологията я пазим пак ние – предишните наивници.

ДС: *Видях вашия вълнуващ спектакъл за Васил Левски. Това е едно чисто и негръмко честване на делото на Апостола. Колко е днешен, съвременен той?*

РР: Левски като революционер е създател на една нова, демократична идеология. Тази идеология е идеология на плурализма. Оказва се, че една класа и едно явление като техническия прогрес не могат сами да направят революция без сътрудничеството с останалите класи. И Левски много точно го е казал, че ние се борим за република, която ще даде свобода не само на българите, а и на турците. Тук няма елемент на отмъщение и на геноцид. И за евреите, т.е. тези, които нямат родина – заповядайте и добре дошли на наша територия. С други думи неговият демократизъм е много голям. Той не се е борил, като някои сръбски или румънски княз, да основава династия. Казва: нека дойде по-способния, пък аз ще отида на неговото място. „Да умра, брате, но да видя отечеството си свободно!" Левски е нещо много голямо не само за нас, българите.

ДС: *И не само за миналото.*

РР: И не само за миналото.

ДС: *Искам да ви питам за сатирата.*

Дадоха му улица зелена,
за да стане по-добра мишена.

Дадена ли е зелена улица на сатирата?

РР: Аз имах и един друг афоризъм с подобен смисъл: когато всички врати са затворени, отварят само капаните. То е същото: дават му зелена улица, за да стрелят по него. Неведнъж са го правили.

ДС: *Каква е съдбата на сатирата и на сатирика?*

РР: На мене и Багряна, и Фурнаджиев, и Далчев са ми казвали – гледай си само лириката. Защо влизаш в схватки с тези хора? А Далчев написа в едно писмо до мене (което след това публикува в книгата си): „Хуморът е веселата смърт на поета." И те ще те унищожат, и ти се унищожаваш, защото се възпламеняваш, започваш да си въобразяваш, че ще промениш нещата, а то е невъзможно. Невъзможно е. Машината е прекалено силна. Да, но човек чувства удовлетворение, като го напише. Непосредствено се излива. Но пък се губи лириката. Аз имам пълното съзнание, че лириката е поголямата ми любов, ала какво да правя, като сатирата пък ми е крастата, келя. Какво да прави човек, както си върви и току му хрумне нещо, вижда. А и много поводи му се дават.

ДС: *Защо сатирата е водещ жанр у вас? Не само*

Azon vannak, hogy minden a régiben maradjon. Készek megtagadni a marxizmust és lennének buddhisták, konfuciánusok, muzulmánok – csak és csupán hogy a hatalmuk el ne veszítsék. Ideológia már egyáltalán nem érdekli őket. Kiderült, hogy az ideológiát egyedül mi őrízzük, mi tartjuk meg – a korábbi naiv lelkek.

Sz.Gy: *Láttam izgalmas színi művét Vaszil Levszkiről. Az Apostol tetteinek tiszta, nem hangzatos megemlékezéséről beszélhetünk ezzel kapcsolatban. Mennyire mai, kortárs hős Levszki?*

R.R: Forradalmárként Levszki egy új, egy demokratikus ideológia megteremtője. Ez a pluralizmus ideológiája. Kiderült, hogy egy osztály és egy jelenség, mint amilyen a technikai fejlődés, egymaga nem képes forradalmat csinálni a többi osztály részvétele nélkül. Nagyon pontosan fogalmazott Levszki, amikor azt mondta, mi a köztársaságért harcolunk, amely elhozza a szabadságot nemcsak a bolgárok, de a törökök számára is. Szikrányija sincs itt a bosszúnak, se a genocidiumnak. A zsidók is, vagyis akiknek ma nincs hazájuk – tessék, jöjjenek a mi országunk területére. Más szóval nagyon magasfokú volt a demokratizmusa. Ő nem azért harcolt, mint valamely szerb vagy román herceg, hogy dinasztiát alapítson. Azt mondja: jöjjön a tehetségesebb, én pedig megyek az ő helyére. „Igen, meghalok, testvér, de lássam szabadnak hazámat". Levszki nemcsak nekünk, bolgároknak oly jelentős és kiemelkedő.

Sz.Gy: És nem csupán a múlt számára.

R.R: *És nemcsak a múlt számára.*

Sz.Gy: *A szatiráról kérdezem:*

Zöld utat adtak neki, tessék,
hogy célpontul nekik jobban essék.

Kapott-e zöld utat a szatíra?

R.R: Volt egy másik hasonló értelmű aforizmám is: amikor minden ajtó becsúkódik, csak a csapda csapóit nyitják ki. Ugyanerről van szó: zöld utat adnak neki, hogy lőhessék. Nem egyszer tettek így.

Sz.Gy: *Mi a sorsa a szatírának és a szatírikusnak?*

R.R: Bagrjana, Furnadzsiev, Dalcsev egyet fújt: törődj csak a lírával. Miért kelsz birokra ezekkel az emberekkel? Dalcsev azt írta az egyik hozzám szóló levelében (amelyet aztán a könyvében is közöl): „A humor a költő vidám halála." És azok megsemmisítenek téged, és te megsemmisülsz, mert lángra lobbansz, beképzeled magadnak, hogy a dolgokat megváltoztathatod, ez pedig lehetetlen. Lehetetlen. Túlságosan erős a gépezet. Igen ám, az ember azonban elégtételt érez, ha ezt leírhatja. Közvetlenül kitör, kifakad. A líra azonban kárát látja, elvész. Tökéletesen tisztában vagyok vele, hogy számomra a líra az igazi szerelem, de mit tegyek, ha a szatíra

в епиграмите, а и в поезията, и в драмите, и в белетристиката?

РР: Защо ли? Защото и народът ни, който петстотин години е бил под робство, като е нямал друг начин отвреме навреме е "избивал чивия", както се казва. За да си каже своята истина.

ДС: *Пак ще ви цитирам:*

Като се смее, човек се прощава с миналото си.

А като му отрязват бъдещето, защо да не плаче?

РР: Като става въпрос за миналото (тук перефразирам Маркс), човек се смее, но като вижда, че бъдещето му, и то не обикновеното бъдеще – да те уволнят от работа, да ти вземат жената, да останат без работа децата ти – ами другото бъдеще, на

Марчин Хлебарова в ролята на Дорина в „[illegible]" от Ж. Б. Молиер, постановка В. Кирков, [illegible]

цялото отечество, че то се опушва, че се омърсяват реките, че става невъзможен животът в него. Как да не плаче? Това е всъщност раздвоението между сатирика и поета. Поетът плаче, защото тези неща не са до смях. По-късно написах следния афоризъм: в наше време да разсмиваш хората е все едно да фалшифицираш действителността. До този извод стигнах. Ти ги разсмееш и те не го вземат насериозно. А то е много жестоко, много лошо, много съдбоносно е за всички нас. Нещата не се оправят. Какво преустройство със същите хора?

ugyanakkor izgató rühem, viszketésem. Megyek csak, és hopp!, eszembe és szemembe ötlik valami, mit tehet az ember ilyenkor. Ok pedik ilyen nagyon sok van.

Sz.Gy: Miért vezető műnem maguknál a szatira? Nem csupán az epigrammákban, de a költészetben, a drámában, a prózában egyaránt…

R.R: Hogy miért? Mert népünk is, mely ötszáz évig volt rabságban, nem lévén más módja, időről időre kitör a hámból, ahogy mondani szokás. Hogy az igazságának hangot adjon.

Sz.Gy. Még egyszer sorait idézem:

Mikor nevet, az ember a múltjától búcsúzik.

Amikor azonban jövőjétől fosztják meg, miért nem sír?

R.R. Ha a múltról van szó (itt Marxot parafrazálom), az ember nevet, ám ha azt látja, hogy a jövője, de nem egy egyszerű jövőről van szó - hogy állásából elbocsátják, elveszik az asszonyát, gyerekei munka nélkül maradnak - hanem egy másik jövőről, az egész társadalomról, hogy azt telefüstölik, hogy a folyóit szennyezik, hogy elviselhetetlen benne az élet - hát hogy ne sírna? Igazából ez jelenti a szatirikus és a lirikus közötti meghasonlást. A költő sír, mert ezek a dolgok nem nevetnivalók. Később írtam ezt az aforizmát: hogy manapság megnevettesd az embert, az egyet jelent a valóság meghamisításával. Erre a tanulságra jutottam. Megnevetteted őket, ők viszont nem veszik komolyan. Ez pedig nagyon kegyetlen, igen rossz, sorsdöntő mindőnk számára. A dolgok nem jönnek rendbe. Miféle peresztrojka ugyanezekkel az emberekkel?

1989

Ференц Немец

Край Драва с българските воини

Миг щастие сред грохота на войната

Забрави ли човек несгодите, дори ония месеци в края на 1944 и началото на 1945 г. му изглеждат хубави. Свидетелство са и спомените на моята по-голяма сестра Анна, вече покойница. Призовавам я на помощ, та заедно да възкресим онези времена възможно най-достоверно, а и любимата ми сестра, бивайки в по-зряла възраст, е наблюдавала и запазила по-добре в паметта си отдавна отминалите случки. За нея онези дни са били наистина необикновено хубави. Ето и нейните думи:

Беше 1944 г., бях шестнайсетгодишна – започва спомените си тя. – Наоколо бушуваше война. Родителите ни се бяха преместили от Надканижа в намиращия се край Сигетвар Драва-фок, за голяма сигурност на нас, децата. На село не бе така опасно. Ала за да бъде сънят им още по-спокоен бяха предпочели да изоставят дома си в центъра на селото и се настанихме в отдалеченото от главната улица и споменавано от местните като Пустата графско имение. Сградата, в която бяхме получили две малки стаички, беше къща на градинаря. В нея живееше и графския градинар, който едновременно беше и горски. В тази всъщност немалка сграда, в която помещенията – по-големи или по-малки – преливаха едно в друго, съжителстваха три семейства. Беше тясно, но какво значение имаше това, когато и насъщният не достигаше?

В първите седмици на декември през селото минаха руските танкове и семейството ни вече се надяваше, че нещата ще потръгнат на добре. След руснаците дойдоха партизаните, по спомените на Анци (Анна): *одрипавялата армия на Тито, с напукани от дивите ветрове на югославските планини лица, с обречен плам в очите и пълни с борбена страст.* И, случайност или не – това е вече моя добавка – с тях пристигна и Стефи, малката партизанка от поречието на Мура, далечна роднина на баща ни.

Баща ни, чийто роден език бе хърватският, го взеха за преводач. Майка ни по цял ден трепереше от страх, но нейната половинка винаги се прибираше цял и невредим, а понякога носеше и храна. После един ден грохотът на войната утихна и ние излязохме от сигурното си убежище. Двамата ми по-малки братя тръгнаха на лов с прашки, а аз се отправих към замъка. Когато стигнах до стълбището, спрях

Nemecz Ferenc

Dráva mentén bolgár katonákkal

Egy csöppnyi boldogság háború zajában

A kellemetlenségeket feledve, szép hónapokat éltünk 1944-45 fordulóján. Álljon itt bizonyítékul az azóta a túlvilágra költözött Anci nővérem emlékezése. Azért is hívom őt segítségül, hogy kettőnk múltba tekintése hitelesebbé tegye a kor megidézését, aztán a szeretett nővér, idősebb lévén, inkább megfigyelte és emlékeiben megőrizte a távoli történéseket. Számára aztán valóban megindítóan szépek voltak azok a hónapok. Következzék tehát a testvér:

– 1944-et írtunk is én 16 éves voltam – kezdi visszaemlékezését. – Körülöttünk háború dúlt. Szüleink Nagykanizsáról a Szigetvár közeli Drávafokra mentettek bennünket gyerekeket. Falun kisebb volt a veszély. De hogy egészen nyugodt legyen az álmunk, jobbnak látták, ha a községbeli otthonunkat elhagyva, a főutcától távol eső magára hagyott grófi birtokra, amit a helybeliek csak Pusztának neveztek, költözünk. Nemrég még kertészház volt az épület, ahol két aprócska szobát kaptunk. A grófék kertésze, aki egyben a vadőr tisztségét is betöltötte, lakott ott. A jókora épület egybenyíló kisebb-nagyobb helyiségein, három család osztozott. Szűken voltunk, de mit számított ez akkor ahhoz képest, hogy kevés volt a mindennapi kenyér is.

December első heteiben már átdübörögtek a falun az orosz páncélosok és a család bízni kezdett, hogy minden jóra fordul. Az oroszok után partizánok jöttek, ahogy Anci visszaidézi: *Titó lerongyolódott serege, Jugoszláv hegyek vad szeleitől cserzett arcú, szemeikben mindenre elszánt tűzzel lobogó, harcos szenvedélylyel. És minő véletlen – ezt már én teszem hozzá –, velük érkezett Stefi, a Mura-közi partizánlány. aki atyánkban távoli rokonát ismerte fel.*

– Apánkat, akinek anyanyelve a horvát volt, tolmácsnak vitték. Anyánk végig reszkette a nappalokat a féltéstől, hogy élete párja mindig épségben, sértetlenül, sőt nem ritkán élelemmel került haza. Aztán jött egy nap, amikor nálunk elcsendesedett a háború zaja és mi kimehettünk biztonságos fedezékünkből. Amíg két öcsém csúzlival felszerelve vadászatra indult, addig én a kastély felé vettem az irányt. A lépcsőhöz érkezve, megtorpantam. A százablakú palota komor csenddel bámult rám. Persze, hogy csend volt odabent – észleltem hirtelen –, hiszen ennek _ nagy háznak az urai, valahol messze, külföldön kerestek biztonságot is találtak menedéket. Itt hagyták sorsára ítélve ezt a csodálatos épületet.

Az ajtón át belépve, a hatalmas teremben szörnyű látvány tárult a lány elé. Barbár kezek pusztították

стъписана. Стоте прозореца на замъка се втренчиха в мен с мрачна тишина. Разбира се, че ще е тихо – осъзнах изведнъж, – господарите на голямата къща бяха потърсили сигурност и подслон някъде в чужбина. И бяха зарязали на произвола на съдбата прекрасното здание.

Прекрачвайки през огромната врата пред девойката се разкрила ужасяваща гледка. Варварски ръце били опустошили всичко, накъдето и да погледнеш – навсякъде следи от разруха. Разкъсани тапети, одрани кожени фотьойли, изваден паркет – всичко издавало вандалщина. Опустошителите не били нито германци, нито руснаци, нито партизани, а графската прислуга, както ги наричали тогава, живеещите в мизерни условия слуги. Знаело се, че от големите кожени парчета си правели цървули; за съдбата на тапетите и паркета няма ни най-малки догадки, ала едва ли са ги използвали за подобряване на комфорта на примитивните си слугински жилища.

Напразно търсех замъка от приказките. Единствено библиотеката бе избягнала опустошението, вилнеещите маси не се интересуваха от книги. Лавиците се бяха извили под тежестта им. Върху маса със зелена кадифена покривка лежеше разтворена книга. Божествената комедия на Данте, отворена на първите страници със заглавие „Ад". Същински ОМЕР. Какво ли предчувствие е имал старият граф, чийто разкъсан портрет се извисяваше на стената в предверието чак до тавана, когато е забягвал през границата от ада на настъпващите времена и на тази комедия.

Едва сега забелязвам, че съм разговарял със сестра си единствено за действителното лице на войната, за злото, за разрухата. За мое оправдание, винаги тя извикваше този спомен от миналото. Ала нека сега да разкаже и онова, което е направило прекрасни и незабравими тези дни за нея.

Вече споменах, че баща ни го издигнаха за преводач. Поносимо превеждаше от руски, с партизаните нямаше никакви проблеми, тъй като с тях разговаряше на родния си език, а когато тяхната армия отмина, дойдоха българските войски – войната не беше свършила още – и имаше нужда от някой, който да се разбира и с тях. Баща ни опита. С успех. Понякога се налагаше да обяснява с ръце и с крака, но се разбираха.

А деца се раждаха и в ония ужасни времена. Дъщерята на съседите градинари, едва завършила училище, не можеше да се отърве от работа като акушерка. Превързочните материали, дезин-

ott, amerre csak nézett, mindenütt a rombolás nyomai. a felszaggatott tapéta, a megnyúzott öblös bőrfotelek, a felszedett parketta árulkodtak az itt jártak vandalizmusáról. És nem németek vagy oroszok voltak a pusztítók, nem is a partizánok, hanem a grófék szolgálói, ahogy akkor nevezték őket, a majorban nyomorúságos körülmények között lakó cselédek. Azt tudni lehetett, hogy az eltulajdonított jókora bőrdarabokból lábbelik készültek, de mi lett a tapéták, a parketták sorsa, azt még csak sejteni sem lehetett, azokat aligha használták fel a primitív cselédlakások komfortosítására.

– Tehát hiába kerestem meséim csodás kastélydíszleteit. Egyedül a könyvtárszobát kerülte al a pusztítás, a könyv nem érdekelte a mindent feldúló népséget. A polcok szinte roskadozni látszottak a könyvek rengetege alatt. a zöld bársonnyal leterített asztalon pedig egy nyitott könyv hevert. Dante Isteni színjátéka, az első lapoknál szétterítve, is ott a fejezet címe: Pokol. Mintegy ómen. Talán megsejtett valamit az öreg gróf, akinek mennyezetig érő képmása ott függött az előcsarnok falán összeszabdalva, az elkövetkezendő idők poklából is a színjáték elől menekült a határon túlra.

Most veszem észre, hogy csupán a háború valós arcáról, a rosszról, a pusztításról beszélek, beszélünk nővéremmel. De legyen mentségemre, hogy ezúttal ő idézte fel a múltat. Akkor hát tényleg szóljon már arról is, ami az ő napjait ugyancsak megszépítette, emlékezetessé tette.

– Említettem már, hogy apánkat tolmácsnak léptették elő. Elfogadhatóan fordította az oroszt, a partizánokkal semmi gondja nem volt, hiszen anyanyelvén beszéltek, amikor a csapatok továbbvonultak, jöttek a bolgár seregek – ugyanis a háborúnak még nem volt vége – is valakinek velük is szót kellett érteni. Apánk megpróbálta. Sikerrel. Volt amit kézzel-lábbal magyarázott, de végül is megértette magát.

Azokban a szörnyű időkben is jött a gyermekáldás, úgyhogy a szomszédban lakó kertészékre, képzőből alig, hogy kikerült lányuk, Mária, bőven talált elfoglaltságot a szülésznői pályán. a táskájából hamar fogyott a kötszer, a fertőtlenítő, amit pótolni akkor sehogy sem tudott. Akkor már tudni lehetett, hogy a kastélyban a bolgárok katonai kórházat telepítettek. Mária megkérte apánkat, járjon közbe, hogy kifogyott egészségügyi felszerelését a kórházból pótolhassa. Mivel az ismeretsége már megvolt apánknak az orvosokkal és a kisegítő személyzettel – többen közülük első éjszakájukat a padlón is aludva, nálunk töltötték –, teljesítették kérését, a feltétel viszont az volt, hogy a fiatal szülésznő maga menjen és válassza ki a szükséges dolgokat.

– Persze, hogy nem mert egyedül elmenni Mária,

фекционните средства бързо свършиха и нямаше откъде да си набави нови. Тогава вече се знаеше, че в замъка е настанена българска военна болница. Мария помоли баща ни да й съдейства да си набави от болницата липсващите медицински материали. Тъй като баща ми имаше необходимите познанства с лекарите и обслужващия персонал – мнозина от тях бяха прекарали първата нощ у нас, спейки на пода – молбата му беше удовлетворена с условието младата акушерка да отиде лично да избере, каквото й трябва.

Мария естествено не смееше да иде сама, помоли баща ми да я придружи, а той взе и мене – продължава Анци. – Набрахме кокичета и ги вързахме на малки букетчета. Взехме и от насъбралите се при баща ми цигари – той не пушеше – и се запътихме към полевата болница. Получихме разрешение от дежурния лекар да посетим ранените. Той ни разведе из залите и ние оставихме на всяко легло по няколко стръка цветя или цигари. Гледаха ни с трескави погледи. За краткия миг, в който спирахме край леглото, нещастниците, загубили я крак, я ръка, подтискаха болката си и по хлътналите им, отдавна не виждали жена мъжки лица пробягваше нещо като бледа усмивка.

Когато стигат до аптеката, Мария и баща ни влизат вътре, а Анци остава да чака на коридора.

Както стоях, се отвори една врата и от нея излезе мъж. Носеше престилка върху униформата си, бяло боне на главата и бели обувки. Излизайки ме забеляза и тръгна към мен, приближаваше все повече. Такъв хубав мъж не бях виждала дотогава.

За военния лекар трябва да е било напълно непонятно какво търси там цивилно лице, при това младо момиче. Ала от баща ни, когото поздравил като познат, скоро разбрал всичко, тъй като той обяснил на офицера.

Когато напуснахме замъка, веднага попитах баща си: Кой беше този? – Главният лекар, по военен чин той е началникът – обясни баща ми. Не знаех дали да се радвам или да тъжа? На 16 години виждам мъж, олицетворение на самия Аполон, и не стига, че дори само по силата на това е недостижим за мене, а отгоре на всичко това оживяло в плът и кръв древногръцко божество има ранг на главен лекар и военен началник.

После дойде заповед, че следвайки фронтовата линия болницата трябва да се премести. Казаха на баща ми, че след приятните вечерни събира-

apám kíséretét kérte, és ő magával vitt engem is – folytatta Anci. – Előzőleg azonban hóvirágot szedtünk is sok kis csokrocskát kötöttünk. Apámnál felgyülemlett ajándékba kapott cigarettákat – ő sosem dohányzott – is magunkhoz vettük, s így mentünk az alkalmi kórházba. Az ügyeletes orvostól engedélyt kaptunk, hogy meglátogathassuk a sebesülteket. Végigvezetett a termeken, és mi minden ágynál hagytunk pár szál virágot vagy cigarettát. Lázas tekintetek meredtek ránk. a karját, a lábát vesztett szerencsétlen nyomta el fájdalmát arra a rövid időre, míg megálltunk ágya mellett és valami halvány mosolyféle derenget fel a nőket régen nem látott beesett férfiarcokon.

A gyógyszertár elé érve csak Mária és apánk ment be, Anci a folyosón várakozott.

– Ahogy ott állok, nyílott az egyik ajtó is kilépett egy férfi. Egyenruhája fölött fehér köpeny, fején fehér sapka, lábáa fehér lábbelialkalmatosság. Ahogy kilépett, észrevett, is jött, jött egyre közelebb. Hát én még ilyen szép férfit nem láttam.

A katonaorvos számára érthetetlen volt, hogy mit keres náluk egy civil ráadásul aki fiatal hölgy. Apánktól, akit ismerősként üdvözölt, hamarosan megtudhatta, ő mindent megmagyarázott a tisztnek.

– Elhagyva a kastélyt, az első kérdésem az volt apámhoz: Ki volt ő? – A főorvos, katonai beosztásánál fogva „nacsalnyik" (parancsnok) – világosított fel apám. - Nem tudtam örüljek-a vagy letört legyek? 16 évesen meglátok egy férfit, aki maga a megtestesült Apolló, s nem elég nekem, hogy ezen keresztül elérhetetlen, ennek az újra testet öltött ókori görög Istennek még főorvosi is katonai vezető címe van.

Aztán jött a parancs, hogy a kórháznak, követve a frontot, indulnia kell tovább, de a kellemes esti összejövetelek, káayapartik után egy kis családias rendezvényen szeretnének elköszönni a ház lakóitól – közölték apánkkal. Ezt a búcsúestet egy vacsorával képzelték el. Valahonnan kerítettek egy szép süldőt, aminek levágása és feldolgozása után az asszonyok abból ritkán élvezett finom pecsenyét készítettek. Otthonuk legnagyobb szobájából kipakolták a bútorokat, a több kisebb asztalból egyetlen hosszú sort raktak, amit a lányok ízlésesen megterítettek és a ház népe úgy várta a vendégeket. .

– Amikor bevonult a vendégsereg, voltak vagy tízen, is az élen megláttam „Apollómat", az izgalomtól a rosszullét kerülgetett. Nem gondoltam, hogy „leereszkedik" közénk. De eljött is mint ismerősét mosollyal üdvözölt. Az asztalnál csak csipegettem, míg ők jóízűen falatoztak, nem győzvén dicsérni a magyar ízeket. Aztán az asszonyok leszedték a terítéket, csak a vendégek által a közeli Villányból ho-

ния, игра на карти, биха желали да се сбогуват с хората от къщата в рамките на малко семейно тържество. За целта трябваше да се приготви прощална вечеря. Отнякъде се намери прасенце-сукалче, то беше заклано и обработено, жените приготвиха много вкусно печено. Изнесохме мебелите от най-голямата стая на жилището, направихме дълга трапеза от маси, момичетата я подредиха с вкус и зачакахме гостите.

Когато армията от гости пристигна, бяха поне десетина, и видях начело моя „Аполон", едва не ми прилоша от вълнение. Не вярвах, че ще „слезе" при нас. Но той дойде и ме поздрави с усмивка като позната. На масата едва-едва кусвах, а те си похапваха с наслада и хвалеха унгарската кухня. После жените вдигнаха трапезата и по масите останаха само кани с донесеното от гостите превъзходно вино от Вилан и чаши. Междувременно бе дошъл и Гурка, адютантът на началника, със своя акордеон със седефена повърхност. Гурка, чието име всъщност беше Гюрка, ама не можеше да си скърши езика да произнесе „гъ", за времето, прекарано с нас беше научил и много модерни тогава унгарски шлагери и ги свиреше с удоволствие. Господа докторите канеха поред мен и Мария, но танцуваха и с „готвачките".

Сред тях имаше снажен зъболекар, когото хората от къщата наричаха помежду си „62", понеже размера на обувките му беше огромен. Имаше „километрични" ботуши, по време на танц жените го държаха на дистанция, за да не ги настъпи случайно.

Аполон не танцуваше. След няколко хвърлени натам погледа установих щастлива, че ме гледа. Защо не? И моите 16 години си имаха своя чар. Имах хубави гърди и през тънката материя на блузката ми прозираха набъбналите малки копчета на тази моя гордост. Днес биха казали, че съм секси, тогава женските прелести имаха сексапил. Мина доста време, после Аполон стана, отиде при Гурка и му каза нещо. От акордеона зазвуча неподправения Златно-сребърен валс на Лехар. И началникът в елегантна офицерска униформа, с огледално лъснати ботуши се насочи към мене и ме покани на танц. Наистина ми прилоша, борех се с това състояние още от момента, в който го видях. Не смеех да го погледна в очите. Докато ме държеше в ръцете си сякаш усещах лекия трепет на фината мъжка ръка, която уверно борави със скалпела, по средата на гърба и по ръката

zott finom nedűvel telt korsók is poharak maradtak az asztalon. Közben előkerült „Gurka", a parancsnok tisztiszolgája egy gyöngyházberakásos tangóharmonikával. Gurka, aki igazából Gyurka volt, de beletörött volna a nyelve, ha a „gyét" kimondja, a nálunk töltött hónapok alatt sok akkor divatos magyar slágert megtanult, is örömünkre azokat játszotta. a doktor urak sorban kértek táncra kettőnket Máriával, de megtáncoltatták a „szakácsnőket" is.

Volt köztük egy óriástermetű fogorvos, akit a ház lakói maguk között csak 62-esnek mondtak, mert oly hatalmas volt a lábszáma. „Mérföldes" csizmái voltak, tánc közben a nők messze eltartották maguktól, hogy véletlenül se lépjen a lábukra.

– Appoló viszont nem táncolt. De egy-egy odapillantásommal boldogan vettem tudomásul, hogy engem néz. Miért ne? Az én 16 évemnek is meglehetett a varázsa. Főleg formás melleim révén, a vékony blúzanyagon átsejlett „ékességem " kacér kis gombjai. Ma azt mondanák szexis, akkor szexepilje volt az effajta női bájnak. Aztán Apolló nagy sokára felállt, odalépett Gurkához és mondott valamit neki. A harmonikán pedig hamisítatlanul megszólalt Lehár Arany-ezüst keringője. És a parancsnok elegáns tiszti öltönyében, tükörfényes csizmájában megindult felém is táncra kért. No akkor ért el a rosszullét, ami már megpillantásakor kerülgetett. Nem mertem a szemébe nézni. Mintha a szikét biztosan kezelő finom férfikéz gyenge remegését éreztem volna a hátam közepén is a kezemen, amit ő tartott a kezében.

A tánc végén megtapsolták a magukra hagyott keringőző párost. Apolló helyére kísérte Ancit, katonásan köszönte meg a táncot, leült és nem táncolt többet.

– Az est folyamán még egyszer magához intette Gurkát is újra Lehár számot rendelt. „Kicsikém ne tétovázz ". Ő viszont meleg orgánumán így kezdte énekelni: „Tepte csáká". a többiek csatlakoztak hozzá, volt aki tercelt. És ezzel a felejthetetlen kórussal zárult az én első bálom.

Pár nap múlva, talán március első hetében, ott parkoltak az autók indulásra készen. a sebesültek gondosan szállítókocsikra helyezve, a kisegítő személyzet bodegaféléken utazott, az orvosok buszra szálltak. Nővéremmel ott álltunk a kapuban, kezemben a bolgár katonáktól kapott fából faragott szép repülővel, ami telis-tele volt cirill betűs aláírással. Mielőtt felszálltak volna a platós teherautóra, néhányan még hozzám léptek, elkérve a repülőt, amelyen alkalmas helyet találva, emlékül kézjegyükkel látták el. Máig sem tudom, hogy a szép emléket az évtizedek vándorlásai alatt hol és mikor hagytam el. Sajnálni tudom a számomra felejt-

ми, която държеше в ръката си.

В края на танца заръкопляскаха на оставената сама на дансинга танцуваща двойка. Аполон придружи Анци до мястото й, благодари по военному за танца, седна и не танцува повече.

По време на вечерта повика още веднъж Гурка и отново поръча от Лехар. „Не се колебай, малка моя“ и запя с топъл глас: „Теб те чака“. Останалите също се присъединиха, някои припяваха втори глас. С този незабравим хор завърши моят първи бал.

След няколко дни, навярно в първата седмица на март, колите бяха паркирали, готови за тръгване. Ранените бяха грижливо настанени в специални коли, помощният персонал пътуваше в камиони, а лекарите се качиха в един автобус. Седяхме със сестра ми на портата, държах в ръце издялканото от българските войници дървено самолетче, цялото покрито с подписи на кирилица. Преди да се качат на платформата на камиона някои от тях дойдоха и ми поискаха самолетчето, върху което се подписаха за спомен. И до днес не знам в скиталчествата през годините къде се загуби този хубав спомен. Искрено съжалявам за тази незабравима за мен светиня. Това съм запомнил аз от сбогуването. Сестра ми Анци друго:

Докато стояхме на портата, усетих огромна болка. Откъм колите се чу плътен хор, „Addio Mare“ – завинаги запомнихме тази песен. После забръмчаха моторите на колите. Със замъглени от сълзи очи търсех отдалечаващия се Аполон и видях само лицето му и махащата към мен ръка. Конвоят потегли, бавно взе да се отдалечава, после множеството коли се скри зад завоя. Какво бе това? – мислех си и по-късно. – Нима това бе първата любов? Тогава все още не знаех. Едва когато дойде истинската, почувствах, че онази другата е била илюзия, измама на сетивата, неосъществима мечта. Как съм могла да си помисля, че Ерос, гръцкият бог на любовта, ще ми прати своя божествен брат Аполон? Днес вече знам, че срещата ни е била, за да имам и аз една „божествена“ история, за която ми е толкова приятно да си спомня сега, на стари години.

За да възстанови този хубав спомен, десетилетия по-късно, вече вдовица, тя посети отново незабравимата за нея „Пуста“:

Но преди това купих една плоча с най-големите италиански шлагери. Взех я, защото там беше и „Бялата къща“ (Casa Bianca) в превод на Калман Вандор. Трийсет и три оборотната плоча се въртя на грамофона докато не

hetetlen ereklyét. Nekem a búcsúzkodásból ez maradt meg leginkább, Anci nővéremnek más:

– Ahogy ott álltunk a kapuban, valami nagy-nagy fájdalmat éreztem. Az autók felől fellzangzott egy teltebb kórus, „Addió Máre” - jegyeztük meg örökre a dalfoszlányt. - Aztán felbőgtek az autók motorjai. Könnytől fátyolos szemmel megkerestem a távozó Apollót, akinek csak arcát és felém integető kezét láttam meg. A karaván elindult, lassan távolodott, majd egy kanyarban az autók sokasága eltűnt a szemünk elől. Mi volt ez? – töprengtem később. – Ez lett volna az első szerelem? Akkor nem tudtam eldönteni. Csak amikor jött az igazi, akkor éreztem, hogy az a másik csak illúzió volt, érzéki csalódás, csalóka ábránd. Hogyan is képzeltem, hogy Erósz a görög szerelemisten, istentestvérét Apollót nekem küldte? Most már tudom, csak azért találkozhattam vele, hogy nekem is legyen egy isteni „sztorim” amire oly jól esik most

Надежда Костова, Владимир Трифонов и Пенка Герганова в „Сиф“ от П. Корней, постановка Н. О. Масалитинов, 1941 г.

öregkoromban is visszaemlékezni.

Azért, hogy a szép emlékeit felidézze, évtizedekkel később már özvegyasszonyként tért vissza a számára felejthetetlen „Pusztára”.

– De előtte megvásároltam a nagy olasz slágerek egyik lemezét. Azért tettem, mert közöttük van a „Fehér házikó” (Casa Bianca) Vándor Kálmán fordításában. A 33 fordulatszámos lemez addig-addig volt a korongon, míg a dal felszínre hozta bennem a vágyat, hogy el kell zarándokolnom ifjúságom fehér házikójához. A falu, bár a sok évtized múltával igencsak megváltozott, még annyira emlékeztem, hogy áthaladva utcáin én navigáltam. Hamarosan feltűnt az a bizonyos kanyar, ami mögött akkor eltűnt a bolgár katonai autósor. Aztán kitárult előttem a Puszta képe. Kikászálódva a kocsiból, csak álltam

пробуди желанието да посетя бялата къща на моята младост. Макар че селото се бе променило през изминалите десетилетия, все пак го познах и успях да се ориентирам по улиците. Стигнахме и до оня завой, зад който някога изчезна българският автоконвой. И пред мен се разкри картината на Пустата. Измъквайки се от колата, застинах като онази библейска жена, станала жертва на собственото си любопитство. Вярно, че годпожа Лот бе погледнала назад и гледката на Содом я бе сковала в солен стълб, а аз гледах напред и почти се вкамених от извършеното опустошение. Мястото, където стоях през 1983 г. бе истинска пуста в най-буквалния смисъл на думата. Пустош. Бяха унищожили

Сия Чолбиева, Петя Герганова, Димитър Пешев и Стефан Савов във „Вълните на морето и любовта" от Фр. Грилпарцер, постановка Н. О. Масалитинов, 1941 г.

всичко хубаво и ценно. Замъкът и паркът бяха мъртви. А къщата? Не само че не беше бяла – и тухла не бе останала от нея. Не продължих да разглеждам, да търся посоката на миналото, в което да се завърна, нищо не беше вече по старому. Дали и аз самата не бях също така изпепелена? Не, отговорих си, просто оттогава са изминали много-много пролети. Остарях, но вътре в мен нищо не се е опустошило.

Връщайки се друг път към същия спомен, сестра ми не пропускаше да добави: – Нека си кажем правичката, след войната наново построихме разрушената си държава. Много неща постигнахме. Ама и да опустошаваме можем!...

След преместването на военната болница, която – следвайки фронтовата линия – трябваше да се установи другаде, останаха неколцина войници, които под ръководството на командира си трябваше да сложат ред в изоставената сграда и нао-

mint ama bibliai asszony, aki kíváncsisága áldozata lett. Igaz, madám Lót visszatekintett és Szodoma látványától sóbálvánnyá változott, én viszont előrenéztem és a pusztítástól, ami itt valamikor végbement, majdhogy kővé nem maradtam. Ott ahol 1983-ban álltam, a szó legigazibb értelmében puszta lett. Pusztaság. Kiírtottak mindent ami szép és érték volt. Hűlt helye volt a kastélynak, a parknak. No és a házikó? Egyetlen téglája sem volt, nemhogy fehér lett volna. Nem folytattam a nézelődést, hogy keressem az irányt, hogy a régmúltba érkezzem vissza; mikor már semmi sem a régi. Ilyen kietlenné váltam volna én is? Nem, felettem csak sok-sok tavasz szállt el azóta. Megöregedtem, de ami ott legbelül van az nem vált bennem ilyen pusztasággá.

Amikor ezen emlékeit életében máskor is felidézte a szerető nővér, nem mulasztotta el hozzátenni: – Legyünk őszinték, a háború után egy rombadöntött országot kellett újraépítenünk. És mellette még mennyi mindent valósítottunk meg. De tudtunk pusztítani is!...

Miután a katonai kórház, a frontot követve máshová települt, a legénység közül néhányan még visszamaradtak, hogy parancsnokuk irányításával rendet teremtsenek az elhagyott épületben és környékén. Aztán egy kedves, mindig magányos tiszt, akinek nevére már nem emlékszem, de róla az a hír járta, hogy felderítő, „barátomnak" szólított, s viszonzásul ezt követelte meg tőlem is. Egyik napon váratlanul megint betoppant hozzánk. A vállán jókora tiszti táska, amiben térképeket, távcsövet szoktak tartani. Ám ezúttal valami félelmetes ketyegést lehetett abból kihallani. Félelem lett úrrá a családunkon, hiszen az örökké aggodalmaskodó anyánk valamiféle időzített robbanó alkalmatosságra gyanakodott. Az időközben hazaérkezett apánk ezt közölte is a tiszttel, miután ő megnyugtatásul felnyitotta a bűvös tárgyat rejtő táskáját, s abból egy soha nem látott nagyságú vekkert vett elő. A látványtól a görcs mindannyiunkban feloldódott, s a katonával együtt jót nevettünk.

Amiről ezután szólok, az szintén a háborúhoz kapcsolódik. A szűk családi körön kívül azonban erről soha senkinek nem tettem említést attól tartva, hogy valami „bajt" vélnek felfedezni nálam. Most azonban egyre közeledve életem alkonyához, bátorkodom a titkomat feltárni, talán lesz tudós ember aki magyarázatot tud adni a talányra, a számomra mindmáig rejtélyes jelenségre (látomásra?).

Verőfényes tavaszi napra ébredtünk. Amíg a család többi tagja tette a maga dolgát, én a legfiatalabb az udvaron játszadozva töltöttem a délelőttöt. Az égre tekintve egyszercsak arra lettem figyelmes, hogy a Napból két jókora tűzgolyó kiválik, míg a valóságos

коло. Имаше един любезен и самотен офицер, чието име вече не си спомням, но за когото се говореше, че е разузнавач, той ме наричаше „приятелю мой“ и държеше и аз да се обръщам така към него. Един ден неочаквано пристигна у нас. На рамото му висеше офицерска чанта, в която носеха карти, далекогледи. Този път обаче от нея се чуваше някакво страховито цъкане. Семейството ни бе обзето от страх, понеже вечно притеснената ни майка веднага заподозря, че ще е някакво взривно устройство с часовников механизъм. Баща ни, който междувременно също се прибра, сподели това с офицера и тогава той, за да ни успокои, отвори чантата със скрития в нея вълшебен предмет и извади от нея един невероятен по размери будилник. Когато го видяхме, всички се успокоихме, и добре се посмяхме заедно с офицера.

Което сега ще ви разкажа, също е свързано с войната. Освен със семейството си обаче досега не съм го споделял с никого, тъй като ме е било страх да не си помислят че съм „мръднал“. Сега обаче, наближавайки залеза на своя живот, набирам смелост да споделя тайната си, дано се намери учен човек, който да даде обяснение за това тайнствено и до днес за мен явление (видение?).

Беше ясна и слънчева пролетна утрин. Всеки от семейството бе зает със собствената си работа, а аз – най-малкият – прекарвах предиобеда играейки на двора. Когато вдигнах поглед към небето, изведнъж забелязах как от слънцето се откъсват две огромни огнени кълба, а небесното тяло се превръща в кръст. Тогава бях религиозен и вярвах в чудеса, но днес вече не бих описал, въобще не бих се занимавал с подобно „явление“, ако не бях го видял с очите си. А доказателство, че не е било халюцинация, е изуменото възклицание на един от споменатите вече останали в ариергарда български войници:

Три слънца, три слънца! Което, доколкото разбирам – надявам се, правилно – означава три слънца, и добави още, крещейки на български – спомням си само унгарския превод – войната свърши!

Прав беше, скоро пристигна радостната вест: край на военните действия в Унгария. Всички бяхме обзети от неописуема радост.

Превод: Светла Кьосева

égitestből kereszt formálódik. Akkor még vallásosként hittem a csodákban, de most már nem írnám le, egyszerűen nem is foglalkoztatna a „jelenés”, ha nem láttam volna. Hogy nem hallucináltam, álljon itt bizonyítékul az említett visszamaradt katonák egyikének ugyancsak meglepett kiáltozása:

Tri szunce, tri szunce! Ami – ha jól írom – magyarul három napot jelent, majd bolgárul még hozzátette újongva – már csak a magyar fordítására emlékszem –, vége a háborúnak!

Igaza volt, hamarosan jött az örömteli hír: Magyarországon befejeződtek a hadműveletek. Leírhatatlan boldogság lett úrrá az embereken.

Пенка Ватова

Унгарската драматургия в Народния театър до Втората световна война

Откриването на Народния театър „Иван Вазов“ през 1904 г. слага началото на благодатен период за българския национален театър и неговите творци. До Втората световна война историята на Народния театър се припокрива с историята на българския театър изобщо. На неговата сцена израстват и се развиват големите български режисьорски и актьорски таланти, засвидетелстван е богат репертоар, който е белег за художествен усет, вкус и високи критерии. Народният театър стимулира развитието на родната драматургия, но чрез неговата сцена се популяризират и завиден брой чуждестранни творци. Сред тях намират място и произведения на унгарската драматургия

Penka Vatova

Magyar színművek a Nemzeti Színházban a második világháború előtt

Az Ivan Vazov Nemzeti Színház megnyitásával 1904-ben kezdetét vette a bolgár nemzeti színjátszás és színházművészet áldásos időszaka. A második világháborúig a Nemzeti Színház története voltaképpen az egész bolgár színházművészet története. A Nemzeti színpadán nőttek fel és bontakoztak ki a nagy bolgár rendezői és színészi tehetségek, bizonysága ennek a művészi ízlésről, érzékről és igényességről tanúskodó gazdag repertoár. A Nemzeti Színház ösztönzi a hazai dramaturgia fejlődését, ugyanakkor irigylésre méltó számú külföldi szerző is népszerűvé válik színpadán. Helyet kapnak közöttük a kor magyar drámaíróinak munkái is, amelyeknek

от този период, чието поставяне на сцена е свързано с най-големите имена на българския театър. Най-популярният унгарски автор, чиито пиеси влизат в репертоара на Народния театър по това време, е Ференц Молнар. Неговото име се появява в афиш на театъра само пет години след създаването му – с романтичната комедия в три действия „ДЯВОЛЪТ" (прев. Кръстьо Ангелов). Пиесата е поставена в Будапеща две години по-рано, през 1908-1909 тя има международен успех на сцени в Европа и Америка. Народният театър „Иван Вазов" не закъснява да се отзове на тази популярност – премиерата на постановката на Йозеф Шмаха, подпомаган в режисьорската работа от Кръстьо Сарафов, е на 1 октомври 1909 г. От 1909 до 1912 г. в три последователни сезона тя е играна общо 15 пъти. В нея участват безспорни дарования на театъра като Атанас Кирчев, Васил Кирков, Златина Недева и др. По това време драматург на театъра е Пейо Яворов, който прави драматически анализ на пиесата, четен пред актьорите преди започване на работата по нея. В него Яворов се фокусира не върху комедийността на творбата, макар да отбелязва, че тя е „комедия на човешките страсти"; а върху двойнствената природа на централния персонаж – Дявола, формулиран в анализа като „една символическа личност, един синтез на инстинктите и потайните мисли на лица от пиесата"; като „скритото второ" на героите, синтез на лицето и неговия двойник. Подобно четене е напълно в регистъра на Яворовата поетическа чувствителност и преживяване на собствения личностен и творчески Аз. Анализът следва тази посока докрая – и в последователното очертаване на драматическата характерология на отделните персонажи.

Макар пиесата на Молнар да се появява някак случайно на сцената на Народния театър, поради нейната нашумялост в Европа, първата ѝ постановка своевременно привлича критическото внимание и българските театрали се заемат сериозно да открият какви нейни драматургични особености обуславят сценичния ѝ успех. В своята „Книга за театъра" (1910) Ив. Ст. Андрейчин я назовава „цял трактат по метафизиката на любовта" и – както Яворов – фокусира анализа си върху „скритата природа" и условността на образа на Дявола. От тази гледна точка той – вече в една театрално-критическа позиция, при готова и показана постановка – оценява като не особено успешна сценичната ѝ реализация. От други театрални отзиви за постановката (а те са повече от десет) става ясно, че на практика интерпретацията на „Дяво-

színpadra állítását a bolgár színház legnagyobb nevei fémjelzik.

A legnépszerűbb magyar szerző, akinek darabjai akkoriban a Nemzeti Színház repertoárján szerepelnek, Molnár Ferenc. Az ő neve alig öt évvel a megnyitás után megjelenik a színház plakátjain – AZ ÖRDÖG című három felvonásos romantikus vígjátékával (Krasztjo Angelov fordítása). A darabot két évvel korábban mutatták be Budapesten, 1908-1909-ben nemzetközi sikert aratott Európa és Amerika színpadain. Az Ivan Vazov Nemzeti Színház nem késett kivenni a részét ebből a népszerűségből – 1909. október 1-jén volt Jozef Smaha rendezésének – amelyben Krasztju Szarafov is közreműködött – a bemutatója. 1909 és 1912 között három egymás utáni évadban összesen tizenötször játszották. Olyan kétségtelen színészi tehetségek szerepeltek benne, mint Atanasz Kircsev, Vaszil Kirkov, Zlatina Nedeva és mások. Pejo Javorov volt akkor a színház dramaturgja, ő készítette el és ismertette a próbák elkezdése előtt a színészekkel a darab dramaturgiai elemzését. Ebben Javorov nem a mű mulatságosságát emelte ki, bár megjegyezte, hogy a darab „az emberi szenvedélyek komédiája", hanem a főszereplő, az Ördög kettős természetét. Úgy jellemzi az elemzésben, hogy „jelképes személyiség, a darabban szereplők ösztöneinek és titkos gondolatainak szintézise", a hősök „titkos második énje", a személyek és hasonmásaik ötvözete. Ez az olvasat teljes mértékben beleilleszkedik Javorov költői érzékenységének regiszterébe, saját személyisége és alkotói énje megélésébe. Az elemzés mindvégig ezt az irányt követi – az egyes szereplők drámai jellemábrázolásának következetességében is.

Bár Molnár darabja valahogy véletlenszerűen bukkant fel a Nemzeti Színház színpadán, zajos európai sikere miatt, első bemutatója idejekorán magára vonta a kritikusok figyelmét, és a bolgár színházi szakemberek komolyan kezdték boncolgatni, mely dramaturgiai sajátosságai határozzák meg sikerét a színpadon. *Könyv a színházról* című könyvében (1910) Iv. Szt. Andrejcsin azt írja róla, hogy „valóságos értekezés a szerelem metafizikájáról", és – Javorovhoz hasonlóan – elemzését az Ördög alakjának többértelműségére és „rejtett természetére" összpontosítja. Ilyen szempontból ő – immár színikritikusi pozícióból, kész és bemutatott rendezés ismeretében – nem ítéli különösebben sik-

лът“ не е съобразена с проникновения анализ на драматурга на театъра Пейо Яворов, а се е плъзнала по буквалното разчитане на творбата, което я е лишило от по-дълбоките й собствени внушения. От друга страна обаче, това е довело до разширяване на театралната публика в посока и към по-малко художествено взискателни зрители.

С Балканската война настават години, които променят патоса на театралната сцена. Времето не е подходящо за комедии и представленията на „Дяволът“ прекъсват. Ала веднага след края на войната, още преди подписването на Ньойския договор, пиесата на Молнар е отново в афишите на театъра, този път в нова постановка, самостоятелно дело на Кръстьо Сарафов. Премиерата й е на 20 септември 1919 г. Играе се последователно три сезона – от 1919 до 1922 г., после и през сезон 1925/1926, и има общо 29 представления. Така комедията постига внушителен брой представления пред софийската публика – нещо, с което могат да се похвалят само най-популярните пиеси на големите български драматурзи. Този факт издава и признание към качествата на драматическата творба, и доближаване на възприемателните нагласи на българската публика и до посланията на пиесата.

Театралната критика регистрира и успеха на „Дяволът“, като го сравнява с успеха, който има в Унгария. Това рецензентите отдават на собствените качества на творбата – „бележито творение“, „съвършено драматическо произведение по техника и композиция“ (Константин Сагаев) и на „сполучливата постановка“ на Кр. Сарафов, „режисирана с голям такт“ (Александър Балабанов). Ала те отсъждат преимущество на първата интерпретация на образа на Дявола, осъществена в постановката от 1909 г. от Атанас Кирчев, за когото К. Сагаев подчертава, че в тази роля е значително по-добър от редица европейски актьори.

По същото време, в края на Първата световна война, Кръстьо Сарафов поставя още една пиеса на Ференц Молнар – „ПРИКАЗКА ЗА ВЪЛКА“, игра в 4 картини (прев. д-р Ф. Манолов). Премиерата й е преди края на войната – на 20 април 1918 г., шест години след първото й представяне в Унгария. За пет сезона – до 1923 г., тя се играе общо 45 пъти, един успех, с който конкурира „Дяволът“, но и с който потвърждава установената вече популярност на Молнар пред българската публика. В афишите й се четат имената на актьори като Елена Снежина, Мария Попова, Владимир Трендафилов и др. Театрални рецензии за нея излизат в най-авторитетните издания за театър, а също и в големи литературни издания като в.

erültnek a színpadra állítást. A rendezés más színikritikáiból (amelyeknek száma meghaladja a tízet) kiderül, hogy *Az Ördög* interpretációja gyakorlatilag figyelmen kívül hagyta a színház dramaturgjának, Pejo Javorovnak érzékeny elemzését, és a mű szó szerinti olvasata felé csúszott el, ez pedig megfosztotta a mélyebb sugallatoktól. Másrészt azonban ez oda vezetett, hogy a művészileg kevésbé igényes nézőkkel bővült a színházi közönség köre. A Balkán-háború kitörésével olyan esztendők következtek, amelyek megváltoztatták a színházi előadások légkörét. A kor nem kedvezett a komédiáknak, és *Az Ördög* előadásai félbeszakadtak. De mihelyt véget ért a háború, még a neuilly-i békeszerződés aláírása előtt újra felbukkant Molnár darabja a színház plakátjain, ezúttal új rendezésben, amely Krasztju Szarafov önálló műve volt. 1919. szeptember 20-án volt a bemutató. Három egymás utáni évadban játszották, 1919-től 1922-ig, azután még az 1925/1926-os évadban is, összesen 29 előadáson. Így a komédia impozánsan nagy számú előadást ért meg a szófiai közönség előtt – hasonlóval csak a nagy bolgár drámaírók legnépszerűbb darabjai büszkélkedhetnek. Ez mutatja, milyen elismerés övezte a színművet, s milyen közel hozta a bolgár közönség ízlésvilágát a darab mondandójához.

A színházi kritikák beszámolnak Az *Ördög* sikeréről is, a magyarországi sikerhez hasonlítva azt. A sikert a kritikusok a mű erényeinek tulajdonítják – „kiemelkedő alkotás”, „technikailag és kompozíció szempontjából tökéletes drámai mű” (Konsztantin Szagaev) –, valamint Kr. Szarafov „nagy lendülettel megvalósított” „sikeres rendezése” (Alekszandar Balabanov), de az Ördög alakjának megformálá-sában az 1909-es első interpretációnak, Atanasz Kircsevének adják a pálmát, akiről K. Szagaev azt állítja, hogy ebben a szerepben sokkal jobb egy sor európai színésznél.

Ugyanekkor, az első világháború végén, Krasztju Szarafov még egy Molnár Ferenc darabot bemutat, – MESE A FARKASRÓL, játék 4 képben (dr. F.Manolov fordítása). A bemutató a háború befejezése előtt volt – 1918. április 20-án, hat évvel a magyarországi ősbemutató után. Öt évadban, 1923-ig összesen 45-ször játszották, olyan sikerrel, amely Az Ördög-éhez mérhető, és amely tovább növeli Molnár népszerűségét a bolgár közönség körében.

„Развигор“ и сп. „Златорог“ . В тях се коментира „приказничният“ характер на драматургичния текст, който привлича широка публика, и се анализира играта на младия тогава Вл. Трендафилов, включен в постановката през сезона 1922/1923 г. в ролята на Ґеорг Сабо.

Сценичното изкуство винаги е допринасяло за популяризирането на литературата сред по-широки културни кръгове. Така е и в случая с творчеството на Ференц Молнар, който е един от много популярните чуждестранни автори в България между двете световни войни. И това е така благодарение именно на сценичните интерпретации на творбите му. След успеха на двете пиеси вниманието към него е целенасочено и последователно. Оказва се, че в Народния театър драматургичното му творчество е внимателно следено и най-добрите български театрали се насочват към новите пиеси на Молнар скоро след тяхната първа поява. Формираният вече интерес у публиката подсказва, че комедийните му творби се възприемат добре на българска сцена. Ето защо през 1928 г. се появява следващата постановка на Молнарова пиеса – „ИГРА В ЗАМЪКА“, анекдот в три действия (прев. Хенри Левенсон), чиято премиера е на 27 ноември. Режисьор е Петър Стойчев, декорите и костюмите са дело на Александър Миленков (който впрочем прави декорите и костюмите на всички дотогавашни постановки на пиесите на унгарския драматург).

Групата на Народния театър с режисьора Й. Шмаха (В средата), 1910 г.

Plakátjain olyan színészek neve olvasható, mint Elena Sznezsina, Maria Popova, Vladimir Trendafilov és mások.

A legtekintélyesebb színházi lapok kritikusai méltatják, de írnak róla olyan nagy irodalmi újságok is, mint a Razvigor és a Zlatorog . Kiemelik a dramaturgiai szöveg „mesés” jellegét, amely vonzza a nagyközönséget, és elemzik az akkor ifjú Vl. Trendafilov játékát, aki az 1922/1923-as évadban Szabó György szerepét veszi át a rendezésben.

A színházművészet mindig hozzájárult az irodalomnak a kultúra szélesebb köreiben való népszerűsítéséhez. Így volt ez Molnár Ferenc munkássága esetében is, aki a két világháború között az igen népszerű külföldi szerzők közé tartozott Bulgáriában. Ez elsősorban művei színpadi bemutatóinak volt köszönhető. Két színdarabjának sikere után később is ráirányult a figyelem. Nyilvánvaló, hogy a Nemzeti Színházban figyelemmel kísérték dramaturgiai munkásságát, és a legjobb bolgár színházi szakemberek megjelenésük után nagyon hamar megszerezték Molnár új darabjait. A közönség élénk érdeklődése arra utalt, hogy vígjátékai jó fogadtatásra lelnek a bolgár színpadon. Ezért került sor 1928-ban a következő Molnár-darab bemutatójára – JÁTÉK A KASTÉLYBAN, anekdota három felvonásban (ford. Henri Levenszon). A bemutató november 27-én volt. A rendező Petar Sztojcsev, a díszletek és jelmezek Alekszandar Milenkov munkái (egyébként ő

„Игра в замъка“ се представя 7 пъти през сезона 1928/1929. Критиката този път навлиза в драматургичната техника на Молнар изобщо, подчертавайки неговото майсторско съобразяване със спецификата на сцената, с което обяснява успеха и популярността му в Европа. Във в. „Литературен глас“ – едно от най-интересните и най-четените културни издания по онова време, четем, че „Игра в замъка“ е „написана от човек, познаващ изтънко изискванията на сцената“ . В „Литературни новини“ Васил Пундев коментира „майсторската възможност, дадена от текста, да се развие богато актьорско творчество и умение“ . Критиците напипват автентичните драматургични качества на пиесата, които позволяват свободна индивидуална и обща актьорска игра – както при „едновремешната италианска комедия“ (В. Пундев). Освен това театралните отзиви свидетелстват за специфични рецептивни особености на Молнаровата драматургия у нас, чието възприемане е насочено главно към лекото, забавното, духовитото. И ако се съди по тях – защото друго свидетелство времето не ни е оставило, – то трябва да се каже, че опитът на Яворов да насочи интерпретациите към втория, дълбинния пласт на текста, остава почти без последствия. И така, унгарският автор битува на българска сцена, а оттам – и в съзнанието на публиката, като майстор на лекото и развлекателното. Макар критици с по-взискателен вкус да реагират негативно на подобно сценично разчитане на творбите му, от друга страна обаче, това осигурява на постановките пълна театрална зала.

Тази рецептивна ситуация, наложена от сцената, която акумулира трайна популярност на Молнар у нас, продължава да се използва от театъра и през 30-те години се поставят още три негови пиеси. „НЕПОЗНАТОТО МОМИЧЕ“, пиеса в 7 картини, се свързва с още едно голямо творческо име – това на Асен Разцветников, който прави превода на текста. Постановката е дело на Николай О. Масалитинов, а премиерата е на 15 октомври 1935 г. Играна е 23 пъти през сезона 1935/1936 и е пиесата с най-много представления измежду общо десетина други постановки през този сезон. Сред актьорите се забелязват имената на Елена Снежина, Олга Кирчева, Иван Попов, Асен Камбуров. Отзиви и за нея излизат в големите издания за култура, сред авторите им са критици като Йордан Бадев , Георги Константинов , Д. Б. Митов и др. В анализите драматургичните техники на автора са изместени от качествата на сценичната реали-

készítette a magyar szerző darabjainak valamennyi korábbi bemutatójához is a díszleteket és jelmezeket). A Játék a kastélyban 7 alkalommal került színpadra az 1928/1929-es évadban. A kritika ezúttal mélyre ásott Molnár egész dramaturgiai technikájában, hangsúlyozva mesteri alkalmazkodását a színpad sajátosságaihoz, ezzel magyarázva sikerét és népszerűségét Európa-szerte. Az *Irodalmi Hang* c. újságban – a kor egyik legérdekesebb és legolvasottabb kulturális kiadványában – azt olvashatjuk, hogy a *Játék a kastélyban*-t olyan ember írta, aki „töviről-hegyire ismeri a színpad követelményeit". Az *Irodalmi Hírek*-ben Vaszil Pundev méltatta „a szöveg kínálta mesteri lehetőséget, hogy gazdagon kibontakozhasson a színészi tudás és művészet” . A kritikusok hangsúlyozzák a darab autentikus dramaturgiai erényeit, amelyek lehetőséget adnak a felszabadult egyéni és csoportos színészi játékra – akárcsak a „hajdani itáliai komédiák” (V. Pundev). Ezen kívül a színházi kritikák Molnár dramaturgiájának specifikus receptív sajátosságairól is tanúskodnak, fogadtatásuk főleg a könnyed, mulatságos, szellemes iránti igényt mutatja. És ha ezek alapján ítélünk – mert más tanúságot nem hagyott ránk az idő – meg kell állapítanunk, hogy Javorov kísérlete a szöveg második, mélyebb rétegének interpretálására szinte nyomtalanul elenyészett. Így tehát a magyar szerző úgy maradt meg a bolgár színpadon – és ezen keresztül a nézők tudatában – mint a könnyed szórakoztatás mestere. Bár a kényesebb ízlésű kritikusok elutasítóan reagálnak műveinek hasonló színpadi olvasatára, másrészt viszont ez biztosított az előadásoknak zsúfolt nézőtereket.

Ezt a színpadról generált receptív szituációt, amely tartós népszerűséget biztosított nálunk Molnárnak, továbbra is kihasználta a színház, és a 30-as években három további darabját mutatták be. AZ ISMERETLEN LÁNY, színmű 7 képben egy másik nagy alkotó, Aszen Razcvetnikov nevéhez kötődik, aki a szöveget fordította. A rendezés Nikolaj O. Maszalitinov munkája, a bemutató 1935. október 15-én volt. Az 1935/1936-os évadban 23 alkalommal játszották, és a szezon mintegy tíz bemutatójából ez a darab érte meg a legtöbb előadást. A színészek között feltűnik Elena Sznezsina, Olga Kircseva, Ivan Popov, Aszen Kamburov neve. Méltatások jelentek meg róla a nagy kulturális kiadványokban, szerzőik között olyan kritikusok vannak, mint Jordan Badev , Georgi Konsztantinov , D. B. Mitov és mások. Az elemzésekben a szerző dramaturgiai technikáit felváltják a színpadi megvalósítás tulajdonságai. A

зация. Измежду тях е подчертан психологическият анализ на Н. Масалитинов, който довежда текста до зрителя така, че той да признае: „Всичко ни е понятно, всичко ни е близко и тъй човешки болно..." (Стела Янева). Очевидно публиката вече е обживяла атмосферата на Молнаровите пиеси и всяка следваща негова творба на сцената на театъра се ползва от предварителното й благоразположение. Разбира се, това не омаловажава решенията на режисьора и играта на актьорите, чийто е главният принос за реакциите и на публиката, и на критиката. А те невинаги са еднозначни – особено що се отнася до критиката. Тя взискателно се вглежда в интерпретациите на актьорите, поставя пред тях големи изисквания, често е недоволна от приплъзването по повърхността на текста, от

неизползването на неговите потенциални възможности, от „побългаряването" на сценичния прочит. Такъв е патосът на Петър Увалиев в сп. „Златорог", който се отзова за постановките на следващите две творби на Ф. Молнар – „Лилиом" и „Далила".

Драматическата легенда в 8 картини „ЛИЛИОМ" се появява на сцената на Народния театър почти две десетилетия след създаването си (премиерата й в Будапеща е през 1909 г.). Поставя я Хрисан Цанков, който е автор и на превода. Премиерата й е на 17 декември 1936 г., играна е 12 пъти през сезона 1936/1937 г. В актьорския състав са включени Георги Стаматов, Петя Герганова, Златина Недева и някои млади дарования на театъра като Лео Конфорти и др. Публиката отново – както в „Дяволът" – се среща с двойнствената природа на централния персонаж, изтъкана от противостоящи си думи и дела, които са в основата на драматическия конфликт. Неговата психологи-

kritikák közül a leghangsúlyosabb N. Maszalitinov lélektani elemzése, aki úgy közelíti a szöveget a nézőhöz, hogy be kelljen vallania: „Minden érthető, minden oly közeli, és oly emberien fájó..." (Sztela Janeva) A közönség már szemlátomást beleélte magát Molnár darabjainak atmoszférájába, és a színpadon megjelenő minden újabb műve élvezte a korábbi sikerek előnyeit. Ez természetesen nem szorítja háttérbe a rendezői megoldásokat és a színészi játékot, elsősorban ezek határozták meg a közönség és a kritikusok reakcióit. Ezek pedig nem minden esetben egyértelműek – különösen ami a kritikát illeti. A kritikusok igényesen boncolgatják a színészi interpretációkat, magas követelményeket támasztanak velük szemben, gyakran elégedetlenek a felszínesség, a potenciális lehetőségek kihasználatlansága, a színpadi olvasat „bolgárosítása" miatt. Így tesz Petar Uvaliev a Zlatorog folyóiratban, amely Molnár Ferenc két következő művének, a *Liliom*-nak és a *Delilá*-nak a bemutatójáról szól.

A LILIOM drámai legenda 8 képben csaknem két évtizeddel megjelenése után került bemutatásra a Nemzeti Színház színpadán (budapesti premierje 1909-ben volt). Hriszan Cankov rendezte, a fordítás is az ő munkája. A bemutató 1936. december 17-én volt, az 1936/1937-es évadban 12 alkalommal játszották. A szereplők között ott találjuk Georgi Sztamatovot, Petja Gerganovát, Zlatina Nedevát és a színház néhány fiatal tehetségét, például Leo Konfortit és másokat. A közönség – éppúgy mint *Az Ördög* esetében – a szereplőgárda ellentmondásos szavakból és tettekből szőtt kettős természetével találkozhatott, ez képezte a drámai konfliktus alapját. Lélektani mélységét azonban – Uvaliev szerint – nem dolgozták ki következetesen a színpadi változat minden elemében. A rendező hol a színpadi effektusok és hátterek, hol a szereplők beszéde, illetve a színészi hangok modulációja csapdájába került. Ennek eredményeképpen hiányzik az összhang az egyes kifejező eszközök között, a rendezés nyilvánvalóan kiegyensúlyozatlan, és ez rányomja bélyegét a színészek játékára is. Hasonló hiányosságokat vesz észre ugyanez a kritikus a Nemzeti Színház színpadán bemutatott ötödik Molnár-darab, a DELILA három felvonásos komédia bemutatóján is (1939. január 17., a darab 12 alkalommal került színre az 1938/1939-es évadban). A Zlatorog hasábjain – ez a folyóirat diktálta a művészi ízlést több mint két évtizeden át, Uvaliev nem kíméli

ческа дълбочина обаче – според Увалиев – не е разработена последователно във всички елементи на сценичния вариант. Режисьорът се е увличал да се осланя ту на сценични ефекти и мизансцен, ту на словото на героите, респ. на модулациите на актьорските гласове. В резултат се е получило едно несъгласуване на отделните изразни средства, видимо разбалансирана постановка, което се отразява и на играта на актьорите.
Подобни слабости същият критик забелязва и в интерпретацията на петата Молнарова пиеса на сцената на Народния театър – „ДАЛИЛА", комедия в 3 действия (прев. Мила Данаилова), поставена пак от Николай О. Масалитинов (премиера – 17 януари 1939 г., играна 12 пъти през сезона 1938/1939). На страниците на сп. "Златорог" – списание, което законодателства в художествения вкус повече от две десетилетия, Увалиев не проявява снизхождение към талантите на театъра, анализирайки сценичната интерпретация на унгарската комедия.
Последователното четене на критическите отзиви за постановките на Молнаровите пиеси в Народния театър водят към следното обобщено наблюдение:
Първоначалният интерес към драматургията на Ф. Молнар е повлиян от бързата му популярност в Европа с комедията „Дяволът". Опитът на П. К Яворов да насочи поставянето й към един сценичен прочит в дълбочина няма голям успех. Първоначалното възприемане на Молнар като автор на духовитото и развлекателното се репродуцира и при следващите постановки на негови творби. Това обаче го прави изключително популярен и пиесите му достигат голям брой представления на сезон. От своя страна, това обстоятелство насочва театралните творци към други негови произведения – още повече, че те притежават качества, които ги правят благодатни за реализация. През 30-те години се играят три негови пиеси, ала очевидно това идва малко в повече на театралната публика и критиката, които през тези години имат възможност да видят и други унгарски драматически творби. Освен това нарастват техните изисквания към репертоара на театъра, а и родното театрално изкуство е отишло напред чрез творчеството на нова генерация български драматурзи.
Въпреки че творчеството на Ференц Молнар наймного ангажира творческите усилия на театъра, унгарската драматургия на сцената му далеч не се изчерпва с него. През 30-те години, когато културните контакти между България и Унгария набират

a színház tehetségeit, amikor a magyar komédia színpadi interpretációját elemzi .

Ha végigolvassuk a Nemzeti Színház Molnár-bemutatóiról szóló kritikákat, a következő általános megfigyelést szűrhetjük le:

A Molnár Ferenc dramaturgiája iránti kezdeti érdeklődést az a gyors népszerűség motiválja, amelyet *Az Ördög* c. komédiájával ért el Európában. P. K. Javorov kísérlete, hogy a rendezést egy mélyebb színpadi olvasat felé terelgesse, nem aratott nagy sikert.

A szellemes és mulattató Molnár kezdeti fogadtatása műveinek későbbi rendezéseinél is megismétlődött. Ez azonban rendkívül népszerűvé tette, és darabjai nagy számú előadást értek meg minden évadban. Ez aztán arra indította a színházi szakembereket, hogy más műveit is bemutassák – már csak azért is, mert a darabokat erényeik könnyen bemutathatóvá tették. Az 1930-as években három darabját játszották, de ez szemlátomást kissé túl sok volt a színházi közönségnek és a kritikusoknak, akiknek ezekben az években alkalmuk volt más magyar drámai műveket is látni. Ezen kívül nőttek a közönség igényei a színház repertoárjával szemben, és a hazai színházművészet a bolgár drámaírók új generációjának munkásságán keresztül haladt előre.

Bár Molnár Ferenc darabjai kötötték le a legjobban a színház alkotó erejét, a magyar dramaturgia korántsem merült ki egyedül vele a bolgár színpadon. A 30-as években, amikor a Bulgária és Magyarország közötti kulturális kapcsolatok lendületet vettek, és a 40-es évek elején a bolgár közönség további három magyar szerzővel ismerkedhet meg. Indig Ottó, Bús Fekete László és Fodor László nem tartoznak a magyar irodalom legnagyobbjai közé. De a 30-as évekbeli népszerűségük a Nemzeti Színház színpadára is eljuttatta őket. Ráadásul darabjaik az átlagosnál több előadást értek meg.

Jurij Jakovlev három, Konsztantin Belcsev által lefordított drámai művet állított színpadra – Indig Ottó HÍD ALATT (színmű 6 képben, bemutató 1934. október 27-én, az 1934/1935-ös évadban 26 alkalommal játszották), Fodor László MATURA (színmű 3 felvonásban, bemutató 1936. október 22-én, az 1936/1937-es és 1937/1938-as évadban összesen 23

скорост, и в началото на 40-те българската публика има срещи с още четирима унгарски автори. Отто Индиг, Ласло Буш Фекете и Ласло Фодор не се числят към високите върхове на унгарската литература. Ала популярността им през 30-те години ги довежда и до сцената на Народния театър. И не само това – броят на представленията на техни пиеси надхвърля средното равнище за сезон. Юрий Яковлев поставя три драматически произведения, преведени от Константин Белчев – „ПОД МОСТА“ от Отто Индиг (пиеса в 6 картини, премиера на 27 октомври 1934, играна 26 пъти през сезона 1934/1935), „МАТУРА“ от Ласло Фодор (пиеса в три действия, премиера на 22 октомври 1936, играна общо 23 пъти през сезоните 1936/1937 и 1937/1938) и „ДЕПУТАТ“ от Ласло Буш Фекете (комедия в 4 действия, премиера на 18 ноември 1937 г., играна 23 пъти през сезона 1937/1938). От Ласло Фодор е поставена и пиесата “АДВОКАТЪТ И МОМИЧЕТО“ (премиера на 15 октомври 1938, играна 20 пъти през сезона 1938/1939), преведена на български и реализирана на сцена от Боян Дановски.

Видно е, че 30-те години е благодатно време за унгарската драматургия у нас – заедно с творбите на Молнар поставените по това време унгарски пиеси в Народния театър са общо седем, а броят на представленията им надхвърля 120. Посочвам тези данни, колкото и скучни да са те, защото са показател за активно отношение към унгарската литература в България през този период. Освен числата това потвърждават и имената на българските творци – преводачи, режисьори и актьори, които участват в този рецептивен процес. Макар унгарската драматургия да е представена чрез произведения, ориентирани към по-широка аудитория, това не бива да се оценява като недостатък, защото се осъществява с участието на една авторитетна духовна институция като Народния театър и неговите основни творчески сили – а това означава, че не е отпратено в маргиналните културни пространства.

Едно театрално събитие от началото на 40-те години потвърждава, че Народният театър има добро име и в унгарските театрални среди. Става дума за гостуването на творчески екип от Будапещенския държавен театър, който поставя в София романтическата пиеса „Чонгор и Тюнде“ на класика от епохата на Унгарското просвещение Михай Вьорьошмарти. Неин режисьор е директорът на Будапещенския държавен театър Антал Немет. Декорът и костюмите са реализирани от унгарския художник Ищван Пекари, а музиката е

alkalommal játszották) és Bús Fekete László A KÉPVISELŐ (komédia 4 felvonásban, bemutató 1937. november 18-án, az 1937/1938-as évadban 23 alkalommal játszották). Fodor Lászlótól AZ ÜGYVÉD ÉS A LÁNY c. darabot is előadták (bemutató 1938. október 15-én, az 1938/1939-es évadban 20 alkalommal játszották), a darab bolgár fordítása és rendezése Bojan Danovszki munkája.

Látható, hogy a 30-as években volt a magyar dramaturgia aranykora Bulgáriában - Molnár darabjaival együtt összesen hét magyar színművet játszottak a Nemzeti Színházban, az előadások száma meghaladja a 120-at. Azért hozakodom elő ezekkel az adatokkal, bármilyen unalmasak is, mert jól mutatják, milyen aktív érdeklődés mutatkozott a magyar irodalom iránt Bulgáriában ebben az időszakban. A számokon kívül bizonyítja ezt a bolgár alkotók névsora is – fordítóké, rendezőké és színészeké, akik részt vettek ebben a receptív folyamatban. Bár a magyar dramaturgia olyan művekkel mutatkozott be, amelyek a nagyközönséget vették célba, nem szabad ezt gyarlóságként értékelni, mert egy olyan tekintélyes szellemi műhely közreműködésével valósult meg, mint a Nemzeti Színház és annak alkotó gárdája – ez pedig azt jelenti, hogy nem a kulturális élet perifériáján vegetált.

A 40-es évek elejének egyik színházi eseménye megerősíti, hogy a Nemzeti Színház neve jól csengett magyar színházi körökben. A budapesti Nemzeti Színház társulatának vendégszerepléséről van szó, amely Vörösmarty Mihálynak, a magyar reformkor nagy klasszikusának romantikus darabját, a *Csongor és Tündé*-t adta elő. A rendező a budapesti Nemzeti Színház igazgatója, Németh Antal volt. A díszleteket és jelmezeket Pekáry István magyar művész tervezte, a zenét Farkas Ferenc komponálta. A mű filozófikus-romantikus tartalmának interpretálására Németh Antal a Nemzeti Színház színészei közül többek között Ivan Dimovot, Zorka Jordanovát, Konsztantin Kiszimovot, Nikola Ikonomovot, Irina Taszevát választotta ki – csupa olyan művészeket, akik színházművészetünk száz éves történetének legnagyobb csillagai voltak. A bemutatóra 1943. június 10-én került sor. Bár zajlott a háború, a darabot két egymás utáni évadban összesen 10 alkalommal játszották. Valójában ez volt az az időszak, amikor a Nemzeti Színház repertoárját mind a bemutatott darabok, mind az előadások száma tekintetében erősen redu-

на Ференц Фаркаш. За интерпретиране на философско-романтическото съдържание на творбата Немет подбира измежду актьорите на Народния театър Иван Димов, Зорка Йорданова, Константин Кисимов, Никола Икономов, Ирина Тасева и др. – все творци, които са лицето на театъра ни изобщо в стогодишната му история. Премиерата е на 10 юни 1943 г. Въпреки войната пиесата се играе два последователни сезона и има общо 10 представления. Всъщност това е време, когато репертоарът на Народния театър е силно редуциран по броя на поставените пиеси, а и по броя на представленията изобщо. Представянето на „Чонгор и Тюнде" всъщност по нищо не отстъпва на успеха на другите унгарски драматически произведения от предишните десетилетия. Критиката акцентира върху философските послания на творбата и сценичното й решение, като анализира достойнствата в работата на целия екип.

И така – в това изложение се опитах да представя един отрязък от историята на българското театрално битие на унгарската драматургия. А то е свързано преди всичко с историята на Народния театър „Иван Вазов" още от първите години след създаването му и с много и известни негови творци. Без да носи чувствителни естетически влияния в българската театрална култура, унгарската пиеса привлича българската публика и повече от три десетилетия се играе с успех – факт, който не може да бъде отминат като опит и път на националния ни театър и като свидетелство за нарастващ интерес към другата култура, за повишена способност за възприемането и разбирането й.

kálták. A *Csongor és Tünde* előadásának sikere tulajdonképpen semmiben sem maradt el a korábbi évtizedek többi magyar drámai műveitől. A kritika a mű filozófiai üzenetére és színpadi megoldásaira helyezte a hangsúlyt, az egész társulat erényeit méltatva.

Nos tehát – a jelen tanulmányban megpróbáltam bemutatni a magyar dramaturgia bolgár színpadi jelenlétének egy szeletét. Ez pedig mindenek előtt az Ivan Vazov Nemzeti Színház történetéhez kapcsolódik, fennállásának első éveitől kezdve, sok híres művész részvételével. A magyar színművek, bár nem gyakoroltak érzékelhető esztétikai hatást a bolgár színházi kultúrára, vonzották a bolgár közönséget, és három évtizeden keresztül sikereket arattak - ez pedig olyan tény, amely nem hagyható figyelmen kívül, amikor nemzeti színjátszásunk tapasztalatait és útját vizsgáljuk, mert tanúsítja az egyre fokozódó érdeklődést egy másik kultúra iránt, befogadásának és megértésének növekvő képességét.

Csíkhelyi Lenke fordítása

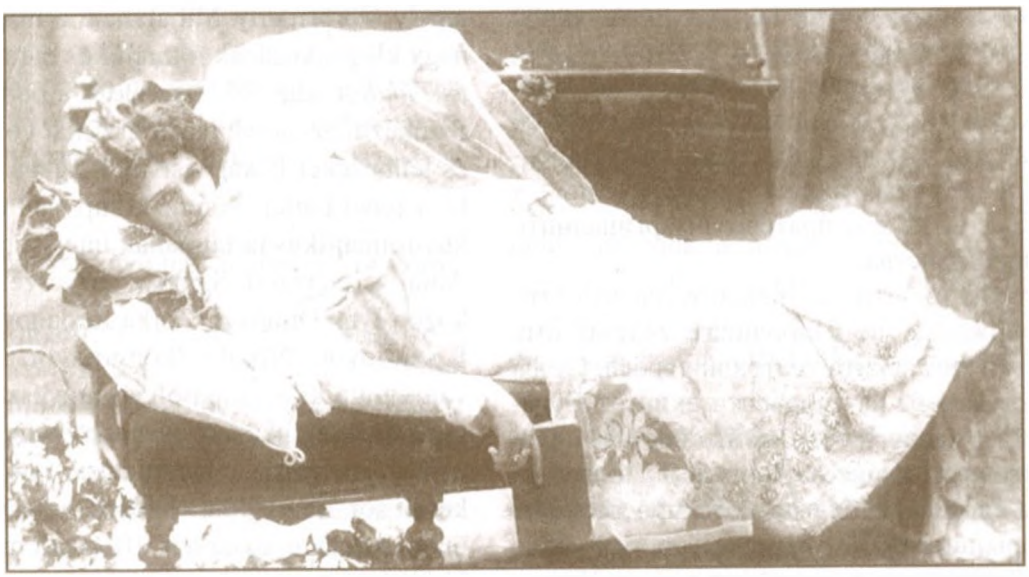

Адриана Будевска в ролята на Маргарита Готие в „Дамата с камелиите" от Ал. Дюма-син, постановка Й. Шмаха, 1907 г.

Куклите могат да разкажат много...

Клавдия Орос е сценограф и от 1992 г. работи в театър Колибри. Тя е изтъкнат представител на своята професия и любителите на театъра са имали възможност да се срещнат с нейното творчество в не един от унгарските театри. Като тип тя е вярна, непосредствена, ведра. Признание за досегашната й работа са специалната награда на Триеналето в Нови Сад през 1998 г. и наградата Мари Ясаи през 1999 г. Говори с подкупваща скромност за изминатия път, за трудностите, за успехите и решаващите мигове в живота си.
По случай петдесетия й рожден ден с нея разговаря Тюнде Троян.

Тюнде Троян: Как става човек сценограф?
Клавдия Орос: Още от съвсем малки с братовчедите ми и сестра ми обичахме да играем на театър у дома. По повод големи семейни празници се обличахме в разни костюми, за да представим нещо на възрастните. Струва ми се, оттук е започнала моята любов към театъра. Майка ми беше член на аматьорска театрална трупа и всъщност още оттогава театрлният свят не ми е чужд. После започнах да рисувам, тъй като и това ме интересуваше. Около десетгодишна реших, че ще стана художничка и много целенасочено се подготвях за тази професия.
Т.Т.: *Значи художничка си искала да станеш?*
К.О.: Да. Тъй като от изобразителното изкуство най-напред се докоснах до живописта, реших, че това ще е моето бъдеще. За щастие, имах много добър учител по рисуване, който винаги ме изненадваше с някакви нови задачи. След завършването на осми клас ме приеха в софийската Художествена гимназия – това беше за мен голямо събитие, тъй като се беше осъществила една моя мечта. Четири години прекарах в училището, а след зрелостните изпити трябваше да реша: накъде? Вече с по-зрял ум разсъдих, че от мен художник няма да стане. Смятах, че за това е нужно нещо много повече, от това, което съм аз. Кандидатствах специалност текстил и специалност сценография в Художествената академия, където ме приеха от първия път. Тогава започна моят театрален живот.
Т.Т.: *Имаше ли някаква сценографска мечта още в академията?*
К.О.: Много желаех да проектирам класически произведения и особено за Шекспир. След доста години в театър Колибри направихме представление по Шекспир Хамлет, в което взех участие. Това бе един абстрактен Хамлет, тъй като цялата история се разиграва в птичарника. Героите са персонифицирани като животни: Офелия е кокошка, Полоний е гъсок, а Гертруда и Клавдий са прасета. Кукли и преоблечени като животни артисти играят заедно. Но всичко това се случи

A bábokkal sok mindent el lehet mondani…

Orosz Klaudia jelmez- és díszlettervező 1992 óta a Kolibri Színház tagja. Szakmájának elismert képviselője, így az ország számos színházában találkozhattak már műveivel a színházrajongók. Hűséges természetű, közvetlen, derűs. 1998-ban az Újvidéki Triennálén különdíjat, 1999-ben pályájának eddigi elismeréseként Jászai Mari-díjat kapott. Megkapó szerénységgel beszél pályájáról, a nehézségekről, a sikerekről és életének meghatározó pillanatairól.
Ötvenedik születésnapja alkalmából beszélgetett vele Trojan Tünde.

Trojan Tünde: *Hogyan lesz valakiből díszlet- és jelmeztervező?*
Orosz Klaudia: Már egészen kicsiny gyermekkoromban az unokatestvéreimmel és a nővéremmel sokszor játszottunk otthon színházat. Általában nagy családi ünnepek alkalmából bújtunk jelmezbe, hogy előadjunk valamit a felnőtteknek. Azt hiszem, innen ered a színház szeretete. Anyukám is tagja volt egy amatőr színjátszó körnek, s valójában már akkor közel kerültem a színházi világhoz. Majd rajzolni kezdtem, mivel a rajzolás is nagyon érdekelt. Olyan tíz éves koromban elhatároztam, hogy képzőművész leszek, s nagyon következetesen készültem erre a pályára.
T.T. *Festőművész szerettél volna lenni?*
O.K. Igen. Miután a képzőművészetből először a festményeket ismertem meg, így azok közelebb kerültek hozzám, s úgy gondoltam ez lesz az én életpályám. Szerencsére nagyon jó rajztanárom volt, aki mindig meglepett külön feladatokkal is. A nyolcadik osztály elvégzése után felvettek a szófiai képzőművészeti gimnáziumba – ezt óriási dolognak tartottam, hiszen sikerült az, amire annyira vágytam. Négy évet töltöttem el ebben az iskolában, ám az érettségi után el kellett döntenem, hogy hogyan tovább. Akkor felnőtt fejjel azt gondoltam, festő biztosan nem leszek, mert ahhoz úgy éreztem sokkal több kell, mint ami bennem van. Felvételiztem a Képzőművészeti Akadémia textil szakára, de jelmez- és díszlettervező szakára is, ahová első nekifutásra felvettek. Ekkor kezdődött az én színházi életem.
T.T. *Volt-e a főiskolán díszlet-és jelmeztervezői álmod?*
O.K. A klasszikusokat és ezen belül Shakespearet nagyon szerettem volna színpadon megvalósítani. Jónéhány évvel később a Kolibri Színházban volt egy Hamlet bemutató, amiben én is közreműködtem. Ez egy absztrakt Hamlet-előadás volt, mert az egész történet egy baromfiudvarban játszódott. A szerep-

доста по-късно. В началото не съм имала намерение да проектирам кукли. В академията изучавахме сценография за драматичен театър.

Т.Т.: *Как стигна до кукления театър?*

К.О.: Запознах се с един унгарец, който също учеше в софийската Художествена академия в специалност скулптура. Това познанство най-напред се превърна в любов, а по-късно в брак. Така дойдох в Унгария. Не ми се ще сега да разказвам надълго колко трудно ми вървеше в началото унгарският език. Струваше ми се, че в него всичко е наопъки и направо трябва да преустроя цялото си мислене. Сега вече нямам подобни проблеми, ако изключим акцента, нямам

езикови прегради. Току що дипломирана трябваше да си търся работа тук, в Унгария. Никого не познавах в драматичните театри, моят кръг от познати беше останал в България. Предоставиха ми се две възможности: или да оцветявам декори в централното ателие или да правя кукли в тогавашния Държавен куклен театър. Избрах куклите, тъй като малко се изплаших от декорите. Смятах, че не е за жена подобен тежък физически труд. Така започнах работа като помощник в ателието на Кукления театър. По-късно Дежо Силади, тогавашният директор на Кукления театър ме изпрати на специализация в Ленинград. Въпреки преживяванията, които ме очакваха там, това бе един много тежък период за мен, тъй като трябваше да се разделя за девет месеца с

lőket állatok személyesítették meg: Ofélia csirke, Polonius liba volt, Gertrudis és Claudius pedig disznók voltak. Az állatjelmezes színészek és a bábok együtt játszottak. Ám ez jóval később történt. Kezdetben én igazából nem készültem bábosnak. A főiskolán a drámai színház díszlet-és jelmeztervezését tanultuk.

T.T. *Hogyan lett ebből mégis bábszínház?*

O.K. Megismerkedtem egy magyar fiúval, aki szintén a szófiai Képzőművészeti Akadémián tanult, igaz, szobrász szakon. Az ismeretségből előbb szerelem, majd később házasság lett. Így kerültem Magyarországra. Nem akarok most itt hosszasan arról beszélni, hogy eleinte milyen nehezen ment a magyar nyelv. Úgy tűnt nekem, hogy ebben a nyelvben minden fordítva van és éppen ezért szinte át kellett alakítanom a gondolkodásomat. Most már nincsenek ilyen problémáim, úgy érzem az akcentuson kívül nem léteznek számomra nyelvi akadályok. Friss diplomásként tehát itt Magyarországon kellett munka után néznem. A színházakban senkit sem ismertem, hiszen a színházi ismeretségi köröm Bulgáriában volt. Két lehetőség kínálkozott: vagy a központi műteremben leszek díszletfestő, vagy az akkori Állami Bábszínházban bábkészítő. Én a bábkészítést választottam, mert a díszletfestéstől egy kicsit megijedtem. Úgy gondoltam, nem nőnek való ez az embert próbáló fizikai munka. Így kezdtem el a Bábszínház műhelyében betanított munkásként dolgozni. Az ember bábkészítőként sok mindent megtudhat a bábokról. Később Szilágyi Dezső, a Bábszínház akkori igazgatója elküldött egy leningrádi tanulmányútra. Az ott átélt élmények dacára ez egy igen nehéz időszak volt számomra, mert kilenc hónapra itt kellett hagynom az akkor négyéves gyermekemet. Megtettem, hiszen ez volt az ára annak, hogy tervező legyek. Leningrád, azaz Szentpétervár múzeumaival, pazar palotáival rendkívül nagy hatást gyakorolt rám. Életem során addig még sohasem voltam ennyire északi városban. Arra gondoltam, hogyha valaha orosz szerző darabjához készítenék terveket, élményeimet egészen biztosan felhasználnám. A tanulmányútról már tervezőként tértem vissza. Első munkám egy felújított darabhoz készült, itt találkoztam Lengyel Pál, rendezővel, akivel mindmáig nagyon sokat dolgozom együtt.

T.T. *Mi az izgalmas a bábozásban? Én személy szerint inkább a lengyel bábszínházakat ismerem, ahol egy képzőművésznek rangot jelent, ha ott tervezhet.*

O.K. Hát sajnos ez sem Magyarországra, sem pedig Bulgáriára nem jellemző. A bábművészeket nem veszik igazán komolyan. Rájuk sütik, hogy

четиригодишното си дете. Направих го, тъй като това беше цената, за да стана сценограф. Ленинград, т.е. Санкт Петербург оказа върху мен огромно влияние с музеите си, с разкошните си дворци. Никога дотогава не бях ходила в такъв северен град. Мисля си, че ако някога направя сценография за пиеса на руски автор, непременно ще използвам тези преживявания. От специализацията се върнах като сценограф. Първата ми работа беше една възобновена постановка, тогава се срещнах с режисьора Пал Лендел, с когото и до днес работя много често.

Т.Т.: *Кое е най-вълнуващото в куклите? Аз самата познавам полския куклен театър: там за един сценограф е чест да работи в куклена постановка.*

К.О.: За съжаление това не е характерно нито за Унгария, нито за България. Тук не вземат насериозно куклените сценографи. Смятат, че щом работят за деца, това не е сериозно. Според мен, това е голяма грешка, да се твори за деца е много по-трудно отколкото за възрастна публика. Във всеки случай човек поема огромна отговорност, понеже не е все едно на какво ще ги научим. Не знам защо е това пренебрежение към хората от куклення театър. Куклите могат да разкажат много неща, които драматичният театър – поради ограничените си възможности – не е в състояние. Куклите са подходящи за изразяване в сложна символно-метафорична система, ето защо понякога ги срещаме и в драматични пред-ставления.

Т.Т.: *Как протича при теб самият творчески процес?*

К.О.: Началният период винаги е най-труден. Задачата не ме оставя нито миг на мира. Каквото и да правя, където и да съм, все за това мисля, умът ми е все там. Вкъщи – пръснати навсякъде листове и моливи. Хрумне ли ми нещо, веднага го скицирам. Чета пиесата по няколко пъти, често по време на четенето си правя т.нар. „малък сценарий“ . После режисьорът преглежда тези „драсканици“ и също си казва мнението. Когато изчистим всичко и нещата започнат да изглеждат така, както сме си ги представяли, правя цветните проекти и след това технически чертежи, които накрая отиват в ателието. Естествено задача на сценографа е да избере материала за костюмите. В такива случаи тръгвам „по света“. Случвало се е с дни да търся това, от което имам нужда.

Т.Т.: *В един драматичен театър, ако материята не се хареса на актрисата, тя обикновено дава да се разбере, но куклите си мълчат.*

К.О.: Истината е, че и куклените артисти имат отношение по облеклото на куклата. Често гледат куклите, докато те се изработват. Аз самата често се консултирам с артистите за цвета на дрехата на куклата, за модела. Кукленият артист до такава степен се идентифицира с куклата, че никак не му е безразлично, с каква дреха ще се появи тя на сцената.

gyerekeknek dolgoznak, ami nem lehet igazán komoly feladat. Úgy vélem, ez igen nagy hiba, gyerekeknek ugyanis sokkal nehezebb alkotni, mint felnőtt közönségnek. Minden esetben óriási a felelősség, hiszen nem mindegy mire tanítjuk őket. Nem tudom, miért ez a bábosokkal szembeni lenéző bánásmód. A bábokkal sok mindent el lehet mondani, olyasmit is, amire korlátozott lehetőségei miatt, a drámai színház nem képes. Mivel a bábok alkalmasak a bonyolult szimbólum-és metaforarendszerek ábrázolására, így nem egyszer a drámai színház előadásaiban is találkozhatunk velük.

T.T. *Hogyan fest nálad az alkotás folyamata?*

O.K. Mindig az első időszak a legnehezebb. Egyszerűen nem hagy nyugodni a feladat. Mindenhol ezen gondolkodom, bármit is csinálok, bárhol is vagyok, az eszem mindig csak ezen jár. A lakásban mindenütt papír és ceruza hever. Amint eszembe jut valami, azonnal vázlatokat készítek. A darabot többször is elolvasom, s nem egyszer ún. „kis forgatókönyvet" készítek magamnak olvasás közben. Azután a rendező megnézi ezeket az első „irka-firkákat" és ő is elmondja a véleményét. Amennyiben minden tisztázódott, s minden úgy működik, ahogy elképzeltük, akkor elkészítem a színes terveket, majd később a műszaki rajzokat is, s végül mindez a műhelybe kerül. Természetesen a tervezőnek az is feladata, hogy a jelmezekhez anyagokat válogasson. Ilyenkor fogom magam és „elindulok világgá". Néha napokig keresgélem azt, amire szükségem van.

T.T. *A drámai színházban, ha a színésznőnek nem tetszik a jelmez, ennek általában hangot is ad, a bábu azonban nem kritizál.*

O.K. Az az igazság, hogy a bábszínészek is beleszólnak a bábok ruhájába. Mialatt a bábok készülnek, sokszor megnézik őket. Én magam is gyakran konzultálok a színészekkel a báb ruhájának színét, fazonját illetően. A bábszínész annyira azonosul a bábbal, hogy egyáltalán nem mindegy neki, milyen ruhában lép színpadra.

T.T. *Az utóbbi évek bolgár színházaiban nagyon izgalmas műhelymunka folyik. Sajnos, itt Magyarországon túl kevés alkalom nyílik arra, hogy láthassuk ezeket az előadásokat. Néhány éve volt szerencsém megtekinteni egy olyan* „Mester és Margarita" *előadást, hogy azóta is beleborzongok, ha erre gondolok. Vajon neked bolgárként több alkalmad nyílik-e arra, hogy figyelemmel kíséred a remek otthoni előadásokat?*

O.K. Sajnos, nem. Nagyon szomorúvá tesz, hogy nem tudom követni hazámban a kulturális élet eseményeit. Évközben temérdek munkám nem teszi lehetővé az utazást. Nyáron viszont amikor otthon

Т.Т.: *През последните години в българския театър има много интересни търсения. За съжаление, в Унгария имаме твърде малко възможности да видим тези спектакли. Преди няколко години видях едно представление на „Майстора и Маргарита", от което и до днес настръхвам, като си спомня. Ти като българка имаш ли повече възможности да следиш тези чудесни български постижения?*

К.О.: Не, за съжаление. Натъжава ме, че не мога да следя българския културен живот. През годината съм затрупана с работа и не мога да пътувам, а лятно време, когато се прибирам, театрите са затворени. И аз само в Унгария гледам български театър.

Т.Т.: *Работила си и в много провинциални театри, в куклените театри в Егер, в Печ и в Кечкемет. Имаш ли някакво особено преживяване, свързано с тези театри?*

К.О.: Театър Колибри бе създаден през 1992 г. Мисля, че още същата година Янош Новак, директорът на Колибри, покани Йожеф Руст да режисира едно представление при нас. Аз бях сценографът. За мен беше изключително събитие да работя заедно с такъв голям режисьор. Това бяха последните години от съществуването на Независим театър. Канил ме е и там да работя. В Сентендрейския Театрум също работих с Руст, интересна задача беше, трябваше да проектирам декорите и костюмите за "Принц Пико" за представление на открито. В музея Кишцели също работихме заедно върху "Вълшебната флейта" на Моцарт, но не съм горда с тази си работа, задачата бе донякъде свръхсили.

Т.Т.: *Освен в театрални постановки, имаш участие в множество самостоятелни и общи изложби.*

К.О.: На тези изложби обикновено излагам кукли и сценографски проекти. понякога самата галерия

vagyok, a színházak nem játszanak. Az a helyzet, hogy én is csak Magyarországon látok bolgár színházi előadást.

T.T. *Számos színháznál dolgoztál vidéken is, Veszprémben, Egerben, Pécsett és Kecskeméten bábszínházaknál is. Van-e olyan különleges élményed, ami éppen ezekhez a színházakhoz kapcsolódik?*

O:K. 1992-ben alakult meg a Kolibri Színház. Azt hiszem, még abban az évadban Novák János, a Kolibri igazgatója felkérte Ruszt Józsefet, hogy rendezzen nálunk egy darabot. Én voltam a díszlet-és jelmeztervező. Óriási dolog volt számomra, hogy egy ilyen nagy rendezővel dolgozhatom együtt. Azok az évek voltak a Független Színpad utolsó évei. Néha oda is meghívott tervezni. A Szentendrei Teátrumban is Ruszttal dolgoztam, itt nagy kihívást jelentett számomra, hogy a Pikkó herceg bemutatója kapcsán szabadtérre kell terveznem. A Kiscelli Múzeumban a „Varázsfuvola" c. Mozart operában is együtt dolgoztunk, bár itt nem voltam magamra büszke, azt hiszem, kicsit túlnőtt engem a feladat.

T.T. *A színházi bemutatók mellett sok egyéni és csoportos kiállításon is szerepeltél.*

O.K. A kiállításokon általában bábjaimat és bábterveimet mutatom be. Néha a galéria is meg-határozhatja, mit szeretne kiállítani. November közepén például a Fővárosi Művelődési Házban a kicsinyek számára rendeznek kiállítást a bábjaimból. Vannak persze olyan kiállítások is, ahol a felnőtteknek készített bábjaim keverednek a gyermekeknek szóló bábokkal.

T.T. *Gyerekeknek vagy felnőtteknek szeretsz inkább bábokat tervezni?*

O.K. A válaszom: mindkettőnek. A gyerekeknek igyekszem vidámabb, élénkebb színeket, formákat tervezni. Nem akarom, hogy féljenek a báboktól. Felnőtt nézők esetében viszont bátrabban lehet használni a szörnyűséges kinézetű, formájú, absztraktabb bábokat is.

T.T. *Nagyon sok bemutatód volt. Van-e közülük olyan, amit nagyon szeretsz és dédelgetsz az emlékeidben?*

O.K. Van egy pár kedvencem, de közülük is a legkedvesebb a „Hupikék Péter", mely első munkáim közül való. Nagyon szerettem ezt a mesét, s mint előadás is rendkívül sikeres volt. Egy normális kutyacsaládban egy kék színű kutya születik, s a gazda, meg a baromfiudvar elzavarják. A kutyus világgá megy, hogy barátokat keressen, s eljut egészen New Yorkig. A mesét egy amerikai házaspár írta és Urbán Gyula dolgozta át.

Ruszt Józseffel is csináltunk közösen két Márton László- darabot a Kolibri Pincében, „A római hullazsinatot", melynek műfaja rémbohózat, és az „Anatómiai Teátrumot". Ezekre úgy emlékszem, mint hallatlan izgalmas vállalkozásokra.

определя какво иска да покаже. В средата на ноември например в Столичния културен дом организират изложба за малките от моите кукли. Има естествено и изложби, където куклите, които съм правила за деца се представят заедно с куклите за възрастни.

Т.Т.: *Кои предпочиташ да правиш – кукли за деца или кукли за възрастни?*

К.О.: И едните, и другите. За децата се старая да проектирам в по-весели, ярки цветове и форми. Не искам да се страхуват от куклите. При възрастните зрители обаче могат по-смело да се използват кукли, които по форма и вид са страховити и по-абстрактни.

Т.Т.: *Направила си безброй представления. Има ли сред тях такова, което особено да обичаш и да пазиш в спомените си?*

К.О.: Имам няколко любими, но и сред тях на първо място е „Светлосиният Петър", което е едно от първите ми работи. Много обичам тази приказка и представлението имаше голям успех. В едно нормално кученско семейство се ражда синьо куче и стопанинът, а и целият животински двор го прогонват. Кученцето тръгва да скита по света, за да си търси приятели, и стига чак до Ню Йорк. Приказката е написана от едно американско семейство и преработена от Гюла Урбан. Заедно с Йожеф Руст правихме и две пиеси на Ласло Мартон в Колибри Пинце. „Римският събор на мъртвци", по жанр хорорклоунада, и „Анатомичен Театрум". Те бяха за мен незабравими и вълнуващи задачи.

Т.Т.: *Предпочиташ ли съвременните пиеси пред класическите?*

К.О.: Да, понеже живеем в днешния свят. На днешните възрастни и деца трябва да покажем този свят. И на класиците трябва да гледаме с днешни очи. В съвременните пиеси няма ограничения, не си обвързан с облеклото и декора на епохата, фантазията е много по-свободна.

Т.Т.: *Имаш ли някаква интересна театрална случка, която да споделиш и с нас?*

К.О.: Една такава история съм описала и в изданието на Колибри. У дома съм възпитана на спестовност, за съжаление. За един сценограф това не винаги е предимство, тай като често не бива да се пести толкова. В театър Колибри се готвехме за представлението „Театърът е кабаре". Имаше една сцена в месарницата, където са окачени колбаси, а артистите ядат от колбаса. Артистите се бяха подготвили психически за репетицията за „ядене на колбас". И тогава аз им казах „не, колбас няма да има, тук е това каширано нещо, ще го дъвчете, все едно че е колбас..." Като се срещнехме в бюфета все ме питаха „колко време още да дъвчем?"

Т.Т.: *Там нали не продаваха „каширан колбас"?*

К.О.: (смее се) Не, не. Нямаше да има успех.

Т.Т.: *От 1992 г. работиш в театър Колибри. Обичаш ли този театър?*

T.T. *Jobban szereted a kortárs darabokat, mint a klasszikusokat?*

O.K. Igen, mert ebben a világban élünk. A mai felnőtteknek, gyermekeknek ezt a világot kell bemutatnunk. Ugyanúgy a klasszikusokat is más szemmel kell néznünk. A kortárs darabban nincsenek határok, nem kötnek a korabeli ruhák, díszletek, szabadon szárnyalhat a fantázia.

T.T. *Van-e olyan színházi történeted, amit szívesen megosztanál velünk?*

O.K. Az egyik ilyen történetet meg is írtam egy Kolibris füzetecskében. Engem otthon spórolásra neveltek, sajnos. Ami egy tervező számára nem

mindig jó, mert néha nem szabad annyira takarékoskodni. A Kolibri Színházban „A színház kész kabaré" című előadásra készültünk. Ebben a darabban volt egy olyan jelenet, hogy a hentesnél kolbászok lógnak, a színészek pedig kolbászt esznek. A színészek lelkileg nagyon készültek a „kolbászevés" próbájára. Akkor én azt mondtam nekik, hogy: „nem, nem kaptok kolbászt, hanem csak egy kis kasírozott valamit és azt kell rágcsálnotok olyan ügyesen, mintha igazi kolbász lenne..."

A büfében, ha találkoztunk, mindig megkérdezték, „mennyi ideig kell még így rágcsálgatnunk?"

T.T. *De a büfében nem árusítottak ilyen "kasírozott kolbászt"?*

O.K. (nevet) Nem, nem. Azt hiszem, nem lett volna sikere.

T.T. *1992-től vagy a Kolibri Színház tagja. Szereted ezt a színházat?*

O.K. Nagyon szeretem. Amikor az Állami Bábszínház kettévált és a fele társulat idejött, sokat gondolkodtam, hogy maradjak-e, de aztán úgy döntöttem, hogy nekem kell ez az új színház. Reméltem, hogy több lehetőségem lesz kísérletezésre. És így is

К.О.: Много. Когато Държавният куклен театър се раздели и половината от трупата дойде тук, много размислях дали да остана, но после реших, че имам нужда от този нов театър. Надявах се, че ще имам повече възможности за експериментиране. Така и стана. В Колибри е направо задължително да измисляш винаги нови неща.

Т.Т.: *Носител си на две големи отличия.*

К.О.: Едното получих през 1998 г. на Сценичното триенале в Нови Сад. Беше голяма изненада, че получих награда, тъй като тогава участвах за пръв път в триеналето. Обадиха ми се от Театралния институт, че търсят куклени сценографи за триеналето, не искам ли да взема участие. Реших да дам няколко рисунки. Когато по-късно ми се обадиха, че съм получила специалната награда, не можах да повярвам.

Т.Т.: *През 1999 г. стана носител на наградата Мари Ясаи. Тя бе признание за цялостното ти творчество, нали?*

К.О.: Да. на досегашното...

Т.Т.: *Имаш ли и други планове, освен свързаните с театър Колибри?*

К.О.: Догодина ще имам две задачи в егерския куклен театър. С Пал Лендел, директора на егерския куклен театър „Арлекин", сътруднича отдавна, той ме покани да работим заедно. В средата на януари в театър Колибри ще бъде премиерата на „Шоу кралицата". В представлени-ето ще има големи декори и маски, живи артисти и кукли. В Колибри Фесек ще представим пиесата „Лилавата маймуна" на Вероника Марек.

Т.Т.: *През 2000 г. изработи кукли за представлението на Малко театро...*

К.О.: Направих кукли за най-малките, за представление на маса по молба на Габи Хаджикостова. Върху една маса се събра всичко. Децата приеха представлението много добре и го заобичаха.

Т.Т.: *Имаш ли планове за представления за възрастни?*

К.О.: Не бих скала да говоря за това. Може би през следващата година, имаме с Габи планове за куклена пиеса, която да е както за възрастни, така и за деца. Но всичко това е още толкова далечно, че дори и пиеса нямаме.

Т.Т.: *Клавдия, ти празнуваш кръгла годишнина. Каква е представата ти за бъдещето?*

К.О.: Иска ми се да работя много, тъй като обожавам театъра и работата си. Нямам ли работа, направо се поболявам, тъй като в нея намирам изключително много радост. Също толкова важно за мен е и обучението на младите. В момента преподавам в катедрата по сценография в Университета за изобразително изкуство, но от известно време ми се струва, че това не е достатъчно. Навярно бъдещето ще покаже какво още трябва да направя.

Интервю: Тюнде Троян

Превод: Светла Кьосева

lett. A Kolibriben szinte kötelező mindig új dolgokat kitalálni.

T.T. *Két rangos díj büszke birtokosa vagy.*

O.K. Az egyiket 1998-ban az Újvidéki Szcenikai Triennálén kaptam. Nagy meglepetés volt, hogy díjat kaptam, mivel akkor vettem részt először a triennálén. A Színházi Intézetből hívtak fel, hogy bábtervezőket keresnek a triennáléra, s van-e kedvem részt venni rajta. Gondoltam, beadok néhány rajzot. Amikor később telefonáltak, hogy különdíjat kaptam, el sem akartam hinni.

T.T. *1999-ben pedig Jászai Mari díjat kaptál. Ezzel az egész eddigi munkásságodat jutalmazták?*

O.K. Igen. Az eddigit…

T.T. *A Kolibri Színházban vállalt feladataidon kívül vannak-e más terveid?*

O.K. Jövőre az egri bábszínházban lesz két munkám. Régi kedves munkatársam, Lengyel Pál az egri Harlekin Bábszínház igazgatója, ő hívott a közös munkára.

A Kolibri Színházban január közepén lesz a *Show királynő* bemutatója. Ebben az előadásban nagy díszletek és jelmezek lesznek, élő színészek és bábok is. A Kolibri Fészekben pedig Marék Veronika: *A lila majom* című darabját fogjuk bemutatni.

T.T. *2000-ben bábokat terveztél a Malko Teatronak…*

O.K. A bábokat kicsiny gyermekeknek, asztali bábjátékra terveztem, Hadzsikosztova Gabi kért meg erre a feladatra. Egy asztalon elfért minden. A gyerekek nagyon jól fogadták és szerették az előadást.

T.T. *Esetleges díszlet-és jelmeztervek felnőtt előadásokhoz?*

O.K. Egyelőre erről még nem nyilatkozhatom. Talán a jövő évben Gabival tervezünk egy olyan bábdarabot, ami felnőtteknek és gyerekeknek is szól. Ez azonban még annyira távoli, hogy darabunk sincs hozzá.

T.T *Klaudia, te most egy kerek évfordulót ünnepelsz. Milyen gondolatokat fogalmaztál meg magadban a jövőre nézve?*

O.K. Sokat szeretnék dolgozni, mert imádom a színházat és a munkámat. Ha nincs munkám, én belebetegszem, mert rendkívül sok örömöt találok benne. Ám ugyanilyen fontosnak tartom a fiatalok oktatását is. Jelenleg a Képzőművészeti Egyetem látványtervezői tanszékén tanítok, de ezt már egy ideje nem találom kielégítőnek. A jövő talán megmutatja, mit kellene még tennem.

Trojan Tünde interjúja

Георги Крумов

Докато превеждах „трагедията“

НАДЕЖДА и съмнение, доверие и разочарование, размисъл и действие, идеал и нелепица – това ли са галещо-режещите листца на Трагедията, на цветето-меч на Мадач? Защото понякога имам усещането, че Мадач е написал великата си творба, „Трагедията на човека“ не с перо, а с цвете-меч. И човекът и светът са такива – прекрасни като цвете, убийствени като меч. Учените могат да търсят – могат дори да открият – същата движеща сила както в разпукването на цветето, така и в изсвистяването на меча, та нали и двете са в ръцете на онзи, който не прости греха на Адам и Ева, прогони ги, прогони човечеството и заедно с него човечността от Рая. Бог трябваше да разбере – и това му разкрива не Луцифер – че без знание човек не може да живее дори в Рая, а извън него именно поради знанието често се проваля, търпи поражение, бива повален от мъката на разочарованието. Мадач няма никакво намерение да издига в бог човека Адам и не мисля, че в „Трагедията“ оплаква собствените си страдания. Нито цветето, нито мечът могат да възвисят човека. Господ също не може, а ако все пак успее – и тогава само със силата на измамната надежда, до следващото разочарование. Анализаторите на „Трагедията“ формулират това по друг начин – дори и да не споменават цветето-меч, там има нещо по-удобно за формулировка: „идеализмът на поколението отпреди 1848 година“ и „цялото съмнение, което се възцарява във формите на съзнание на науката, философията, политиката и изкуството в Европа и Унгария след революционната вълна на Пролетта на народите.“

(Ференц Керени)

ВСЪЩНОСТ какво превеждам? Втъкано в стихове цвете-меч или омагьосана хегелова диалектика? Ще остана при меча и цветето. Запитвам се: успял ли съм въпреки езиковите бариери да съхраня вътрешната достоверност на Мадач? Не с речникова вярност, а с думите на скритото безпокойство на Мадач се опитвам да разкрия сред преведените редове: приема ли Мадач описания от него свят, образа на света, дори и неговият Адам да го отхвърля? Дори, ако очевидно прочетеният отговор е отрицателен, но блестящ в неосветената история, но само животоспасяващ, а водещата нишка е само надеждата, даваща оцеляване (на края и това не), не и разлагащата безпомощност на застигащите се едно друго отрезвявания, насърчаването и отрицанието. И затова е нужна двойна вярност: към езика на Мадач и Арани и към възможностите на съвременните, не архаизиращи изрази на българския език.

Georgi Krumov

A Tragédia fordítása közben

REMÉNY és kétely, bizalom és kiábrándulás, elmélkedés és hathatósság, eszményiség és fonákság – ezek lennének a Tragédia, a madáchi kardvirág simogató-maró levélkéi? Mert néha az az érzésem, hogy Madách nem tollal, hanem kardvirág hegyével írta nagy művét, Az ember tragédiáját. Maga az ember is az, maga a világ úgyszintén – gyönyörű, mint egy virág, gyilkos, mint egy kard. Tudós emberek kereshetik – és meg is találhatják – ugyanazt a hajtóerőt a virág leveledzésében is, a kard suhintásában is, hiszen mindkettő annak a kezében van, aki nem bocsátotta meg Ádám és Éva bűnét, kiűzte őket, az emberiséget és vele együtt az emberséget a paradicsomból. Istennek meg kellett értenie – és ezt nem Lucifer tárta elé –, hogy tudás nélkül az ember még a paradicsomban sem élne, s a paradicsomon kívül gyakran éppen a tudása miatt kell megbuknia, kudarcot vallani, elvágódnia a csalódás kínjában. Madáchnak szándéka sincs Istenádámmá emelni Emberádámot, s nem hinném, hogy saját keserveit panaszolta el a Tragédiában. Az embert nem emeli föl sem a kard, sem a virág. Isten sem, s ha mégis – akkor is a csalóka remény erejével, a következő csalódásig. A Tragédia elemzői ezt másképpen fogalmazták meg – ha nem is említenek kardvirágot, hiszen ott van valami megfogalmazhatóbb: „az 1848 előtti nemzedék idealizmusa” és „mindaz a kétely, ami a népek tavaszának forradalmi hulláma után Európában és Magyarországon a tudomány, a filozófia, a politika és művészet tudatformáiban kibontakozott.”

(Kerényi Ferenc)

TULAJDONKÉPPEN mit fordítok? Versekbe foglalt kardvirágot vagy az odabűvölt hegeli dialektikát? Maradok a kardnál és virágnál. Sikerült-e átmentenem a nyelvi korlátok ellenére Madách belső hitelességét? Nem szótári hűséggel, hanem a madáchi felszín alatti hánykódás szavaival is próbálom megértetni a fordított sorok között: vállalja-e Madách az általa leírt világot, világképet még akkor is, ha Ádámja nem? Még ha az olvasott válasz nyilvánvalóan nemleges is, de a megvilágítatlan történelemben villogó, de csak életmentő, de csak túlélést (a végén azt sem) biztosító remény a vezérfonal, nem az egymást érő kijózanodások bomlasztó tanácstalansága, az ösztönzés és tagadás. Ehhez is kétszeres hűségre van szükség: a madáchi–aranyi nyelvhez és a bolgár nyelv mai, nem archaizáló kifejezőerejéhez való hűségre.

МЕЧТАТА, бленуването на Адам – и създаващите символи, безсънни нощи на Мадач представят пред душевния ни взор няколко променили света столетия на прогрес, но непрестанно внушават и по-важния въпрос: дали тези столетия са променили и човека и морала? Схващането на Бог е съвършенно, защо да се променя, и той би се провалил на грешната земя, и Луцифер също по своему, Адам обаче сякаш би направил приноса на столетията по-ярък, по-достоверен, ако се пречупи монотонната му идентичност, но Мадач не дава възможност за това: прогресът ни е повърхностен, не променя същността, ако човекът е – а при него е така – същността на живота, или както ние казваме: солта. И това се съдържа в скритата между редовете сугестия, независимо дали я забелязваме или не. Как би трябвало, би могло да се „преведе" тя? Може би със синоними, до които често прибягваме? Ще се спра на един простичък пример, на една дума, която за щастие не срещаме при Мадач. Според речниците за солохранилница и солоразпръсквачка има едно-единствено слово – солница, последното все пак внушава активност, промяна, първото само пасивност. Последното разпръсква солта, първото само я съхранява. А солта на живота, човекът, „овкусява" ли Божията воля или по повея на измамите се пръсва, разпилява заедно със собствените си илюзии? Не, работата ни се опростява от това, че такива „инвентарни" думи не се срещат често в „Трагедията", може би Арани ги е изтребил. С тях би се провалил не само писателят, но и преводачът. Щастие е също, че не трябва да се търсят „български конструкции", които да изразят унгарския оригинал. Така между образ и отражение няма противоречие и по-спокойно можем да превеждаме смисъла, а не думите.

САМО НЯКОЛКО МЕСЕЦА след завършването на „Трагедията" Мадач се залавя с нова творба, с „Мойсей". Това произведение също е прекрасно, би било добре да се преведе, да му се даде път и у нас. За „Мойсей" чета: „Голямата идейна стойност на драмата „Мойсей" е в това, че в повратен исторически момент възпитава нацията в крайна решителност, смелост, нерушима вярност към националните идеали и идеалите на свободата и в противопоставяне срещу всяко колебание, с такава сила, каквато няма в никое друго произведение от този период." (Карой Хорват) Същото може да се каже и за „Трагедията", за това, което казват двете произведения, тяхната субстанция, правото им на съществуване, само че по друг начин. Не защото накрая е елементарното: „Човеко, казах, вярвай и бори се!"

Това не е достатъчно, но и нека да не е. Защото тук е четиринайсто действие, действителният край на произведението, където „Пустинният планински край, потънал в сняг и лед" е образният праг на

ÁDÁM álma, ábrándozása – és Madách jelképteremtő, álmatlan éjszakái fellebbentik, felvonultatják lelki szemünk előtt a fejlődés néhány világmegváltoztató évszázadát, de folytonosan sugalmazzák a forróbb kérdést: ember és erkölcs változik-e a századok során? Az Úr felfogása tökéletes, miért is változna, ő is lesüllyedne a sárga földre, Lucifer a maga módján úgyszintén, Ádám viszont mintha élénkebbé, hitelesebbé tenné a századok hozományát, ha megtörné a monoton egybevágóságot, de Madách nem ad erre lehetőséget: fejlődésünk felületes, nem lényegi, ha az ember lenne – nála – az élet lényege, vagy ahogy mi mondjuk: sója. Ez is benne van a sorok közti szuggesztióban, akár észrevesszük, akár nem. Ezt hogyan kellene, lehetne „fordítani"? Szinonimákkal talán, ahogy leggyakrabban próbálgatjuk? Eltérek egy együgyű példa erejéig, a legszűkebb szavak egyikével, amit szerencsére Madáchnál nem találunk. Sótartó és sószóró a szótárak szerint ugyanaz, az utóbbi mégis aktivitást, változást sugalmaz, az előbbi csak passzivitást. Az utóbbi szórja a sót, az előbbi csak tartja. S az élet sója, az ember, ízesíti-e az Úr akaratát, vagy csalárdságok fuvallata útján lehetetlenségekbe szórja el, szórja szét saját illúzióival együtt. Nem, megkönnyíti a munkánkat az, hogy ilyen „leltári" szavakat nemigen találunk a Tragédiában, lehet, hogy Arany irtotta ki őket. Velük orra bukhat nemcsak az író, a fordító is. Az is szerencse, hogy nem kell keresni „bolgár" szerkezeteket, amelyek kifejezhetik a magyar eredetit. Így kép és tükörkép között nincs ellentét, és nyugodtabban fordíthatunk nem szavakat, értelmet.

ALIG PÁR HÓNAPPAL a Tragédia befejezése után Madách belevág az újabb munkájába, a Mózesbe. Csodálatos ez a műve is, jó volna lefordítani, útjára indítani nálunk is. A Mózesről olvasom: „A Mózesdráma nagy eszmei értéke, hogy egy döntő fontosságú történelmi időben a végletekig való elszántságra, bátorságra, a nemzeti és szabadságeszmények iránti rendíthetetlen hűségre és mindenféle ingadozással való szembefordulásra neveli a nemzetet, oly erővel, mint egyetlen irodalmi mű sem ebben az időben." (Horváth Károly). Ugyanezt lehetne mondani a Tragédiáról is, a két mű közölnivalójáról, állagáról, létben maradni jogosultságáról, csak más módon. Nem azért, mert ott van a végén a fából kikalapált varázsige: „Mondottam ember: küzdj és bízva bízzál!"

Ez nem elég, ne is legyen. Mert itt a tizennegyedik szín, a mű valódi vége, ahol a „Hóval és jéggel borított, hegyes, fátlan vidék" a világ képletes küszöbe, ami után csak a semmi jöhet, a vég. Mózes után vi-

света, след който може да дойде само нищото, краят. След Мойсей обаче идва бъдещето. Дори и без Ханаан.

МАДАЧ във всяка своя строфа-мисъл се стреми към справедливост, както и самият той заявява, сред кървавите петна на реалността и тленността, превръщайки „Трагедията“ в разтърсващо, отрезвяващо текстово и образно изложение. Достатъчно е смел за това. (Зад него сякаш Луцифер подсказва: опустошаваме, но полезно. Това ще бъде „висшата“ теза на тираните лешояди.) И на това не само литературно, но и философско поведение са могли да се научат, научиха (и от него) много от потомците му, в какъвто и жанр да са творили. (Например Лайош Наги, когото дори не можем да сравняваме с Мадач, пише: „Намерението беше не друго, а да покажа човека, взаимовръзките на действителните явления, обществото, проблемите и конфликтите на моето време – с каква цел? Да кажем скромно така: борейки се за справедлива промяна“ („Разбунтуваният човек“) Странно? Когато превеждах Лайош Наги – бих могъл да спомена и други – ми се налагаше да мисля за Мадач. „Трагедията“, но също и “Мойсей“, двойното рало на Мадач проправи най-дълбоката, най-плодородната литературна, светогледна, хуманитарна бразда в бляскавата джунгла на унгарските пера. Така някак са могли да се поучат мнозина, конкретно и инстинктивно, да не замитат боклука на историята-принуда, на човешката греховност, телесната и духовна нищета на човека и да не прикриват със симпатична маска нито лицето, нито облика, нито усмивката, нито намусеността. И все пак „Трагедията“ съживява пред нас само работните делници на прогреса, независимо от това, че величавата личност на поета-мислител ни отвежда и в празнично бляскащия свят на прицявките. Дори четейки и превеждайки Ендре Илеш се сещам за Мадач, и не само заради думите: „Писателят може да открие света само в неговите делници“. И мога само да съжалявам, че Мадач не е написал още едно действие: диалогът на Исус и Пилат, идейният им сблъсък. И само едно нещо ме дразни: понякога сякаш дяла от Адам един „оцелял“, един горчив „артист на живота“, който е в състояние да излезе сух от всичко, защото понякога и самият Адам сякаш не е човек. Стендал е писал: „Обичам силата. Но от тази сила, която обичам, мравката притежава също толкова, колкото и слонът, но нито я забелязваме, нито я ценим.“ Мадач е имал рядко щастие: той е бил забелязан от Арани, поетът-великан, мравката-слон, и след това вече от целия свят. Не знам дали има по-важно за Мадач от самия него, според Ищван Шьотер: „Важно при Мадач е не програмата му, не идейната й част – а неговата жажда и страстта, с която иска да изтръгне от

szont jön a jövő. Még Kánaán nélkül is.

MADÁCH minden strófájában-gondolatában az igazságosságra törekszik, ki is jelenti azt, a realitás vérfoltjai közepette az elmúlás megrázó, kiábrándító szöveg- és képgyűjteményévé téve a Tragédiát. Van rá bátorsága. (Mögötte mintha Lucifer súgná: pusztítunk, de hasznosan. Ez volt, s ez is lesz a dögnyúzó zsarnokok „felsőbbrendű" szólama.) S ezt – a nemcsak irodalmi, filozofikus – magatartást megtanulhatták, megtanulták (tőle is) sokan az utódai közül, bármilyen műfajban alkottak. (Például Nagy Lajos, akit össze sem lehet hasonlítani Madáchcsal, írja: „A szándékom nem volt más, mint megmutatni az embert, való jelenségek összefüggéseit, a társadalmat, korom problémáit és konfliktusait – milyen céllal? Mondjuk szerényen így: az igazságos változtatásért küzdve.” (A lázadó ember). Furcsa? Akkor is, amikor Nagy Lajost – említhetek másokat is – fordítottam, Madáchra kellett gondolnom. A Tragédia, de a Mózes is, Madách kettős ekéje húzta maga után a legmélyebb, legtermékenyebb irodalmi, világnézeti, emberszemléleti barázdát a magyar tollak pompázatos sűrűjében. Valahogy így tanulhatták meg többen, konkrétan és ösztönösen, nem félregereblyézni a kényszertörténelem, az emberi gyarlóság szemétjét, az ember testi-lelki szánalmasságát, s nem eltakarni tetszetős álarccal sem arcot, sem arculatot, sem vigyort, sem mogorvaságot. A Tragédia mégiscsak a fejlődés munkaruhás hétköznapjait lebbenti elénk függetlenül attól, hogy egy ünnepélyesen lángoló szeszélyvilágba visz bennünket a költő-gondolkodó hatalmas egyénisége. Még Illés Endrét olvasva-fordítva is Madách jut eszembe, s nem csupán ezekből a szavakból: „Az író a világot csak hétköznapjaiban fedezheti fel.” S csak sajnálhatom, hogy Madách nem írt még egy jelenetet: Jézus és Pilátus párbeszédét, eszmei összecsapását. S csak egyvalami bosszant: néha Ádámból mintha egy „túlélőt” faragna, egy keserves „életművészt”, aki képes megúszni szárazon mindent, mert néha mintha nem ember lenne maga Ádám sem. Stendhal írta: „Szeretem az erőt. De abból az erőből, amit szeretek, a hangya ugyanannyit mutathat, mint az elefánt.” Tévedett? A hangya sokkal többet mutat, mint az elefánt, de nem vesszük sem észre, sem figyelembe. Madáchnak ritka szerencséje volt: őt Arany, a költőóriás, a hangyaelefánt vette észre, s utána már csak az egész világ. Nem tudom, van-e fontosabb Madáchnál, mint ő maga, Sőtér István szerint: „Madáchnak nem a programja, nem a gondolati része a fontos – hanem a vágya és az indulata, mellyel a múlt harcainak eredményeit és a jövő biztosítékait a tagadás, a demoralizálódás kezétől vissza akarja szerezni.” Sajnos az Úr nem illeti őt az áldás engedelmével, benedikció nélkül Lucifer az, aki kegyetlenül körbesétáltatja az ösztönök sekélységéből az ösztönök mélyébe az ember tragédiáját,

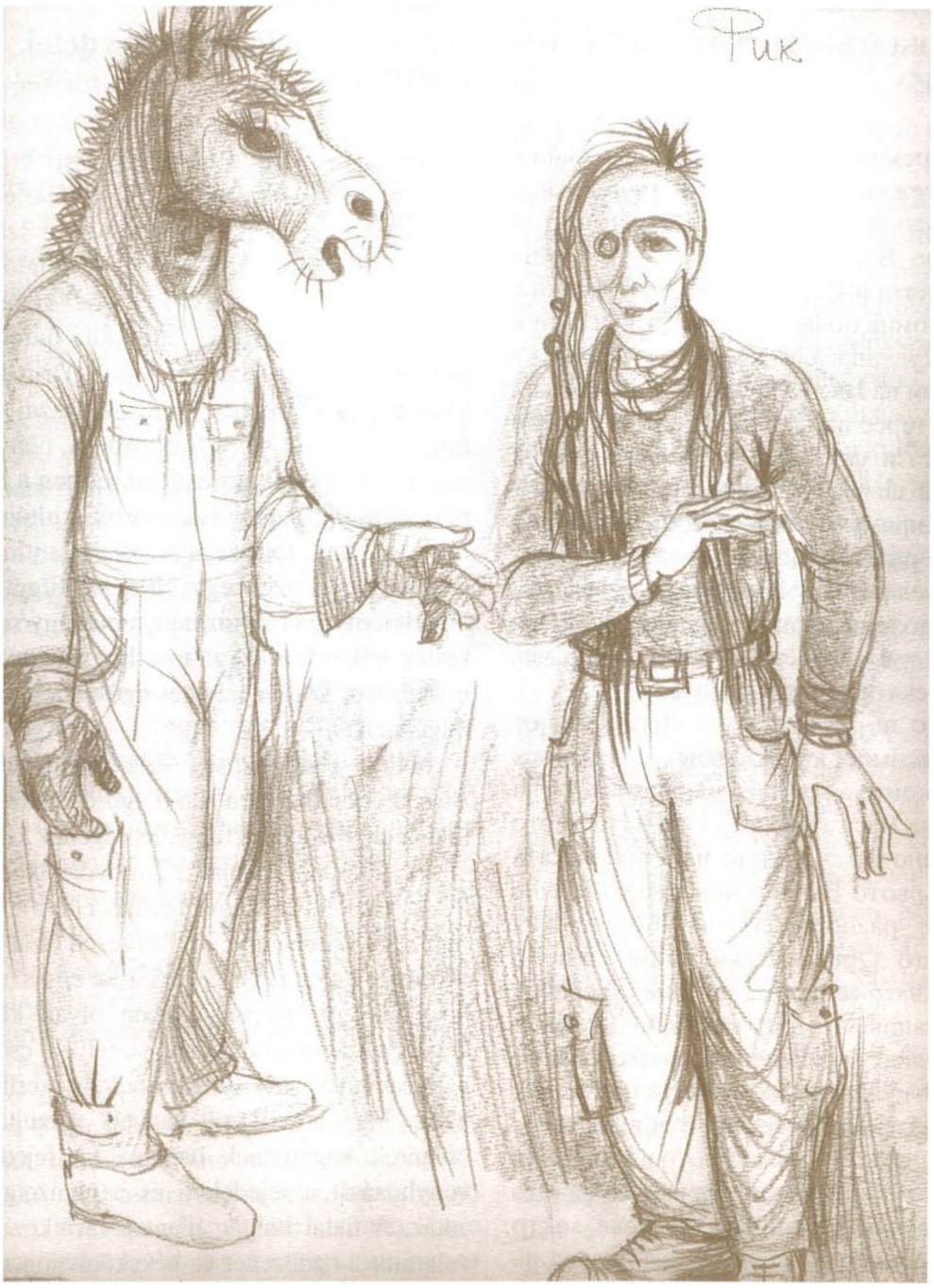

ръцете на отрицанието и деморализацията постиженията на миналите битки и сигурността на бъдещето.„ За жалост Бог не му дава правото на благословия, без бенедикция Луцифер е този, който безмилостно води трагедията на човека в кръг от плитчините към дълбините на човешките инстинкти, не му оставя поне илюзията на вкочанените правила на благоприличието. И Мадач, историческият брояч, бематистът* на моралния прогрес или изкривяването му изчислява – а заедно с него и читателят – изминатия исторически път. Като поука.

Бематист – надзорник по пътищата от времето на Александър Велики (от старогръцки: който брои със стъпки) (Бел. ред.)

még a megmerevedett illemszabályokat sem hagyva illúzióul. S Madách, a történelmi lépésszámláló, az erkölcsfejlődés vagy torzulás bematistája* számlálja – vele együtt a megdöbbentett olvasó is – a megtett történelmi utat. Tanulságul.

*Bematista: útfelügyelő Nagy Sándor idején (ógörög: aki lépésekkel számol) A szerk. magyarázata

Даниела Калканджиева

Възникване на българската дипломация (1878-1885)

Началото на съвременната българска дипломация е белязано от тежките условия на Берлинския конгрес. Българският народ е разпокъсан на три части: Княжество България получава статут на васал на Османската империя; Източна Румелия е обявена за автономна област под политическата и военна власт на султана; а Македония и Одринска Тракия са върнати на Високата порта с препоръка за реформи в интерес на поданиците от нетурски произход. При тази ситуация просперитетът на младата държава зависи от ликвидирането на васалния й статут спрямо турския султан, както и от обединението на разпокъсаната българска нация. Първите правителства на Княжество България трябва да преодолеят редица трудности, за да защитят не само суверинитета на своята държава, но и тези българската нация в нейната цялост.

Освобождаването на българското княжество от васалната му зависимост към Османската империя е дълъг процес, който завършва с обявяването на независимостта на България през 1908 г. Неговото начало е заложено в текстовете на Търновската конституция. Първото Велико народно събрание се отклонява от разпоредбите на Берлинския трактат и вместо Органически устав, приема конституция, каквато се полага на една суверенна държава. В основния закон са заложени положения, които намаляват ограниченията, наложени от Великите сили. Те пренебрегват властта на султана като сюзерен на българите като предоставят законодателната власт в Княжеството в ръцете на княза и Народното събрание. Международните отношения на младата българска държава, както и правото за обявяване на война и сключване на мир, също са предоставени на княза (виж чл. чл. 5, 9 и 17 от Търновската конституция).

Въпреки разпоредбите на Търновската конституция Българското княжество не може да изгради равноправни отношения с други държави. Решенията на Берлинския конгрес лишават България от правото да има свои дипломатически представители в други държави, а най-високият ранг, който имат дипломатите на Великите сили в княжеството е този на генерален консул. През 1879-1880 г. правителствата на Русия, Германия, Австро-Унгария, Франция, Англия, Сърбия, Румъния и Гърция изпращат свои дипломатически представители в България. От своя страна правителството в София изпраща първите си

Daniela Kalkandzsieva

A Bolgár diplomácia kezdetei (1878-1885)

A modern bolgár diplomácia első erőfeszítéseit a Berlini Kongresszus súlyos feltételei határozták meg. A bolgár nemzet három részre szakadt: a Bolgár Fejedelemség az Oszmán Birodalom vazallusának státusát kapta; Kelet-Ruméliát a szultán politikai és katonai fennhatósága alatt álló autonóm területté nyilvánították; Macedóniát és a Drinápolyi Trákiát visszaadták a Magas Portának, azzal a javaslattal, hogy vezessen be reformokat a nem török származású alattvalók érdekében. Ebben a helyzet-ben a fiatal állam prosperitása a török szultán iránti vazallus-státusának felszámolásától, valamint a szétszakított bolgár nemzet egyesítésétől függött. A Bolgár Fejedelemség első kormányainak egy sor nehézséget kellett elküzdeniük ahhoz, hogy egyrészt államuk, másrészt a bolgár nemzet egészének szuverenitását megőrizzék.

A bolgár fejedelemség felszabadítása az Oszmán Birodalom iránti vazallusi függősége alól hosszú folyamat, amely Bulgária függetlenségének kikiáltásával ért véget 1908-ban. Alapjait a Tirnovói Alkotmány fektette le. Az első Nagy Nemzetgyűlés eltért a berlini traktátum rendelkezéseitől, és Szervezeti Szabályzat helyett alkotmányt fogadott el, amint az egy szuverén államhoz illik. Az alaptörvényben olyan követelmények kerültek megfogalmazásra, amelyek csökkentették a nagyhatalmak által Bulgáriára kényszerített korlátozásokat. Figyelmen kívül hagyták a szultánnak mint a bolgárok kegyurának hatalmát, a fejedelemség törvényhozását a fejedelem és a nemzetgyűlés kezébe adták. A fiatal bolgár állam nemzetközi kapcsolatait, valamint a hadüzenet és békekötés jogát ugyancsak a fejedelem döntésére bízták. (lásd a Tirnovói Alkotmány 5, 9 és 10. cikkelyét).

A Tirnovói Alkotmány rendelkezései ellenére a Bolgár Fejedelemség nem alakíthatott ki egyenjogú kapcsolatokat más államokkal. A Berlini Kongresszus döntései megfosztották Bulgáriát attól a jogtól, hogy saját diplomáciai képviselői legyenek más államokban, a legmagasabb rang pedig, amellyel a nagyhatalmak képviseltették magukat a fejedelemségben, a főkonzuli rang volt. 1879-1880-ban Oroszország, Németország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Franciaország, Anglia, Szerbia, Románia és Görögország elküldte diplomáciai képviselőit Bulgáriába. A maga részéről a szófiai kormány is

дипломатически агенти в съседните балкански държави.

Невъзможността за установяване на равноправни отношения с други държави и сложната между-народна обстановка предопределят и двете основни направления в българската външна политика. И двете имат за цел да възстановят единството на българската нация в границите, определени от Санстефанския мирен договор. И в двата случая се разчита на помощта на Великите сили, но докато либералите залагат на Русия, то консерваторите и Княз Александър Батенберг се опитват да решат националния въпрос с помощта на Запада. Тези различия във външнополитическата ориентация на българските управляващи среди възпрепятстват изработването на единна политика за преодоляване на редица проблеми, произтичащи от решенията на Берлинския конгрес.

Един от тях е въпросът за значителен брой турски бежанци, които искат да се върнат и възстановят своята собственост в Княжеството. Правителството на Драган Цанков обаче поставя условия, които водят до охлаждане в отношенията между Турция и България. Правителството в София изпитва и сериозни затруднения по отношение своите съседи Сърбия и Румъния, които имат териториални претенции към някои гранични области. Не по-маловажен проблем на младата българска държава е задължението ѝ да изгради участъка Цариброд-Вакарел от международния път Виена-Цариград, както и да поеме дълга на Турция спрямо английската железопътна комапания, построила линията Русе-Варна.

Българското правителство не забравя и сънародниците си в Македония и Одринска Тракия. То полага усилия за облекчаване на тяхното положение както по дипломатически път, така и по църковен, като използва Екзархията, която може да поддържа единството на българския народ въпреки разделенията наложени от Берлинския трактат. През януари 1881 г. българското правителство изпраща нота до представителите на Великите сили, с която изисква изпълнението на чл. 23 от същия договор, предвиждащ установяване на автономно управление в Македония. По този начин българското население в тази област би получило равни права с поданиците от турски произход. Това искане е повторено и през 1884 г. във връзка с убийството на българския екзархийски наместник в Дебър. Великите сили обаче остават глухи за подобни искания. Става ясно без пълен суверенитет и издигане международния престиж на България въпросът за

diplomáciai ügynököket küldött a szomszédos balkáni államokba.

Az, hogy lehetetlen volt egyenjogú kapcsolatokat létesítenie más államokkal, valamint a nemzetközi helyzet komolysága meghatározta a bolgár külpolitika két alapvető irányát. Mindkettőnek az volt a célja, hogy helyreállítsa a bolgár nemzet egységét a San Stefano-i békeszerződésben rögzített határok között. Mindkét irányzat számított a nagyhatalmak segítségére, de míg a liberálisok Oroszországhoz kötődtek, a konzervatívok és Alekszander Battemberg fejedelem a Nyugat segítségével próbálták megoldani a nemzeti kérdést. A bolgár vezető körök külpolitikai orientációjának ezek a különbségei útját állták annak, hogy egységes politikát dolgozzanak ki egy sor olyan probléma megoldására, amelyek a Berlini Kongresszus döntéseiből következtek.

Az egyik ilyen probléma a jelentős számú török menekült kérdése volt, akik vissza akartak térni a fejedelemségbe, hogy visszakapják tulajdonaikat. Dragan Cankov kormánya azonban olyan feltételeket szabott, amelyek Törökország és Bulgária viszonyának elhidegüléséhez vezettek. A szófiai kormány komoly nehézségekbe ütközött szomszédaival, Szerbiával és Romániával való kapcsolataiban is, mert azok területi igénnyel léptek fel egyes határterületek vonatkozásában. Nem elhanyagolható probléma volt a fiatal bolgár állam számára az a kötelezettség sem, hogy meg kellett építenie a Bécs-Isztambul nemzetközi útvonal Caribrod-Vakarel közötti szakaszát, valamint át kellett vállalnia Törökország adósságát azzal az angol vasúttársasággal szemben, amely a Rusze-Várna útvonalat építette.

A bolgár kormány nem feledkezett meg Macedóniában és Drinápolyi Trákiában élő nemzettársairól sem. Erőfeszítéseket tett helyzetük megkönnyítésére mind diplomáciai, mind egyházi úton, az Exarchátust használva fel, mint amely képes fenntartani a bolgár nemzet egységét a berlini döntés által rákényszerített szétdaraboltság dacára. 1881 januárjában a bolgár kormány jegyzékben fordult a nagyhatalmak képviselőihez, amelyben követelte a berlini szerződés 23. paragrafusának teljesítését, Macedónia autonóm irányításának megteremtését. Ily módon e terület bolgár lakossága a török származású alattvalókkal egyenlő jogokat kapott volna. Ezt a követelést 1884-ben, a debari bolgár exarchátusi elöljáró meggyilkolásakor megismételték. A nagyhatalmaknál azonban az ilyen követelések süket

освобождаването на българското население от Македония и Одринска Тракия не може да бъде решен. Междувремнно единственото средство за запазване на българското национално самосъзнание в региона остава Екзархия.

Трудностите и неуспехите, които търпи българската външна политика през първите първите години от съществуването на Княжеството са резултат от решенията на Берлинския конгрес. Васалният статут на България служи като основание на Великите сили за изключването й от участие в международната комисия, регулираща корабоплаването по река Дунав. Друга част от външнополитическите проблеми на младата българска държава са резултат от нестабилната й вътрешна политика. Наложеният от Княз Александър Батенберг режим на пълномощията (1881-1884 г.) води до преустановяване на отношенията с Русия и България попада в международна изолация. През 1883 г. Княз Александър Батенберг прави опит за нейното преодоляване. Той посещава Цариград, Йерусалим, Атина и Цетине, но се налага да заобикали Македония. В гръцката столица той е атакуван с искания за преместване на седалището на Българската екзархия от Цариград. Единственият успех от тези визити е сключването на съвместна конвенция с Австро-Унгария, Турция и Англия относно експлотацията на източните железници на барон Хирш. С посредничеството на Австро-Унгария компанията на източните железници се отказва от своите права и задължения на територията на Княжеството. Споразумението освобождава българската държава от задължението да построи линията Ямбол-Шейтанджик, както и от дълговете, които е трябвало да изплаща във връзка със строителството на тези железопътни линии според клаузите на Берлинския конгрес. През 1884 г. линията Русе-Варна е откупена от Англия и българското правителство получава всички права върху нея. По този начин целият железопътен транспорт в Княжеството е национализиран.

Правителствата на Княжество България поддържат и неофициални контакти с автономната Източна Румелия, които улесняват предвижването на хора и стоки между двете български територии. През 1880 г. е поставено и началото на съединисткото движение, което на 6 септември 1885 г. довежда до обединението на Княжество България с Източна Румелия. Русия обаче се противопоставя на този акт, защото той би усилил позициите на Княз Александър Батенберг в българското общество. Освен това тя се опасява, че един нов

fülekre találtak. Világossá vált, hogy amíg Bulgária teljes szuverenitást nem kap és nemzetközi tekintélye meg nem nő, addig a Macedóniában és Drinápolyi Trákiában élő bolgár lakosság felszabadításának kérdése nem fog megoldódni. Ugyanakkor az Exarchátus maradt a bolgár nemzeti öntudat megőrzésének egyetlen eszköze a térségben. Azok a nehézségek és kudarcok, amelyeket a bolgár külpolitikának kellett elszenvednie a Fejedelemség fennállásának első esztendeiben, a Berlini Kongresszus döntéseinek eredményei. Bulgária vazallus státusa alapot szolgáltatott a nagyhatalmaknak arra, hogy kizárják az országot a dunai hajózást szabályozó nemzetközi bizottságban való részvételből. A fiatal bolgár állam külpolitikai problémáinak másik része labilis belpolitikájának eredménye volt. Az Alekszandar Battemberg fejedelem által rákényszerített meghatalmazásos rezsim (1881-1884) oda vezetett, hogy megszakadtak a kapcsolatok Oroszországgal, és Bulgária nemzetközi elszigeteltségbe került. 1883-ban Alekszandar Battemberg fejedelem kísérletet tett a probléma leküzdésére. Ellátogatott Isztambulba, Jeruzsálembe, Athénba és Cetinjébe, de Macedóniát ki kellett kerülnie. A görög fővárosban olyan követelésekkel bombázták, hogy helyezze át oda a bolgár Exarchátus székhelyét Isztambulból. E látogatások egyetlen sikere az volt, hogy közös megállapodást kötött az Osztrák-Magyar Monarchiával, Törökországgal és Angliával Hirsch báró keleti vasútvonalainak használatáról. A Monarchia közbenjárására a keleti vasúttársaság lemondott jogairól és kötelezettségeiről a Fejedelemség területén. A megállapodás felmentette a bolgár államot azon kötelezettsége alól, hogy megépítse a Jambol–Sejtandzsik vasútvonalat, valamint azon adósságok alól, amelyeket e vasútvonalak építésével kapcsolatban kellett volna kifizetnie a Berlini Kongresszus határozatainak megfelelően. 1884-ben Anglia megvásárolta a Rusze-Várna vasútvonalat, és a bolgár kormány megkapta a vele kapcsolatos valamennyi jogot. Ily módon a Fejedelemség teljes vasúthálózata állami kézbe került.

A Bolgár Fejedelemség kormánya nem hivatalos kapcsolatokat tartott fenn az autonóm Kelet-Ruméliával is, amelyek megkönnyítették az emberek és áruk mozgását a két bolgár terület között. 1880-ban vette kezdetét az egyesítési mozgalom, amely 1885. szeptember 6-án a Bolgár Fejedelemség és Kelet-Rumélia egyesítéséhez vezetett. Oroszország azonban szembeszegült ezzel az aktussal, amely

„Берлински конгрес“ би намалил нейното влияние на Балканите. Същевременно отрицателното отношение на Петербург мотивира Лондон и Виена да дадат своята подкрепа за Съединението. Все пак Великите сили изпитват известни колебания, тъй като съединението ще промени статуквото на Балканите и може да предизвика серия от подобни актове. Турция също се въздържа от предприемането на решителни мерки в защита на правата си върху тази провинция, гарантирани от Берлинския договор, а изчаква реакцията на Европа.

Липсата на категоричност и противоречията между Великите сили насърчават амбициите на сръбското правителство да разшири територията си на изток за сметка на България. В последвалата Сръбско-българска война, категоричната победа на българите предрешава успешния завършек на Съединението. При новата ситуация Великите сили се опитват да запазят формално статуквото, наложено от Берлински конгрес. За целта представителите на Западна Европа предлагат да се сключи персонална уния, с която Княз Александър Батенберг се назначава за управител на Източна Румелия. Според Русия обаче унията трябва да е административна, т.е. Княжеството и Източна Румелия да бъдат подчинени на един общ управителен орган, който всъщност ще изолира княза от управлението на териториите на юг от Стара планина. Нейното предложение е отхвърлено и в средата на декември Княжество България подписва предварително споразумение с Високата порта, с което княз Александър е назначен за управител на Източна Румелия. Споразумението не предвижда значителни изменения в статута на областта, а Българското княжество се задължава да плаща годишен данък на султана от 200 000 турски лири.

Междувременно правителството в София не спазва стриктно споразумението, а предприема действия насочени към административното сливане на Източна Румелия с Княжеството и към ликвидиране на нейната предишна административна структура. Нотата на Великите сили от 30 декември 1885 г. за демобилизация на България, Гърция и Сърбия също не е изпълнена. Българската дипломация допуска подобна демобилизация само след сключването на мир със Сърбия. От друга страна, българското правителство е принудено да направи компромис с националните интереси, тъй като нито една Велика сила не застава изцяло зад неговите искания. Всичко това омаловажава победата над сърбите и България се отказва от

erősítette volna Alekszandar Battemberg fejedelem pozícióját a bolgár társadalomban. Ezen kívül attól tartott, hogy egy újabb Berlini Kongresszus gyengítené befolyását a Balkánon. Szentpétervár ellenkezése ugyanakkor motiválta Londont és Bécset, hogy támogassák az egyesítést. A nagyhatalmak mégis haboztak bizonyos fokig, mert az egyesítés megváltoztatta a balkáni status quo-t, és tartottak attól, hogy hasonló aktusok sorozatát fogja előidézni. Törökország is tartózkodott attól, hogy határozott lépéseket tegyen a provincia fölött gyakorolt, a berlini szerződésben garantált jogai érvényesítésére, kivárta Európa reakcióját.

A határozottság hiánya és a nagyhatalmak közötti ellentmondások arra tüzelték a szerb kormány ambícióit, hogy Bulgária rovására növelje keleti területeit. A kirobbant szerb-bolgár háborúban a bolgárok egyértelmű győzelme véglegessé tette az egyesítés sorsát. Az új helyzetben a nagyhatalmak megpróbálták formálisan fenntartani a Berlini Kongresszus által kikényszerített status quo-t. E célból Nyugat-Európa képviselői perszonálunió megkötését javasolták, amellyel Alekszandar Battemberg fejedelmet Kelet-Rumélia kormányzójává nevezték volna ki. Oroszország szerint azonban az uniónak adminisztratívnak kellett volna lennie, vagyis a Fejedelemséget és Kelet-Ruméliát egy közös irányító szerv alá kellett volna rendelni, amely lényegében elszigetelte volna a fejedelmet a Balkánhegységtől délre fekvő területek igazgatásától. Az orosz javaslatot elvetették, és december közepén a Bolgár Fejedelemség előzetes megállapodást írt alá a Magas Portával, amellyel kinevezték Alekszandar fejedelmet Kelet-Rumélia kormányzójává. A megállapodás jelentős változásokat helyezett kilátásba a terület státusát illetően, a Bolgár Fejedelemség pedig kötelezettséget vállalt, hogy 200 000 török líra évi adót fizet a szultánnak.

Ugyanakkor a szófiai kormány nem tartotta be szigorúan a megállapodást, hanem lépéseket tett Kelet-Ruméliának a Fejedelemséggel való adminisztratív összevonása és az ottani korábbi adminisztratív struktúra felszámolása felé. A nagyhatalmak 1885. december 30-ai, Bulgária, Görögország és Szerbia leszereléséről szóló jegyzéke sem került végrehajtásra. A bolgár diplomácia hasonló leszerelést csak a Szerbiával való békekötés után tett lehetővé. Másrészt a bolgár kormány kénytelen volt kompromisszumot kötni a nemzeti érdekek tekintetében, mivel követeléseit egyetlen nagyhatalom sem hagy-

претенциите си към земите на Пиротско, дадени на Сърбия от Берлински конгрес.
На 20 януари е подписан окончателният договор между Турция и Княжество България, според който Княз Александър Батенберг ще управлява Източна Румелия в продължение на 5 години, след което неговите функции могат да бъдат продължени или прекратени (по усмотрение на Високата порта). Освен това в случай на размирици, Турция има право да навлезе със свои войски на българска територия, за да възстанови реда. Част от българските територии в района на Кърджали, населени с мюсюлмани, са предадени на Турция. Запазва се и действието на всички клаузи от Берлинския трактат, които засягат териториите на Княжество България и Източна Румелия. При тази ситуация основната задача на българската дипломация през следващите години е да утвърди Съединението както във вътрешнополитически план посредством консолидацията на българското население от двете страни на Балкана, така и в международен план.
Втората част от тази задача обаче се оказва много трудна. От една страна, тя е усложнена от желанието на българите от Македония и Одринска Тракия за обединение с братята им от свободните територии. От друга вътрешнополитическата стабилност на България е подкопана от опитите на Русия да дискредитира княз Александър Батенберг в очите на народа му. Превратът срещу него от русофилско настроени офицери от българската армия, извършен на 9 август 1886 г., и последвалата абдикация на княза от българския престол на 25 август с.г. довеждат не само до криза в управлението на България, но застрашават сериозно и националния напредък, достгнат в резултат от Съединението.
На 2 август 1887 г. принц Фердинанд Сакс-Кобург-Готски е коронясан за княз на българите. С този акт се постига стабилизация във вътрешно политически план и се отваря нова страница в дипломатическата история на България. Новите задачи на българската външна политика включват международното признаване на княз Фердинанд, нормализиране на отношенията с Русия, придобиване на пълен политически суверенитет и обединение на българската нация в границите, очертани в Сан Стефано. Повечето от тях са изпълнени с обявяването на независимостта на 22 септември 1908 г.

ta jóvá teljes egészében. Mindez csökkentette a szerbek fölött aratott győzelem jelentőségét, és Bulgária lemondott a Pirot környéki vidékről, amelyet a Berlini Kongresszus Szerbiának adott.
Január 20-án aláírták a végleges szerződést Törökország és a Bolgár Fejedelemség között, amely szerint Alekszandar Battemberg fejedelem kormányozza Kelet-Ruméliát öt éven keresztül, ezt követően funkciói meghosszabbíthatók vagy megszüntethetők (a Magas Porta belátása szerint). Ezen kívül villongások esetén Törökországnak joga van csapataival bolgár földre bevonulni, hogy helyreállítsa a rendet. A Kardzsali körzetében fekvő, muzulmánok lakta bolgár területek egy részét Törökország kapta meg. Hatályban maradt a berlini szerződés valamennyi, a Bolgár Fejedelemséget és Kelet-Ruméliát érintő pontja. Ebben a helyzetben a bolgár diplomácia legfontosabb feladata a következő években az volt, hogy megszilárdítsa az egyesítést, mind belpolitikai téren a Balkán-hegység két oldalán élő bolgár lakosság konszolidálása útján, mind nemzetközi téren.
E feladat második fele azonban igen nehéznek bizonyult. Bonyolította egyrészt a Macedóniában és Drinápolyi Trákiában élő bolgároknak az a kívánsága, hogy egyesülhessenek a szabad területeken élő testvéreikkel. Másrészt Bulgária belpolitikai stabilitását aláásták Oroszország kísérletei Alekszandar Battemberg fejedelem lejáratására népe előt. Az ellene szervezett puccsot a bolgár hadsereg oroszbarát érzelmű tisztjei készítették elő, 1886. augusztus 9-én hajtották végre, és az, hogy ezt követően, augusztus 25-én a fejedelem lemondott a bolgár trónról, nemcsak Bulgária irányításában idézett elő válságot, hanem komolyan fenyegette az egyesítés eredményeképpen megindult nemzeti haladást is.
1887. augusztus 2-án Sachs-Koburg-Gotha Ferdinánd herceget koronázták a bolgárok fejedelmévé. Ezzel az aktussal stabilizálódott a belpolitikai helyzet, és új fejezet kezdődött a bolgár diplomácia történetében. A bolgár külpolitika új feladatai között szerepelt Ferdinánd fejedelem nemzetközi elismertetése, az Oroszországgal való viszony normalizálása, teljes politikai szuverenitás kivívása és a bolgár nemzet egyesítése a San Stefanóban kijelölt határok között. Ezek többsége teljesült a függetlenség kikiáltásával 1908. szeptember 22-én.

Csíkhelyi Lenke fordítása

Иван Русков
Камъкът и рибата в храма на българската просвета
180 години от първото издание на „Рибния буквар“

Д-р Петър Берон, кратък животопис:

• 1795, 1797 или 1800 роден в Котел. Баща му се е наричал хаджи Беро; бил заможен човек, абаджия; наклеветен, че е помагал на руските войски във войната им с Турция: преследван от турските власти и загубва състоянието си.
• До 1815 Петър Берон учи български и гръцки в килийното училище в Котел.
• 1815-1817 работи като абаджия във Варна.
• 1817-1820 учи в Букурещ в училището на видния по онова време гръцки просветител и реформатор Константин Вардалах.
• 1820/21 по време на гръцкото въстание напуска Букурещ и се установява в Брашов, Трансилвания, където става домашен учител на децата на Антон Иванов/ич, заможен българин от Сливен.
• 1824 издава „Буквар с различни поучения собрани от Петра Х. Беровича за болгарските училища“, известен повече като „Рибен буквар“, съставен в процеса на преподавателската му практика като домашен учител. Изданието е със средства на Антон Иванов.
• 1826 заминава в чужбина, вероятно първоначално в Хайделберг, като наставник на сина на Иванов. Същата година става студент по медицина в Мюнхенския университет, където живее в големи лишения.
• 1831 се дипломира. На написаната на латински докторска дисертация се подписва Petrus hadzi Beron, а в научните съчинения, издадени на френски, се подписва Pierre Beron; така се подписва и в съчиненията си на гръцки език. До дипломирането си се е подписвал хаджи Берович. Завръща се във Влашко и работи като частен лекар в Букурещ.
• 1832 е назначен за градски и окръжен лекар в Крайова. Успоредно с това се захваща с търговия.
• 1839 отвратен от интригантство, той си дава оставката от длъжностите, които заема в Крайова, и до края на живота си не практикува лекарската си професия.
• След 1839. Живее в Прага, Берлин, Лондон, но трайно се установява в Париж, където се посвещава на научна работа: занимава се с физика, химия, математика, астрономия, метеорология,

Ivan Ruszkov
A kő és a hal a bolgár felvilágosodás szentélyében
180 éve jelent meg a Halas ábécé első kiadása

Dr. Petar Beron, rövid életrajz:

• 1795-ben, 1797-ben vagy 1800-ban született Kotelban. Apját hadzsi Berónak hívták; tehetős ember volt, szűrszabó; azzal rágalmazták meg, hogy segítette az orosz csapatokat Törökországgal vívott háborújukban: a török hatóságok üldözték, vagyonát elvesztette.
• 1815-ig Petar Beron a koteli kolostori iskolában tanult bolgár és görög nyelven.
• 1815–1817-ig szűrszabóként dolgozott Várnában.
• 1817–1820 között Bukarestben tanult a kor neves görög néptanítójánál és reformátoránál, Konsztantinosz Vardalakhosznál.
• 1820/21-ben a görög felkelés idején elhagyta Bukarestet és Erdélybe, Brassóba ment, ahol egy gazdag szliveni bolgár, Anton Ivanov/ics gyermekeinek házitanítója lett.
• 1824-ben kiadta *Ábécé különféle tanításokkal, összegyűjtve Petar H. Berovics által, a bolgár iskolák számára* című könyvét, amely leginkább *Halas ábécé* néven ismert, és amelyet házitanítói gyakorlata során állított össze. A kiadvány Anton Ivanov pénzén jelent meg.
• 1826-ban külföldre ment, először valószínűleg Heidelbergbe, mint Ivanov fiának mentora. Ugyanebben az évben beiratkozott a müncheni egyetem orvosi karára, ahol súlyos nélkülözések árán tanult.
• 1831-ben szerzett diplomát. Latinul írott doktori disszertációját Petrus hadzi Beron-ként írta alá, francia nyelvű tudományos műveit pedig, éppúgy, mint görög nyelvű munkáit, Pierre Beron-ként. A diploma megszerzése után a hadzsi Berovics nevet használta. Visszatért Havasalföldre és magánorvosként praktizált Bukarestben.
• 1832-ben Craiována nevezték ki városi és megyei orvosnak. Ezzel párhuzamosan kereskedni kezdett.
• 1839-ben elege lett az intrikákból, lemondott Craióván betöltött posztjairól, ettől kezdve élete végéig nem folytatott orvosi gyakorlatot.
• 1839 után Prágában, Berlinben, Londonban élt, de tartósan Párizsban telepedett le, ahol a tudományos munkának szentelte magát: fizikával, kémiával, matematikával, csillagászattal, meteorológiával,

философия. Повечето си съчинения публикува на френски език; част от тях са издадени на немски и гръцки. Средствата за живота си в Париж и за научната си дейност осигурява чрез водената във Влашко търговия. Полага грижи за издръжката на български училища и за обучение на българи в чужбина. Настоявал е да се откриват девически училища и дава средства за това: той пръв предлага идеята за системно образование на българката. Целял е създаване на единна организация, която да отговаря и да се грижи комплексно за всички български училища, които трябвало да бъдат общодостъпни и безплатни.

• Владее 9 езика. Пише и публикува на 5 от тях. Трудовете му са изключително разнородни и амбициозни. В периода 1846-1870 г. той издава 14 съчинения, повечето от които са изключително обширни, а някои от тях са многотомници. Тук ще посоча само две от тези съчинения: „Славянска философия", 1855г., и 7-томната „Панепистемия" („Всенаука"), 1861-1867.

• 1871 удушен.

***

... ти си Петър и на тоя камък ще съградя Моята църква; и портите на ада няма да й надделеят.

(Евангелие от Матея: 16, 18.)

Петър Берон е камъкът.

Камъкът в основите на българското модерно образование и на българската научна и философска мисъл се превръща в негов гробен камък.

В буквален и в преносен смисъл.

В буквален - защото ще се превърне в причина за смъртта му.

В преносен - защото завинаги свързва името на Берон с просветата на българина. С Рибния буквар.

Що се отнася до науката, там нещата са доста по-сложни. Ала като че ли вярата му в науката, в етичната същност на човека, в това, че богатството трябва да служи на просветата и просветените, а не те на богатите, е неговата трагична вина.

В своето завещание от 1862 г. Берон пише:

„От доходите на всичките имения ще се плаща на учители и учителки в онези села в България, гдето има черкви. Момчетата и момичетата ще се учат да пишат, да четат, да смятат и да шият. Моите настоятели ще изпращат до училищните настоятели и общинарите на разните градове, колкото пари те намират за добре за всеки град и област. Моите настоятели ще получават по 50 жълтици ежегодно като възнаграждение за своя труд, а пък училищните настоятели ще получават по 1/10 част

filozófiával foglalkozott. Legtöbb munkáját francia nyelven publikálta; egy részük németül és görögül is megjelent. Párizsi életének és tudományos munkásságának feltételeit a Havasalföldön folytatott kereskedelemmel biztosította. Gondot fordított bolgár iskolák fenntartására és bolgárok külföldön való taníttatására is. Szorgalmazta leányiskolák megnyitását és erre pénzt is áldozott: elsőként vetette fel a bolgár nők rendszeres oktatásának eszméjét. Célja volt egy olyan egységes szervezet létrehozása, amely megfelel és komplex módon szolgálja minden bolgár iskola céljait. Az iskoláknak szerinte mindenki számára hozzáférhetőnek és ingyenesnek kellett lenniük.

• Kilenc nyelven beszélt. Ezek közül öt nyelven írt és publikált is. Munkái rendkívül változatosak és ambiciózusak. Az 1846–1870 közötti időszakban 14 művet adott ki, amelyeknek többsége terjedelmes, némelyikük több kötetes. Itt csak kettőt említek meg közülük: az 1855-ben megjelent *Szláv filozófiá*-t, és a 7 kötetes *Panepisztemiá*-t (Általános tudomány), amely 1861–1867 között jelent meg.

• 1871-ben megfojtották.

***

...te Péter vagy, és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat; és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat.

Máté evangéliuma 16.18.

Petar Beron a kő.

A modern bolgár oktatás és a bolgár tudományos és filozófiai gondolkodás alapköve lett az ő sírköve.

Szó szerinti és átvitt értelemben.

Szó szerint – mert ez okozta a halálát.

Átvitt értelemben – mert örökre összekötötte Beron nevét a bolgár felvilágosodással. A Halas ábécével.

Ami a tudományt illeti, ott a dolgok jóval bonyolultabbak. De mintha a tudományba, az ember etikus lényegébe és abba vetett hite, hogy a gazdagságnak a felvilágosodást és a felvilágosultakat kell szolgálnia, nem pedig a gazdagokat – mintha ez lett volna tragikus vétke.

1862-ből származó végrendeletében Beron így ír:

„Minden birtokom jövedelmeiből azon falvak tanítóit és tanítónőit kell fizetni Bulgáriában, ahol templomok vannak. A fiúk és leányok tanuljanak írni, olvasni, számolni és varrni. Képviselőim elküldik az egyes városok iskolaszékeinek és elöljáróinak azt az összeget, amelyet jónak látnak

от парите за заплатите на учители и учителки. От моите пари в брой ще се напечатат буквари за селските училища, гдето ще се раздават даром."[1]
Както виждаме, където има вяра (черкви), там да има и учители. Вяра и образование да вървят ръка за ръка. Замогналият се от търговия Берон завещава своето имане за просвещение.

По-лесно е камила да мине през иглени уши, отколкото богат да влезе в Божието царство.
(Матея: 19, 24.)

Берон е първият търговец в храма на българската просвета.
Берон е първият търговец, който не търгува с доверието.
И вероятно е голяма грешка да бъде наричан търговец. Обичайно ние, българите, не свързваме търговеца с благородството и благодеянията. Затова най-популярният търговец в литературата ни е Бай Ганьо.
Изглежда, че ще е по-добре да наричаме Берон богат човек. Първият богат, влязъл в храма на българската наука.
Макар че няма голяма разлика - където е търговецът, там е и богаташът, щом стане дума за народната любов...
Ала когато пише Букварь с различны поучения, собрани от Петра Х. Беровича. За Болгарски-те училища. Напечата се със помощ-та Г. Антоньова Йоанновича. В годе 1824. [Брашов], Берон е богат само с любовта си към децата, с любовта си към професията на учителя, с любовта си към мъдростите, с любовта си към природните науки. С любовта си към благонравието. Богат е и с християнско смирение.
Очевидно това духовно богатство е доминирало във всеки момент от неговата дейност. И очевидно на него Берон е подчинил натрупаното от търговията материално богатство. И все така очевидно е, че докато един гледа сватба, друг гледа брадва.
Докато Берон е на Запад, изцяло отдаден на научни занимания, на Изток са вторачили очи в неговите имоти, на Изток се страхуват, че завещанието му може да се сбъдне.
Българските учители и учителки, българските училища няма да дочакат сбъдването на предвиденото от Берон. Макар че той е успял да подпомогне много училища и ученици. Той е Петър (на гръцки 'камък'), непознаващ нито

[1] Цитат по Пенев, Б. История на новата българска литература. Т. 2, С, БП, 1977, с. 308.

egy-egy város és körzet számára. Képviselőim évente 50 aranyat kapnak munkájuk béréül, az iskolaszék tagjai pedig a tanítók és tanítónők bérének egytized részét. Készpénzvagyonomból nyomtassanak ábécéskönyveket a falusi iskoláknak, ahol ingyen osszák szét azokat." [1]

Amint látjuk, ahol hit van (templomok), ott tanítók is vannak. Hit és oktatás kézen fogva járnak. A kereskedésből meggazdagodott Beron a közművelődésre hagyta vagyonát.
Könnyebb a tevének a tű fokán átmenni, hogynem a gazdagnak az Isten országába bejutni.
(Máté evangéliuma 19,24.)

Beron az első kalmár a bolgár közművelődés szentélyében.
Beron az első kalmár, aki nem kereskedik a bizalommal.
És valószínűleg nagy hiba őt kalmárnak nevezni. Mi, bolgárok általában nem kapcsoljuk össze a kereskedőt a nemeslelkűséggel és a jótéteményekkel. Ezért a legnépszerűbb kereskedő irodalmunkban Baj Ganjo.
Úgy látszik, jobb, ha Beront gazdag embernek nevezzük. Az első gazdag, aki belépett a bolgár tudomány szentélyébe.
Bár nincs nagy különbség – ahol kereskedő van, ott gazdag ember is van, ha már a nép szeretetéről van szó...
Csakhogy amikor az *Ábécé különféle tanításokkal, összegyűjtve Petar H. Berovics által, a bolgár iskolák számára. Nyomtattatott G. Antonov Joannovics segítségével az 1824-dik esztendőben [Brassó]* megjelent, Beron csak a gyermekszeretetben, a tanítói foglalkozás iránti szeretetben, a bölcsességek iránti szeretetben, a természettudományok iránti szeretetben volt gazdag. A jó erkölcs iránti szeretetben. Meg a keresztényi alázatosságban.
Nyilvánvalóan ez a lelki gazdagság határozta meg tevékenységének minden pillanatát. És Beron nyilvánvalóan ennek rendelte alá a kereskedésből felhalmozott anyagi javakat. Meg aztán az is nyilvánvaló, hogy amíg az egyik a lagzira készül, a másik a fejszét élesítgeti.
Amíg Beron Nyugaton volt, testestül-lelkestül átadva magát a tudományos foglalatosságoknak, Keleten szemet szúrt a vagyona, Keleten attól féltek, hogy

[1] Idézet Penev B. után. Az új bolgár irodalom története, 2. kötet, Szófia, BP, 1977, p. 308.

хитростта, нито лукавството. И докато с научните си занимания Берон смята, че полага основите на една всенаука, която е ключ към субстанцията на вселената, в същото това време един безскрупулен българин - Теохар Папазов от Котел, който е трябвало да се грижи за имотите на учения, открива ключа на машинациите и става собственик на тези имоти. Берон се опитва чрез съд да възстанови правата си на собственик и за тази цел се завръща от Париж в Крайова, където две седмици преди гледането на делото, на 21 март 1871 г., е удушен от нахлули в стаята му подкупени лица. След смъртта му повечето имоти остават собственост на Папазов. Така големите богатства, които е трябвало да бъдат употребени за българските училища, всъщност стават притежание на човек, който изобщо не е разбирал какво е Берон за българската просвета и култура, пише Боян Пенев. И проницателно обобщава: „И тъкмо защото е живял в един свят на отвлечени научни идеи, защото е чертаел планове за системна, широко организирана просвета на своя народ и се е издигнал над дребните практически интереси на живота, той не е виждал хитростта и безграничната алчност на тия, които са го заобикаляли." „Най-просветеният ум на Българското възраждане, човекът, който се е издигнал най-високо със своята мисъл, със своите идеали, е свършил най-трагично."[2]

Ученият е подведен, ограбен, убит от неукия.

Драмата на българското съществуване е, че в него често побеждава неукият негодник.

Че алтруистът почти винаги е предаден, измамен, злепоставен от егоиста.

Че боят, заплахата, шантажът са азбуката на успеха.

Че боят, заплахата, шантажът са азбуката на подчинението.

Че се обучава и управлява не с добър пример, а със страх.

С треперене и страх.

Берон е реформатор, който с буквара си поучава и просвещава, като опростява. Реформата му е добра и за учители, и за ученици. Тя не води до хаос, а до система. Система, която премахва ада на наказанията. Която във всеки момент оценява и поощрява така, че най-добрият е и най-ангажиран. Учителят учи най-добрите от всеки чин, а те учат съучениците си... Това е принципът на така наречената *взаимоучителна метода, известна още като Бел-Ланкастерска* (по имената на англичаните

[2] Пенев, Б. Цит. съч., с. 309.

végakarata esetleg beteljesül.

A bolgár tanítók és tanítónők, a bolgár iskolák nem érték meg Beron látomásának beteljesülését. Bár sok iskolán és diákon sikerült segítenie. Ő az a Péter (görögül „kő"), aki nem ismerte sem a ravaszságot, sem az álnokságot. És miközben tudományos foglalatosságai közepette Beron úgy vélte, hogy egy össztudomány alapjait rakja le, amely kulcsot ad a világmindenség szubsztanciájához, ugyanakkor egy gátlástalan bolgár ember, a koteli Teohar Papazov megtalálta a machinációk kulcsát, és a vagyon tulajdonosa lett. Beron megpróbálta bírósági úton érvényesíteni tulajdonosi jogait, és e célból Párizsból visszatért Craiovára, ahol két héttel az ügy tárgyalása előtt, 1871. március 21-én megfojtották a szobájába berontó bérgyilkosok. Halála után vagyona nagy része Papazov tulajdonában maradt. Így történt, hogy a nagy gazdagság, amelyet a bolgár iskoláknak kellett volna felhasználniuk, olyan ember birtokába került, aki egyáltalán nem értette, mit jelent Beron a bolgár felvilágosodás és kultúra számára, írja Bojan Penev. És éles szemmel összegzi: „Éppen azért, mert az elvont tudományos eszmék világában élt, mert terveket szőtt népe széles körű, szervezett, rendszeres közművelődésének megteremtésére, és felülemelkedett a hétköznapok kicsinyes, gyakorlati érdekein, nem látta azoknak a sunyiságát és végtelen kapzsiságát, akik körülvették.v „A Bolgár Újjászületés legfelvilágosultabb elméje, az az ember, aki gondolkodásában, eszményeiben a legmagasabbra emelkedett, a legtragikusabb módon végezte."[2]

A tudóst becsapták, kirabolták, megölték a tudatlanok.

A bolgár lét drámája az, hogy gyakran diadalmaskodik a tudatlan gazfickó.

Hogy az altruistát szinte mindig elárulják, becsapják, befeketítik az egoisták.

Hogy a verés, fenyegetés, zsarolás a siker ábécéje.

Hogy a verés, fenyegetés, zsarolás a megalázás ábécéje.

Hogy nem a jó példa nevel és igazgat, hanem a félelem.

A reszketés és a félelem.

Beron olyan reformátor, aki ábécéjével tanít és művel, a leegyszerűsítés útján. Reformja jó a tanítóknak is, a tanulóknak is. Nem káoszhoz vezet,

[2] Penev, B. Op. cit. p. 309.

Andrew Bell и Joseph Lancaster, които независимо един от друг и по различни подбуди прибягват до този метод), *мониториална* (от английското monitor: увещател, наставник, надзирател, ръководител, *алилодидактическа* (на гръцки език). Берон нарича помощниците на учителя началник и чиноначалник. Но вместо похвати в духа на популярното изречение „Първо показвам, после наказвам", познато от училищно-казармения фолклор и бит..., Берон приучава учителите да бъдат търпеливи и благи; да не допускат ученическо своеволие, без да прибягват до бой: „Тогази ще наченат да четат, както ги аз учих, а началникът ще ходи от чин на чин и ще гледа вред кой какво прави; и като види някого от учениците, чи салмува [лудува, непослушен е], ще го доведе при мене. А аз не ще го плаша, чи ще го запра и в неделя да чете, нити ще го бия, ами ще му река да иде да седи настрана, доде совершат другите, и да не чете, ачи утре да иде на по-долният чин: ако ли някой стори по-голяма погрешка, нему не ще давам два дни или три дни, или и една неделя да чете: но ако е совсем развратено и не ще да се покай, ще го испъда, да не развратява и другите."

Без треперене и страх.

Нека имаме предвид, че още в първите две изречения на своя предговор към буквара Берон заключава, че младостта на учениците преминава, изпълнена с много треперене и страх, но те излизат от училище, без да могат и името си да напишат, нито да смятат елементарни неща. За това са виновни и учителите, и липсата на подходящи учебници на говоримия език.

Да повторим - вместо треперене и страх, вместо бой и унижение, Берон приканва да се работи. Да се работи заедно и всеотдайно. Цялата му идея може да се изрази с думите яснота и простота. За да се учи, детето трябва да разбира. За да разбира, уроците трябва да са достъпни, интересни, написани на ясен съвременен език и необременени с теоретични правила. А учителят трябва да работи не за да забогатее или за да стане „болярец", а за да насочи децата към добродетели. В преславното и драго наше минало даскалът е бил толкова по-уважаван, колкото по-яка е била ръката му или дряновицата... Бой, наказания и назидания са изпълвали „лазурния простор" на училищата, в които децата мънкали, преповтаряли и препотретвали речи и цифри, молитви и притчи, като от време на време даже и поразбирали и заучавали нещичко.

Никой обаче не се сетил да дава дипломи за треперене и страх.

hanem rendszerhez. Olyan rendszerhez, amely feleslegessé teszi a büntetések poklát. Amely minden pillanatban úgy értékel és ösztönöz, hogy azt hozza ki a diákból, ami a legjobb. A tanító tanítja minden padban a legjobbakat, azok pedig a tanulótársaikat... Ez az úgynevezett kölcsönös tanítási módszer, amely Bell-Lancaster néven is ismert (az angol Andrew Bell és Joseph Lancaster neve után, akik egymástól függetlenül és különböző indíttatásból folyamodtak ehhez a módszerhez), valamint monitoriális (az angol monitor: megbízó, képviselő, felügyelő, vezető szóból) és alilodidaktikus (görögül) néven is. Beron a tanító segítőit vezetőknek és padfelelősöknek nevezi. De nem a közkeletű pedagógiai mondat szellemében: „Előbb megmutatom, aztán megbüntetem", amelyet az iskola- és kaszárnya-folklórból és létből ismerünk... Beron arra tanítja a tanítókat, hogy legyenek türelmesek és kedvesek; ne engedjék a tanulói önbíráskodást, de ne folyamodjanak veréshez: „Akkor elkezdenek tanulni, úgy, ahogy én tanítottam őket, a vezető pedig padról padra jár, és figyeli, hogy ki mit csinál; és ha azt látja, hogy valamelyik tanuló okvetetlenkedik (rakoncátlankodik, szófogadatlan), odahozza hozzám. Én pedig nem fenyegetem, hogy vasárnap is kényszeríteni fogom a tanulásra, nem is verem meg, hanem azt mondom, hogy üljön félre, amíg a többiek végeznek, és ne tanuljon, viszont holnaptól üljön egy paddal hátrébb: ha pedig valaki nagyobb hibát követ el, azt nem engedem két-három napig, esetleg egy egész hétig tanulni: de ha valaki egészen elvetemült, és nem akar jobb belátásra térni, azt kipenderítem, nehogy a többieket is elrontsa."

Reszketés és félelem nélkül.

Vegyük figyelembe: Beron már az ábécéhez írt előszavának első két mondatában leszögezi, hogy a tanulók fiatalsága sok reszketés és félelem közepette telik el, mégis úgy kerülnek ki az iskolából, hogy a nevüket sem tudják leírni, a legegyszerűbb dolgokat sem tudják kiszámolni. Ezért részben a tanítók, részben a beszélt nyelven írt, alkalmas tankönyvek hiánya a hibás.

Ismételjük meg – reszketés és félelem helyett, verés és megaláztatás helyett Beron munkára biztat. Közös és odaadó munkára. Egész eszméje kifejezhető a világosság és egyszerűség szavakkal. Ahhoz, hogy tanuljon, a gyermeknek előbb értenie kell. Ahhoz, hogy értsen, a leckéknek közérthetőknek, érdekeseknek, világos, korszerű nyelven írottaknak és elméleti szabályoktól nem túlterheltek kell

Съществен пропуск!
И така е не само в началото на 19. век, когато Берон пише своя буквар, но и години по-късно. Години, в които - както безспорно е доказано - неговият буквар е познат на повечето будни даскали из цяла България, претърпял е цели седем издания в периода от 40-те до 60-те години на XIX век и дори от известна гледна точка е антика... Години, в които предлаганите от Берон методи на обучение би следвало да са усвоени, а даскалът да респектира с познания и умения, да бъде приятел, а не мъчител на децата...
Ето един красноречив цитат: „Щом се заприкажеш с тях и попиташ за техния учител, те отварят уста да го характеризират с такова страхопочитание и респект, като че вечерта ще да се явяват напреде му на изпит. Всички едногласно приказват, че той бил страшен и неумолим човек към всички, без разлика на чорбаджийски протекционизъм, на хатър и на незачитане към сиромашките синове, а най-много си теглил неговият мъдър син Христо, па и Кирил понекога. Най-много те стояли на колене. Когато той влязвал в класовете, то гробна тишина наставала, всеки ученик отсичал врат върху книгата, никой не смеел да го погледне, да не навлече върху си строгостта му. Строгостта, твърдият му характер и суровите му обноски съответствали и на физическите му качества. Той имал грамаден ръст, големи и светли очи, а пръстите на ръцете му са останали в пословица в калоферската хроника, а най-повече в пометта на учениците му. „Пръстът на даскал Ботя“ когато се споменял, то било нещо равносилно на сабушка тояга, на страх и трепет. Когато той бил най-много сърдит и когато искал да наказва някой ученик по първа степен, то си дигал показалеца и посочвал към виновния. Поговорка съществува и досега в Калофер: „Той бие като даскал Ботя.“ Епохата, в която се е подвизавал тоя човек, притежава такива данни, които оправдават неговото строго и монархическо поведение.“ [3]
Бие даскал Ботьо. И как да не бие, като е руски възпитаник...
Но златните „записки по мъченията на българските азбукарчета“ имат своя същински блясък в очерка на Вазов „Даскалите“ . Който не е чел „Даскалите“ , той не е от нашата черга. Много, ама много босичък ще да е, горкият. Я дайте дряновицата да го поучим!
Пустата дряновица. Ежедневното сурвакане на

[3] Стоянов, З. Христо Ботйов. Опит за биография. - В: Стоянов, З. Съчинения в три тома. Т. 2, С., БП, 1983, с. 304.

lenniük. A tanító pedig ne a meggazdagodásért dolgozzon, vagy hogy „úr” legyen, hanem terelgesse a gyermekeket az erények útjára.
Dicsőséges és szívünknek kedves múltunkban az iskolamestert annál jobban tisztelték, minél keményebb volt a keze vagy a mogyorófa-pálcája... Verés, büntetések és szidalmak töltötték be az iskolák „kék egét”, amelyekben a gyermekek makogtak, mondatokat és számokat, imákat és példabeszédeket ismételgettek végkimerülésig, és olykor talán még fel is fogtak és meg is tanultak valamit.
De senkinek nem jutott eszébe, hogy a reszketésért és félelemért bizonyítványt osztogasson.
Súlyos mulasztás!
Így volt ez nemcsak a XIX. század elején, amikor Beron az ábécéjét írta, hanem évekkel később is. Sok éven át, amikor – amint az kétségtelenül bebizonyosodott – ábécéjét a haladó szellemű iskolamesterek többsége ismerte Európa-szerte. Az ábécé a XIX. század 40-es és 60-as éveiben összesen hét kiadást ért meg, sőt bizonyos tekintetben antiknak minősült... Sok éven át, amelyek során a Beron ajánlotta módszereket el kellett volna sajátítani, az iskolamesternek pedig tudásával és rátermettségével kellett volna tekintélyt szereznie, azzal, hogy barátja, nem pedig kínzója a gyerekeknek...
Íme egy ékesszóló idézet: „Ha szóba elegyedsz velük és a tanítójukról kérdezed őket, szóra nyílik az ajkuk, és olyan tisztelettel és respektussal beszélnek róla, mintha este vizsgázniuk kellene nála. Mindenki egyhangúlag elmondja, hogy szigorú és kérlelhetetlen ember mindenkivel, nem kivételez az úri gyerekekkel, a gazdagokkal, gondja van a szegény gyerekekre is, és a saját okos fiával, Hrisztóval a legszigorúbb, és néha Kirillel is. Legtöbbször őket térdepelteti ki. Amikor bejön az osztályba, síri csend támad, minden tanuló a könyve fölé hajol, senki nem mer ránézni, nehogy magára vonja a haragját. Szigorúsága, szilárd jelleme és puritán viselkedése megfelel fizikai tulajdonságainak. Szálas termetű, nagy, fényes szeme van, az ujja pedig közmondásossá vált a kaloferi krónikában, de leginkább tanítványai emlékezetében. „Botju tanító ujja” – ha ezt emlegették, az egyet jelentett a furkósbottal, a félelemmel és reszketéssel. Amikor a legharagosabb volt és első osztályú büntetést akart kiszabni valamelyik növendékére, felemelte a mutatóujját és rábökött a vétkesre. Kaloferben máig is él a mondás: „Akkorát üt, mint Botju tanító.” A korból, amelyben ez az ember tevékenykedett, vannak olyan adataink,

детските гърбове е зрелище, което със своята суровост и неподправеност превърна Сурва година в „лигав“ обичай. Даскали и бащи, уж православни християни, приеха злото, наказанието, изтезанието, унижението като лекарство за вкарване в правия път. Бий го, преди да е счупил стомните, че после... Диващината на Изтока се перчи с пословици, поговорки, мъдрословия, в които синът на даскал Ботя, Христо, разкри и свещената глупост, и дивака учител, и стадото от вълци в овчи кожи, положило основния камък на „светите“ лъжи. „Че страх от Бога било начало на всяка мъдрост“...

Защото някои градят храма от камъни, А други от страхове.

В основата трябва да се положи страх ... страхът от Църквата. И кулата, чийто завършващ камък е страхът от Бога. (Арпад Гьонц, „Босяци“)

Еретично е подобно опълчване срещу размаха на страхопочитанието: все едно дали идва от Балкана (Ботев) или от унгарската пуста (Гьонц).

Берон, разбира се, не е толкова радикален. В буквара му, макар само един-единствен път, срещаме изречение (в рубриката „Добри совети“), което внушава раболепие: „На големци да не се противиш и с болярци да не се скарваш.“ Твърде дълго можем да обясняваме присъствието на това изречение, като изхождаме било от източниците, които Берон е ползвал, било от едни или други негови съображения в качеството му на частен учител на дете с баща богаташ. Достатъчно е обаче да погледнем съседните максими, за да видим, че споменатата максима за непротиворечене на големците е апострофирана в самия буквар. Многократно. И работа на учителя би било да „довиди“ многогласието в рубриката „Добри совети“, в която се култивират духовни ценности и се показва преходността на нещата: „По-добре приятел верен, а не камък безценен“; „Който днес е болярец, утре може да е слепец“; „И който днес е големец, утре може да е мъртвец“...

***

Вчера : Днес : Утре.

Ад : Чистилище : Рай.

Несъщинско е всяко писане, без съпоставката с днес и... ах, утре като преминем през портите и се шмугнем с чергата си в покоите на Света Европа! Днес в България учителите пеят химни за това, че се намери кой да ги оправи. Благославят честните родители търговци, които катадневно дохождат с дарове в народните училища и отхождат с още по-голямо желание да помагат за изграждането и

amelyek szigorú és önkényúri viselkedését igazolja.“[3]

Botju tanító ver. Miért is ne verne, orosz földön tanult...

De „a bolgár ábécés nebulók igazi szenvedéseiről szóló feljegyzések” aranya Vazov „Iskolamesterek” című írásában ragyog fel teljes fényében. Aki nem olvasta az „Iskolamesterek”-et, nem közénk való. Nagyon, de nagyon sokat vesztett szegény. Elő hát a nádpálcát, hogy kiokosítsuk!

Az az átkozott nádpálca. A gyermekhátsók napi elpüfölése olyan látványosság, amely nyerseségével és közvetlenségével „nyafka” szokássá változtatja az újévi vesszőzést. Tanítók és apák, derék istenfélő keresztények úgy fogadták a rosszat, a büntetést, a sanyargatást, a megalázást, mint a helyes útra terelés eszközét. Üsd, vágd, még mielőtt összetörné a korsót, nehogy aztán... A Kelet vadsága közmondásokkal, szólásokkal, népi bölcsességekkel hivalkodik, amelyekben Botju tanító fia, Hriszto a szent ostobaságot, az otromba tanítót, a bárányborbe bújt farkashordát, a „szent” hazugságok alapkövét is felfedezte. „Hiszen az istenfélelem volt minden bölcsesség kezdete...”

Mert egyesek kövekből építenek szentélyt. Mások meg félelemből.

Az alapban ott kell lennie a félelemnek... az Egyháztól való félelemnek. És a torony záróköve az istenfélelem. (Göncz Árpád, „Sarusok”)

Eretnek dolog az ilyen lázadozás a félelemmel vegyes tisztelet lendülete ellen: mindegy, hogy a Balkán-hegységből jön-e (Botev), vagy a magyar pusztáról (Göncz).

Beron természetesen nem ennyire radikális. Ábécéjében, bár csak egyetlenegyszer, találunk egy olyan mondatot (a „Jó tanácsok” fejezetben), amely megalázkodást sugall: „A nagyokkal ne ellenkezz és bojárokkal ne vessz össze.” Igen hosszan magyarázhatnánk e mondat jelenlétét, akár azokból a forrásokból kiindulva, amelyeket Beron használt, akár abból a körülményből, hogy gazdag család gyermekének házitanítója volt. Elég azonban egy pillantást vetnünk a szomszédos megállapításokra, hogy lássuk, az említett intelmet a nagyokkal szembeni megalázkodásról maga az ábécé cáfolja meg. Sokszor. A tanítónak pedig az a dolga, hogy „meglássa” a „Jó tanácsok” fejezet sokszínűségét, amely a szellemi értékeket kultiválja és bemutatja a

[3] Sztojanov, Z. Hriszto Botjov. Életrajz-kísérlet. – In: Sztojanov, Z. Művei három kötetben 2. kötet, Szófia, BP, 1983. p. 304.

усъвършенстуванието на добрите нрави. В класните стаи се молят за още по-скороходни реформи, за все така целеустремяващи директиви, за още повече провокативни учебници. Ех, защо не съм ученик днес! Ех, защо не ме е бил на времето баща ми, за да съм станел учител!
Нима има поне един българин днес, който да е недоволен от мъдростта и реформаторския такт на просветните министри, тези нови апостоли на родобудителната мисъл?
Не е ли общоизвестно и това, че най-големите приятелски общности сред пишущите братя днес се роят сред новите рицари на честта - създателите на учебници?
Но по-добре да се не упиваме безмерно от днешните пресветлости...

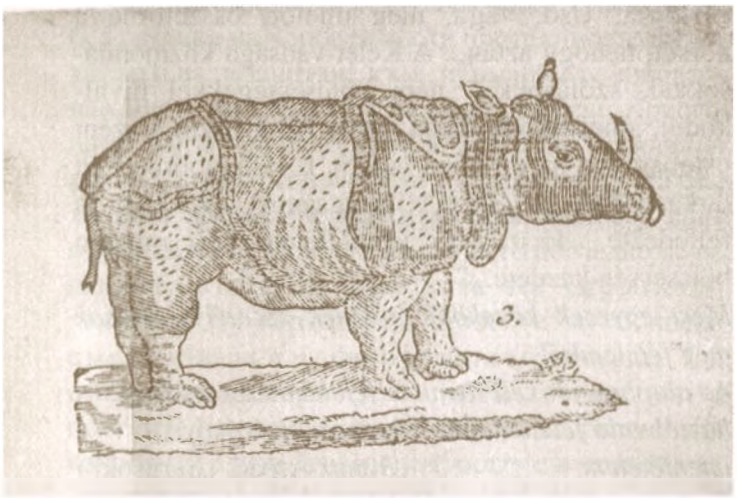

***

Тъй като поводът за тези редове е „Рибният буквар", тук няма да се спирам на научната дейност на Берон. Идеите, които той подхваща в „Славянска философия" и доразвива в „Панеистемия", са колкото провокативни, толкова спорни и комай все толкова непознати, непроучени. Дори непрочетени – в буквалния смисъл на думата. Препращам любознателния читател към цитираното съчинение на Боян Пенев, за да се запознае по-обстойно с основните идеи и методологията на Берон. По начина, по който обясняват произхода и значението на някои думи, като откриват в тях славянската или българската първооснова, Берон и Раковски си приличат. Има обаче и подход, до който прибягва само Берон. Тъй като смята, че древните славяни са писали първоначално като арабите, персите и пр., т.е. отдясно наляво, като по-късно започнали да четат написаното отляво надясно, той обяснява значението на някои названия чрез четене наобратно. Например: H i n d

dolgok mulandóságát: „A hűséges barát drágakőnél többet ér"; „Aki ma bojár, holnap talán vak lesz"; „Aki ma nagy ember, holnap talán halott"...

***

Tegnap: Ma: Holnap.
Pokol: Tisztítótűz: Mennyország.
Életszerűtlen minden írás, ha nem veti össze a mát és... igen, a holnapot, amikor belépünk a kapun és behurcolkodunk pokrócainkkal a Szent Európa termeibe!
Ma Bulgáriában a tanítók himnuszt énekelnek arról, hogy akadt valaki, aki eligazítsa őket. Áldják a becsületes honi kereskedőket, akik naponta megjelennek ajándékaikkal a népiskolákban, és amikor távoznak, még inkább égnek a vágytól, hogy segíthessék a jó erkölcsök kialakítását és tökéletesítését. Az osztálytermekben a még gyorsabb reformokért, a további céltudatos irányelvekért, a még izgalmasabb tankönyvekért fohászkodnak. Hej, miért is nem ma vagyok diák! Hej, miért is nem vert az apám annak idején, hogy tanító váljék belőlem!
Vajon akad-e legalább egy olyan bolgár ember ma, aki elégedetlen volna a művelődési miniszterek, a nemzetébresztő gondolat eme új apostolai bölcsességével és reformátori tapintatával?
Vajon nem köztudott-e az is, hogy tollforgató testvéreink legnagyobb baráti közösségei ma a becsület új lovagjai, a tankönyvírók között sürgölődnek?
De jobb, ha nem vakítja el szemünket ez a mai túlontúl nagy fényesség...

***

Mivel e sorok apropója a „Halas ábécé", nem térek itt ki Beron tudományos tevékenységére. Azok az eszmék, amelyeket a „Száv filozófiá"-ban és a „Panepisztemiá"-ban felvet, éppoly provokatívak, mint amilyen vitathatók, és alighanem mind a mai napig ismeretlenek, feldolgozatlanok. Mi több, elolvasatlanok – a szó szoros értelmében. Bojan Penev idézett művét ajánlom a tudni vágyó olvasó figyelmébe, ha alaposabban meg akar ismerkedni Beron alapeszméivel és módszertanával. Beron és Rakovszki hasonló módon magyarázza egyes szavak származását és jelentőségét, szláv vagy bolgár töveket keresve. Van azonban olyan eljárás is, amelyet csak Beron alkalmaz. Mivel úgy véli, hogy a régi szlávok kezdetben ugyanúgy írtak, mint az arabok, perzsák és mások, vagyis jobbról balra, majd később a leírtakat balról jobbra kezdték olvasni,

o u s t a n, в обратен ред - na tsoudnih (на чудни), т.е. това са чудните земи. L a t i n, наобратно n'ital (на Италия), т.е. население, което се отправяло към Италия. „Но най-хубава е етимологията на macedon, което Берон разчленява maced-on и тълкува, като го чете наопаки: de sam - ou suis-je?"[4] Но не само македонците, комай всеки от нас от време на време трябва да се пита и къде е, и защо е...

***

Бидейки „тук", аз ще приключа изложението си с питането: защо букварът на Берон е наречен Рибен буквар?

Иван Богданов твърди, че букварът е „наречен „Рибен" поради изображения в края на книгата кит, смятан тогава за риба".[5]

Според Кирил Топалов названието е дошло „по името на делфина, който е последен"[6] сред приложените рисунки на животни.

Боян Пенев пък обяснява, че делфинът не само е бил сред изобразените животни, но че същото „това изображение на делфин е дадено и на втората корица на буквара, отвън. Тая рисунка именно е дала повод да се нарича Бероновият буквар рибен."[7]

Емил Георгиев пък пише, че „Авторът на „Рибния буквар" прилага в своя труд таблици с изображения на чуждоземни животни, птици и риби. Изображенията на риби в таблиците заедно с такива изображения върху последната корица

[4] Пенев, Б. Цит. съч., с. 346.
[5] Богданов, И. Кратка история на българската литература. Ч. I. С., НП, 1969, с. 280.
[6] Топалов, К. Възрожденци. С., УИ „Свети Климент Охридски", 1999, с. 47.
[7] Пенев, Б. Цит. съч., с. 322.

ezzel magyarázza azt, hogy egyes szavaknak visszafelé olvasva is van jelentőségük. Például: H i n d o u s t a n visszafelé olvasva na tsoudnih (na csudni), vagyis ez a csodás vidék. L a t i n visszafelé n'ital (na Italia), vagyis olyan lakosság, amely Itália felé vette útját. „A legszebb azonban a m a c e d o n szó etimológiája, amelyet Beron maced-on-ként választ el, és visszafelé olvasva így értelmez: de sam – ou suis-je? (hol vagyok?)[4] De nemcsak a macedónoknak, hanem alighanem mindnyájunknak fel kell tennünk a kérdést időnként, hol vagyunk és miért...

***

„Itt" lévén, a következő kérdéssel fejezem be eszmefuttatásomat: miért nevezik Beron ábécéjét Halas ábécének?

Ivan Bogdanov azt állítja, hogy az ábécét „azért nevezik „Halas"-nak, mert a könyv végén egy bálna képe látható, amelyet akkoriban halnak véltek".[5]

Kiril Topalov szerint az elnevezés „a delfin nevéről származik, amely az utolsó"[6] a mellékelt állat-ábrázolások közül.

Bojan Penev viszont úgy magyarázza, hogy a delfin nemcsak az ábrázolt állatok között szerepelt, hanem ugyanez, „a delfin-ábrázolás volt látható az ábécé külső borítóján. Ez a rajz volt az oka, hogy Beron ábécéjét halasnak nevezték."[7]

Emil Georgiev viszont azt írja, hogy „A Halas ábécé szerzője táblákat iktatott művébe egzotikus állatok, madarak és halak képével. A halak ábrázolása a táblákon és a hátsó kötéstábla ugyanilyen megoldása adja az „Ábécé" népszerű elnevezését: „Halas ábécé".[8]

Évekkel ezelőtt láttam az ábécé eredeti kiadását a plovdivi Ivan Vazov Könyvtárban, és mivel nem emlékeztem rá, van-e a hátsó kötéstáblán valamilyen ábrázolás, Veneta Ganevától, a könyvtár „Ritka és értékes könyvek" osztályának vezetőjétől kértem felvilágosítást. Elektronikus úton elküldte nekem az ábécé címlapjának fényképét, és közölte, hogy a hátlapon „nincs semmi". A kérdéses hátlap, természete-

[4] Penev, B. Op. cit. p. 346.
[5] Bogdanov, I. A bolgár irodalom rövid története. I. rész. Szófia, NP, 1969, p. 280.
[6] Topalov, K. Vazrozsdenci. Szófia, UI „Szveti Kliment Ohridszki", 1999, p. 47.
[7] Ppenev, B. Op. cit. p. 322.
[8] Georgiev, E. Doktor Petar Beron és a „Halas ábécé". Az ábécé első kinyomtatása 150. évfordulója alkalmából készült jubileumi hasonmás kiadás mellékletében. Szófia, NP, 1974, p. 11.

дават на „Буквара“ популярното название „Рибен буквар“.[8]
Разглеждал съм преди години оригиналното издание на буквара в библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив и тъй като не си спомнях дали на задната корица има изображение, помолих за справка Венета Іанева, завеждащ отдел „Редки и ценни“ в същата библиотека. Тя ми изпрати по електронната поща снимка на заглавната корица на буквара, като уточни, че на гърба „няма нищо“ . Въпросният гръб, разбира се, понякога трудно може да се установи, защото много от ценните издания обикновено се подвързват. Но ако на корицата е имало илюстрация, по всяка вероятност тя щеше да бъде прилепена към подвързията. Не можем да съдим как е изглеждала задната корица и по изданието, с което работя - юбилейното фототипно издание послучай 150-годишнината от първото отпечатване на буквара - София, „Народна просвета“ , 1974. По него обаче прилагаме снимки на илюстрациите на кита и делфина, животните, които в края на краищата са провокирали името „Рибен буквар“ . Безполезно е да гадаем дали едното, дали другото, дали и двете заедно са предизвикали замяната на пространното заглавие „Буквар с различни поучения собрани от Петра Х. Беровича за болгарските училища“ с по-краткото - „Рибен буквар“ . Повече или по-малко самоцелно ще бъде да уточняваме и това, дали китът и/или делфинът е риба, или не е риба - все едно дали ще става дума за времето на Берон, или за наше време. И последно, трудничко е да се въз/приеме, че илюстрациите са в таблици. Сигурно е обаче, че те са номерирани. Първи номер е маймуната, китът е с номер 11, а последен е делфинът - номер 12.
Предвид злощастната му смърт можем да кажем, че Берон се е оказал рибата, попаднала в мрежите на човешката алчност и жестокост.
Но защо ли се сещам, че в много страни на Запад, където дълги години работи Берон, рибата е знак на Христос?
На личностите с мисия е предопределено да пострадат от тези, на които са се доверили.
За да вярваме в тях.

Будапеща
8 ноември 2004 г., Архангеловден

sen, olykor nehezen azonosítható, mert az értékes kiadványok közül sokat újrakötnek. De ha a hátlapon lett volna illusztráció, minden bizonnyal ráragasztották volna az új kötésre. Annak alapján sem ítélhetjük meg, milyen volt a hátsó kötéstábla, amivel dolgoztam – az ábécé első kinyomtatása 150. évfordulója alkalmából készült jubileumi hasonmás kiadás – Szófia, Narodna Proszveta, 1974. Ennek alapján mellékeljük azonban a bálna és a delfin illusztrációinak fényképét, azokét az állatokét, amelyek végső soron a *Halas ábécé* nevet adták. Fölösleges találgatnunk, hogy az egyik volt-e, vagy a másik, vagy mindkettő együtt váltotta fel a terjedelmes eredeti címet: Ábécé különböző tanulságokkal, melyeket Petar H. Berovics gyűjtögetett egybe a bolgár iskolák számára - a rövidebb *Halas ábécé*-vel. Többé-kevésbé öncélú dolog pontosítanunk azt is, hogy a bálna és/vagy a delfin hal-e, vagy nem hal – mindegy, hogy Beron koráról van-e szó, vagy a mienkről. És végül, nehéz elfogadni, hogy az illusztrációk táblázatba vannak gyűjtve. Az azonban biztos, hogy számozottak. Az egyes számot a majom viseli, a bálna a 11. számú, az utolsó pedig a delfin, a 12-es.
Tekintettel szörnyű halálára, elmondhatjuk, hogy Beron bizonyult annak a halnak, amely az emberi kapzsiság és kegyetlenség hálójába került.
Vajon miért jut eszembe, hogy sok nyugati országban, ahol Beron hosszú évekig dolgozott, a hal Krisztus jelképe?
A küldetéses emberek sorsa, hogy azoktól szenvedjenek, akikben megbíztak.
Hogy hihessünk bennük.

Budapest
2004. november 8. Arhangel-nap.

Csíkhelyi Lenke fordítása

[8] Георгиев, Е. Доктор Петър Берон и „Рибният буквар“. - В приложението към Юбилейното фототипно издание послучай 150 години от първото отпечатване на буквара, С., НП, 1974, с. 11

Госпожо главен редактор,
Моля да публикувате в сп. „Хемус“ изготвения Азбучник с редове из Рибния буквар на Петър Берон. В Азбучника са включени моменти от предговора, от азбуката (но не цялата, защото Бероновата се състои от 42 букви) и граматиката след нея, от молитвите, добрите совети, умните ответи, басните, различните истории, физическите сказания и аритметиката (но без задачи), т.е. от всички основни раздели на буквара.
Пригодих Бероновите букви към днешната наша азбука. Правописът, пунктуацията и езикът на Берон са запазени, доколкото това бе възможно.
Подбирах и съкращавах, без да соча откъде и докъде.
Госпожо главен редактор, като разбирам колко произволно е сторено и - още повече - като се има предвид, че при някои от буквите прибягнах до писане в обратен ред, за да изградя Азбучника, мога само да се примоля да наредите учени люди да го пригледат, и да го поправят, да бы станал добър, да разумява всекий Болгарин. Требова да се силем колько е возможно да се щамбосат доста книги на нашиат език за научението нашаго народа, защо стига как се намира от толкози време в темнота без наука.
Да даде Бог!

Лето 2004 от Христа
Некий любород

Азбучник, съставен по Рибния буквар

А
Ако много хортуваш, много погрешки струваш.
Аристотела попитаха: що спечели от философията; а той рече: да правя от самосебе си щото другите правят от страх.
Аз гудих молитвите без титли за да е лесно на децата да ги четат.
Аритметика. В тази къса аритметика не написах правила ами токмо примери, които последоват с такъв чин, щото мога да река чи правилата са непотребни: но учителят трябва да казва на децата, кога не разбират, и да им дава, според тези и други примери за да се обучават (алашардисват).
Б
Бог и слово богослов. Благ и чест благочестив.
Благодарим тебе Создателю наш, чи ны сподоби с твоята благодат да внимаймъ на учението. Благослови нашите началници, родители и учители, които показват нам пътьат на истината, и подай нам сила и якость за да продължим учението наше.

Főszerkesztő Asszony,
*Kérem, közöljék a „*Haemus*" c. folyóiratban a Petar Beron Halas ábécé-je soraival készült* Ábécéskönyvemet. *Az* Ábécéskönyv*-be részleteket iktattam be az előszóból, az ábécéből (de nem az egészet, mert Beroné 42 betűből áll) és az azt követő nyelvtanból, az imádságokból, jó tanácsokból, okos válaszokból, állatmesékből, különböző történetekből, fizikai elbeszélésekből és a számtanból (de feladatok nélkül), vagyis az ábécé valamennyi fontos fejezetéből.*
Beron betűit a mai ábécénkhez igazítottam. Beron helyesírását, központozását és nyelvezetét megőriztem, amennyire ez lehetséges volt.
Főszerkesztő Asszony, tisztában vagyok vele, menynyire önkényes az, amit tettem, még inkább, ha tekintetbe vesszük, hogy egyes betűknél a tüköríráshoz folyamodtam, hogy kialakíthassam az Ábécéskönyvet, *mindössze annyit kérek, hogy tanult embereket nevezzen ki átolvasására, javítására, hogy jó legyen, hogy okuljon belőle minden Bolgár Ember. Törekednünk kell, amennyire lehetséges, hogy elegendő könyv nyomtatódjék a mi nyelvünkön, népünk okulására, mert eleget volt már oly sok időn át tudomány nélküli sötétségben.*
Adja az Úristen!

Az Úr 2004.-dik esztendejében
egy honfi

Ábécéskönyv, a Halas ábécé alapján összeállítva

A
Amikor sokat fecsegsz, sokat hibázol.
Arisztotelészt megkérdezték: mit nyert a filozófia által; ő pedig mondá: magamtól teszem azt, amit mások félelemből tesznek.
Az imádságokat cím nélkül iktatám ide, hogy a gyermekek könnyebben olvashassák.
Aritmetika. E rövid aritmetikában nem írtam szabályokat, éppen csak példákat, melyek oly szép rendben következnek, hogy mondhatom: a szabályok fölöslegesek. ám a tanító mondja el a gyermekeknek, ha nem értik, és engedje őket ezen és más példák szerint okulni (gyarapodni).
Б (B)
Béke és szeretet békeszeretet. Becsület és szó becsületszó.
Boldogok vagyunk, Teremtőnk, hogy kegyesen önmagadhoz tettél minket hasonlóvá, hogy befogadjuk a tanítást. Bölcsen áldd meg elöljáróinkat, szüleinket és tanítóinkat, kik az igazság útját mutatják nekünk, adj erőt és szilárdságot tanul-

Благороден е доброделецат, а не болярецат.
Бобръ. Бобрат има крака добри за плавание, четири остри зъби, опашка каса и луспава, кожа скъпа, защо от нея правят различни дрехи: сичките имат под опашката си една масть, която е потребна за целба (илач). Между добитъците тии са най остроумни древоделци (дюлгери), защо толкози искусно правят къщите свой, щото който ги види каже чи живеят человеци в тях, а не добитъци.
В
В Петербургската Академия определиха да думами словата, А, Бе, Ве, Ґе, Де, Е, и пр: за да сричами лесно: но мене ми се вижда чи по лесно ще сричами ако ги назовавами А, Бъ, Въ, Гъ, Дъ, Е, и пр:

mányaink folytatásához.
Büszke a jótevő lehet, nem a báró.
Bobar (Hód). A hódnak jó úszólába van, négy hegyes foga, rövid, pikkelyes farka, drága prémje, ezért különböző ruhákat csinálnak belőle: mindegyiknek van a farka alatt egy zsiradék, amely gyógyításra (írként) használható. Valamennyi jószág között ezek a legelmésebb ácsok, mert olyan művészien készítik el házaikat, hogy aki látja, azt hinné, ember lakik bennük, nem jószág.
В (V)
Valaha a Szentpétervári Akadémia úgy határozta meg, hogy a betűket így mondjuk ki: A, Be, Ve, Ge, De, E satöbbi, hogy könnyebben szótagolhassunk. De én úgy találom, hogy könnyebb szótagolni, ha

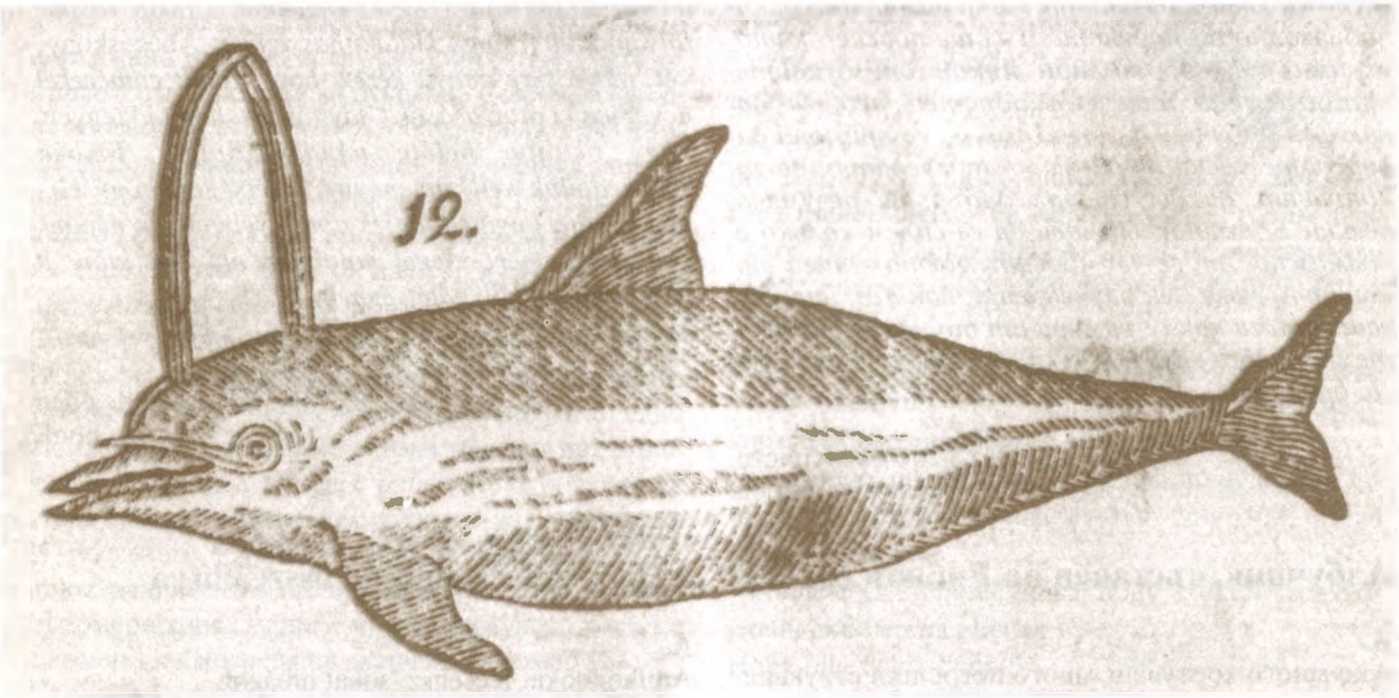

В десетият ден като се собират [учениците] ще изпълнят Достойно есть, гологлави сичките и наредени.
Всекий колкото му чергата стига, толкози да се простира.
Виас, като го попитаха: кой е най-зъл добитак; рече: ако питаш за дивите е мъчителят, ако ли за питомите, е ласкателят.
Г
Глава, гла вы. Глас, гла со ве.
Глагол. Говоря, приговарям, надприговарям
Господи Исусе Христе Боже наш благослови нам пищу и питие сие молитвъ ради пречистыя Твоея матери, и всех Твоих светых, амин.
Голяма памет. Кир Персийският цар имаше толкази памет, щото назоваваше на име сичките свои началници. И Темистокъл поздравляваше всякаго Атинянина на име. А Сенека римский философ, като чу веднъжд от

így ejtjük őket: A Bö, Vö Gö, Dö E stb.
Vésd eszedbe: a tizedik napon összegyűlve [a növendékek] előadják a Dosztojno eszty-et, fedetlen fővel és szépen felsorakozva.
Valamennyien csak addig nyújtózhatunk, ameddig a takarónk ér.
Viász, amikor megkérdezték, melyik a leggonoszabb állat, így szólt: ha a vadakat kérded, a kínzó, ha a szelídeket, a hízelgő.
Г (G)
Golyó, go-lyók. Gomb, gom-bo-lyag.
Gyakorold! Gondol, gondolkodik, átgondol.
Goszpodi (Urunk) Jézus Krisztus, Istenünk, áldd meg ételünket, italunkat tisztaságos Édesanyád és minden szentjeid könyörgése révén, ámen.
Gondolat, emlékezet. Kürosz perzsa királynak olyan emlékezete volt, hogy nevén nevezte minden főemberét. Themisztoklész is név szerint tudott köszön-

едного две хиляди имена, рече ги сетне сичките на уст пак тъй, едно подир друго без да збърка совсем, и са почудиха за това сичките слышатели.

Д

Добри совети. Да не се срамуваш, кога пыташ за което не разбираш.

Димокрита попитаха: на що стои благородието; а той отвеща: добиташкото на телесната сила, а человеческото на добрите нрави.

Дрехата не прави человека. На едно магаре омръзна да носи дарва, и заради това забегна от господарьат си. На пътят намери една кожа левска (асланска) и се обви в нея. Тогази сичките человецы и добитацы бягаха като го видяха. Но подир малко начена да риве, и тогази го познаха, и се притекоха человецыте та го уловиха и го биха.

Делфин. Делфинат е най чивръст от сичките добитацы, защо кога бяга не може го пристигна нити птиче, нити стрела, и ни една рыба не убягнувяше от него, ако можаше от веднъжд да ги улавя, но, с Божий промыслъ, перво треба да легни възнак, ачи тогази да улови други рыбы, но тии тогази намират време та убягват. Кажат чи твърде люби пяението и человецыте. Плуват покрай кораблите. Някои раждат две близначета чада, и ги подояват каккото и Китат, пазят ги доде порастът, и твърде ги любят. Растът до десет годины.

Е

Европа, Европеанен.

Епиктита попитаха: кой е богат; пък той рече: който е благодарен на колкото има.

Един неприятел думаше Зинону: да умра, ако не ти сторя някое зло: и аз, отвеща Зинон, ако не ти сторя някое добро.

Едного философа попитаха: где е Бог; а той отвеща: речи по добре где не е Бог.

Ж

Же ле зо, же ле за.

Желт, желта, желто, желты.

Жена, женица, женище.

Жерав. Жеравите лети дохождат да летуват по Немската земля, а зими отхождат по топлите страны. Кога фъркат нареждат се на върволица и се допират с главата си един на другий, и кога первыат отмалей, защото не се допира до никого, отходе на опашката, и тъй си почива доде се изредят сичките. Фъркат по високо за да гледат от далече местата на които отхождат. Кажат чи нощем сядат някои да пазят, и, за да не заспят, държът в кракът си един камак, заради да се сабудят, ако някакси заспят та изпустнат камакат: а другите спят на един крак, и си държът главата под крылото.

З

Защо[то] като преминат младостьтъ си в школата със толкози страх и треперание, излазят и не знаят барим името си да пишат, нити

teni minden athénit. Seneca római filozófus pedig, ha egyszerre hallott valakitől kétezer nevet, később ugyanolyan sorrendben képes volt elmondani valamennyit, egyáltalán nem keverte össze őket, és csodálkozott ezen valamennyi hallgatója.

Д (D)

Diákoknak. Ne szégyelld megkérdezni, ha valamit nem tudsz.

Démokritoszt megkérdezték, miben áll a nemesség; ő pedig így felelt: az állatoknál a testi erőben, az embereknél pedig a jó erkölcsökben.

Dehogy a ruha teszi az embert. Egy szamár megunt fát hordani, ezért megszökött a gazdájától. Talált az úton egy oroszlánbőrt, és belebújt. Minden ember meg állat szétfutott, amikor meglátták. De nem sokkal később ordítani kezdett, és akkor ráismertek az emberek, odarohantak, elfogták, és jól elverték.

Delfin. A delfin a legfürgébb az összes jószág közül, mert ha menekül, nem tudja utolérni sem madár, sem nyílvessző, és egyetlen hal sem menekül előle, ha egyszer elkapta, de Isten bölcs rendeléséből előbb hanyatt kell feküdnie ahhoz, hogy halat fogjon, azok meg addig egérutat nyernek. Azt mondják, nagyon szereti az éneklést és az embereket. A hajók közelében úszik. Van, amelyikük ikreket szül és ugyanúgy szoptatja, mint a bálna. Őrzi őket, amíg fel nem nőnek, és erősen szereti őket. Tíz éves korukig növekednek.

E

Európa, európai.

Epiktétoszt megkérdezték, ki a gazdag; ő pedig ezt mondta: aki hálás azért, amije van.

Egy ellensége azt mondta Zenónnak: belehalok, ha nem teszek neked valami rosszat. Én meg abba, felelte Zenón,ha nem teszek neked valami jót.

Egy filozófust megkérdeztek, hol van Isten; ő pedig így felelt: kérdezd inkább azt, hogy nincs Isten.

Ж (ZS)

Zsol-tár, zsol-tá-rok.

Zsák, zsákot, zsákos, zsákokat.

Zseb, zsebek, zsebes.

Zserav (Daru) A darvak német földre mennek nyaralni, télen pedig a meleg országokba költöznek. Amikor repülnek, láncba rendeződnek és a fejükkel egymáshoz érnek, és amikor a legelső elfárad, mert senkihez nem támaszkodik, hátra megy a sor végére pihenni, amíg a többiek átrendeződnek. Magasan repülnek, hogy már messziről lássák azokat a helyeket, ahová tartanak. Azt mondják, hogy éjszakára elülnek, egyesek vigyáznak, és hogy el ne aludjanak, a karmaik közt egy követ tartanak, hogy felébredjenek, ha elbóbiskolva elejtenék a követ: mások meg fél lábon állnak, és a fejüket a szárnyuk aládugják.

З (Z)

Zöld ifjúságuk oly sok félelemmel és reszketéssel telik el az iskolában, mégis mikor kilépnek, a

да си сметнат щото земат и дават, ами по догените, ако им се случи, по научат се малко нещо.
Зная чи много учители и просты человецы ще рекът, защо да не гудя и поучения за православната наша вяра в тази книжка, но да знаят чи е безпътно, на малки деца, които йоще не знаят да сричат нити да прочитат, да даде человек таквизи поучения, които едвам ныи можим да разбирамы.
Злато и уста златоуст. Звезда и броя звездоброец.
Запосталява человек, кога пии топла вода, кога часто се горещи, и се скорби: кога или не спи или много спи: кога много ходи или препуска: кога бълва или часто излазя по себе се: кога яде кисели и стипцави ястия: кога яде по малко и веднъжд на деньът.

И

Из перво мыслта ми [на учителя] не ще е да спичеля пари нито да проболярея от святото това дело, ами да управя, и да наставя колкото мога камто добродетельта и учението младыте деца които придават на моите раце родителите техни.
И като почетът тъй два часа, ще им река да пишат на пясакат със перстат си каквото слово им покажа, ачи ще ида да видя кой как го е писал, и ако някой неможи ще му уловя перстат и ще напиша словото, а чи ще ги затрия с една дасчица, и пак ще им покажа друго слово и пр. и тъй ще са мине йоще един час.
Икона и боря иконоборец.
И който днес е големец, утре можи да е мертвец.
Истенско благородие. Алфонс цар Арагонский, като му думаше един ласкатель и го хвалеше чи е царский сын и царска унука, и царский брат, рече: аз сичките тези за нищо ги имам, защо не са мои, ами чузди: истенското благородие е мъдростьта и учението.

Й

йовс
йулимоп йетсартс
йурад

К

Когато из перво видях по другите места чи децата начеват да четат на книги, писани по техныат език, познах колко зле струват по нас учителите и колко на праздно мъки теглят горките деца.
Който трап за другиго ископава, той себе си вътре закопава.
Каффе. Каффето е костилька и се ражда по овошки; на вехтото време го знаеха токмо в Арабистан, но когато наченаха да го употребляват много, сиреч пред стотина годины, насеяха го навред по топлите места. Това питие пользовава, кога го пий человек мерно (с карар)

nevüket sem tudják leírni, sem az adásvételnél számolni, csak amikor kár éri őket, akkor tanulnak meg valamicskét.
Zúgolódni fog, tudom, sok tanító és egyszerű ember, miért nem teszem bele e könyvecskébe pravoszláv hitünk egynémely tanítását, de tudják meg, céltalan a kicsiny gyermekeknek, akik még szótagolni meg olvasni sem tudnak, olyan olvasmányokat adni, amelyet mi is csak nehezen értünk meg.
Zene és hallgatás zenehallgatás. Zivatar és felhő zivatarfelhő.
Zörgő csontú lesz az ember, ha meleg vizet iszik, ha gyakran heveskedik és kesereg: ha nem alszik vagy sokat alszik: ha sokat jár vagy rohangál: ha gyakran kiadja magából az ételt: ha savanyú és fanyar dolgokat eszik: ha keveset eszik, napjában csak egyszer.

И (I)

Igen, első gondolatom (a tanítóé) ne az legyen, hogy pénzt keresek, se az, hogy megurasodom e szent ügytől, hanem az, hogy képességeim szerint vezetem és segítem a jóra és a tanulásra az ifjú gyermekeket, akiket szüleik a kezem alá adnak.
Íme, ha így olvastak már két óra hosszat, azt mondom nekik, hogy írják le a homokba az ujjukkal azt a szót, amit mutatok, aztán végigmegyek és megnézem, ki hogyan írta le, és ha valaki nem képes, megfogom az ujját és leíratom vele a szót, aztán eltörlöm egy darab deszkával, és megint más szót mutatok stb. és így telik el még egy óra.
Isten é12.9enyémek, hanem idegenek: az igazi nemesség a bölcsesség és a műveltség.

Й (J)

jóság
józanság jóakarat
jámborság

К

Külországban, amikor először láttam könyvből, a maguk nyelvén olvasni kezdő gyermekeket, rájöttem, milyen rosszul állnak nálunk a tanítók, és milyen hiábavaló kínokat állnak ki a szerencsétlen gyermekek.
Ki másnak vermet ás, maga esik bele.
Kávé. A kávé kemény magocska és fácskákon terem; a régi időkben csak Arábiában ismerték, de amikor sokan kezdték használni, vagyis mintegy száz évvel ezelőtt, mindenfelé ültetni kezdték a meleg helyeken. Ezt az italt úgy kell élvezni, hogy az ember mértékkel issza és ritkán, mert különben ártalmas, leginkább akkor, ha gyakran isszák.
Krokodil. A krokodil négylábú állat, a vízben és a szárazon él, igen félelmetes és dühös állat, a nagy folyókban található Ázsiában, Afrikában és Amerikában. Máig nem ismerünk más állatot, amely ilyen kicsinek születne, azután ilyen nagyra nőne: mert először egy akkora tojásból kel ki, mint a lúdé (vagy jókora kacsáé), de aztán akkora lesz, hogy

и рядко, а инак вреди и най много, които го твърде често пият.
Крокодил. Крокодилат е добитак четвероног, живей по водата и по сухо, и е твърде страшен и лют звяр, намира се в големите реки в Асия и Африка и Америка. Не познавами до ныне друго животно да се ражда толкози малко, ачи сетне да пораства толкози голямо: защо перво са измъта из едно яйце като от гъска (дърта патка), ачи сетне става колкото двадесет лахти долаг. Прилича на гущер, има очи като на свиня, ногти големи, и остри, кожа люспака и ягка на гарбът, а на слабината тенка, уста толкози голяма, щото можи да преглътни человека. Казват йоще чи той плачи като человек: та заради това кога ще рекът чи някой се приструва та плачи, кажат чи той плачи като Крокодил.
Кит. От колкото животни знаймъ до днес Китат е най голям. На главата си има духала, сиреч

húsz könyök a hossza. Gyíkra hasonlít, disznószeme van, nagy, hegyes karma, pikkelyes bőre, amely a hátán nagyon vastag, az oldalain pedig vékony, a szája akkora, hogy le tud nyelni egy embert. Még azt is mondják, hogy úgy sír, mint az ember: ezért mondják, ha valaki tetteti a sírást, hogy krokodilkönnyeket hullajt.
Kit (Bálna). Az összes állat közül, amelyet ma ismerünk, a Bálna a legnagyobb. A fején fujtatók vannak, vagyis lyukak, amelyeken keresztül lélegzik, és nagy erővel és kedvvel spricceli fölfelé a vizet, amikor játszik, ha pedig megsebesül, vért permetez. A nőstények nem raknak tojást, mint sok más hal, hanem megszülik és szoptatják szülötteiket. E halnak a húsa kemény és nem kövér (böjtös), de a bőre és a húsa között és a szája alatt nagyon vastag zsír van, amelyet kifőznek és sűrű zsiradékot nyernek belőle. Minden ereje a farkában van, amel-

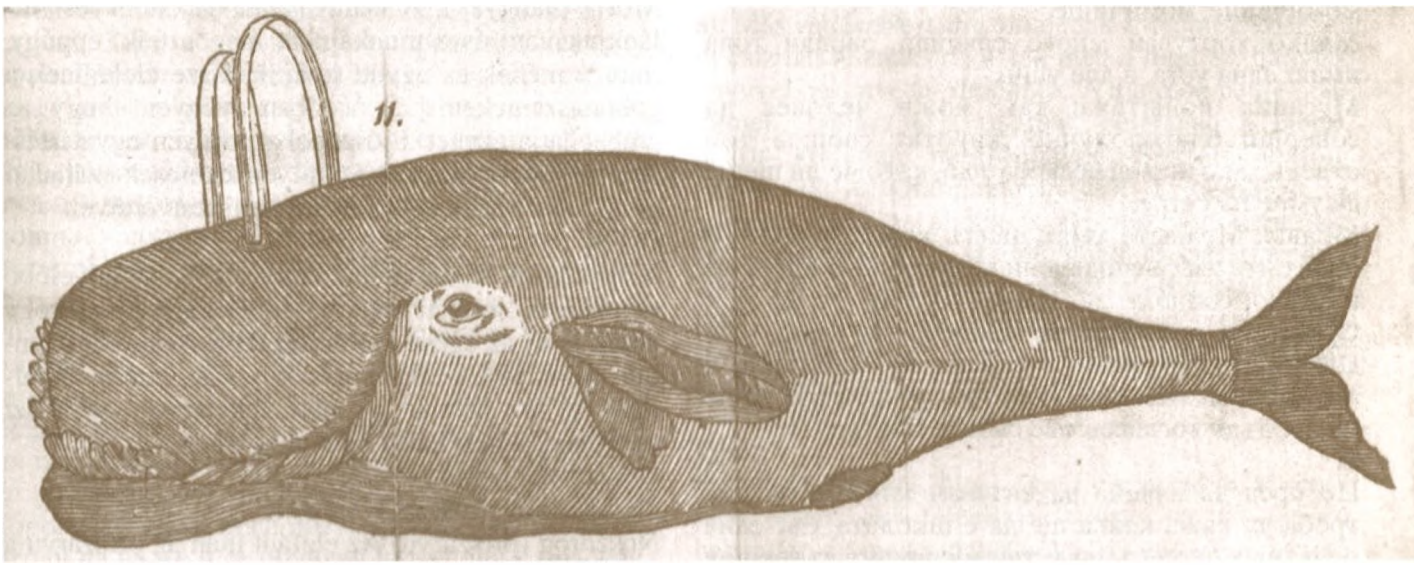

дупки през които воздиша, и духа с голяма сила и ичение водата на горе кога играе, а кога е уранен изфърля кров. Женските не сносят яйца, като по многото други рыбы, ами раждат и подояват чадата свои. Месото на тази рыба е ягко и нетлъсто (постало), но между кожата и месото и под устните си има твърде дебела маст, която приваряват та изваждат тлъсто масло. Сичката му сила стои на опашката, с която той счупва корабли (гимии) и ги прибърта.
Л
Любя, любиш, люби, ...; Любех, ... любехмы,...; Любил съм; Любил бях; Любих; Ще любя; Люби щъ,... люби щем; Люби, да люби, любете, да любят;
Любя се, любиш се, люби се, ...; Любех се,... любехмы се; Любен съм; Любен бях; Любил съм се; Любих се; Ще се любя; Люби щъ се; Люби се, да се люби, любете се, да се любят.
Лукавите зло намират. Едно магаре, натоварено

lyel hajókat (bárkákat) tud összetörni és felfordítani.
Л (L)
Ljubja (szeretek): szeretek, szeretsz, szeret...; Szerettem, ... szerettünk...; szereték; szerettem volt; szereték vala; szeretni fogok; szeretni akarok,...szeretni akarunk; Szeret, szeressen, szeressetek, szeressenek;
Szeretem magamat, szereted magadat, szereti magát...; szerettem magamat... szerettük egymást; Szeretve voltam; Szeretve valék; Szeretkeztem volt; Szeretkeztem; Szeretkezni fogok; Szeretkezni akarok; Szeretkezz, szeretkezzen, szeressétek egymást, szeressék egymást.
Lógós szamár póruł jár. Egy sóval megrakott szamár egyszer, midőn átkelt egy folyón, megcsúszott és elesett: valamivel később, amikor fölkelt, észrevette, hogy könnyebb lett a teher, mert a só elolvadt a vízben. Más alkalommal gyapjúval rakták meg, és amikor a folyóhoz ért, belefeküdt, hogy megint megkönnyebbüljön, de a gyapjú megszívta magát vízzel, és nem

със сол, като приминаваше една река, стрепна се та падна: подир малко, като се исправи, угади чи му поулекна, защо сольта се стопи въ водата. Други пъть беше натоварено съ вълна, и като минуваше една река, легна вътре за да му улекни пак, но като се напи вълната, то веки не можи да са исправи, ами умре там.
Люботрудни ученици. Клеант ученик Хрисипов не имаше със що да живей та да чите, ами ходеше нощем да вади вода из един кладенец, и я разнасяше из кащията та изваждаше хлябат си, а денем ходеше на училището та четеше. А Евклид се облачаше в женски дрехи и ходеше нощем скрытом от Мегара на Атина при Сократа да са учи, защо бяха повелели Атиняните: ако се улови някой Мегарен в Атина да го убият.
М
Мама, мамы.
Момче, момченце, момчище. Момиче, момичинце, момичище.
Малко хортувай много слышай, заради това имаш една уста, и две уши.
Мусаниа попытаха: как можи человек да соверши благополучно животат свой; а той отвеща: ако живей всякога тъй, като че ли щеше да умре на сутре.
Мравы. Мравыте имат шесть крака и жело: и работыте им са споделени каквото и на пчелыте и общо собират за храна житени зерна. [...] Срамота е воистина на человека да гледа тези добитачета толкози согласни по между си, и заради това толкози благополучни, а той да не ще да бъди согласен със своите братия.
Н
Но пред да начена да казувам как ще ги уча, треба да кажа каква ще да е школата: със една речь, щях да рекъ чи и тия и сичкият вътрешен чин треба да са като Европските дето учат друг-друго-учението; но това не е возможно да стани по нас тъй, та заради това ще рекъ, както ще можим, а не както треба.
Немциа, Немец.
Не отдавай зло за зло.
Носорог. Подир фильат [слона] носорогат е най голям добитак между четвероногите. Сичките списатели согласно казват, чи е голям враг на Слонат, и кога ще се бий с него точи си рогът по камените, ачи като начени да се бий, гледа да го пъхни в слабината му, защо знай чи на друго място не можи го прободи. А Слонат му отбутва рогът със супольат си [хобота си], доде го убезсили, ачи тогази го разкъсва със забите си: но обично носорогат побеждава. А бойът техен се подига заради някоя поляна, защо дето пасе единат не ще да пасе там и другиат.
О
Остръ и ум остроумен.
Обезяна (Маймун). Никой другий добитак не

tudott többé felállni, hanem ott pusztult.
Lelkes tanítványok. Hrüszipposz tanítványának, Kleanthosznak semmije sem volt, amiből megéljen és tanuljon, ezért éjszakánként vizet húzott egy kútból és széthordta házakhoz, evvel kereste a kenyerét, nappal pedig az iskolába járt tanulni. Euklidész pedig női ruhát öltött és éjjelente titokban járt Megarából Athénba Szókratészhez tanulni, mert az athéniak kihirdették: ha egy megarait Athénban találnak, azt megölik.
M
Mama, mamák.
Molnár, molnárlegény, molnármester. Mosónő, mosólány, mosóasszony.
Minél kevesebbet beszélj, minél többet hallgass; ezért van egy szád és két füled.
Musaniust megkérdezték: hogyan végezhetné be az ember a legszebben az életét; ő pedig így felelt: ha mindig úgy él, mintha másnap meg kellene halnia.
Mravi (hangyák). A hangyáknak hat lábuk és fullánkjuk van: és a munkájukat megosztják, éppúgy, mint a méhek és együtt gyűjtik össze élelemnek a gabonaszemeket. [...] Valóban szégyen, hogy az ember látja ezeket a jószágokat, milyen egyetértésben vannak egymással, és milyen sikeresek ezáltal, ő pedig nem képes egyetértésre jutni testvéreivel.
H (N)
Nem kezdek bele rögtön a tanításukba, hanem előbb elmondom, milyen lesz az iskola: egyszóval hogy nekik is és az egész itthoni osztálynak úgy kell tennie, mint az európaiaknak, egymást-tanítva tanulniuk; de ez nálunk így nem lehetséges, ezért azt mondom, ahogy lehet, nem ahogy kell.
Németföld, német.
Ne viszonozd rosszal a rosszat.
Noszorog (orrszarvú) Az elefánt után az orrszarvú a legnagyobb jószág a négylábúak között. Minden író egybehangzóan azt mondja, hogy ő az Elefánt legnagyobb ellensége, és amikor megverekszik vele, előbb kiélesíti a szarvát a köveken, aztán amikor elkezd verekedni, iparkodik a véknyába vágni, mert tudja, hogy más helyen nem képes átdöfni. Az Elefánt pedig az ormányával lökdösi félre a szarvát, amíg ki nem fárasztja, akkor aztán szétszaggatja az agyaraival: de általában az orrszarvú győz. A harcuk pedig általában valamilyen területért folyik, mert ahol az egyikük legel, ott nem legelhet a másik.
O
Obezjana (majom) Egyetlen más jószág sem hasonlít annyira az emberre, mint a majom; az arca, orra, szemöldöke, szempillája, mellbimbója, kezén a körme éppen olyan, mint az embernek. Szinte mindent, amit látnak, meg is tudnak csinálni. Egyszer egy majom állítólag látta a gazdáját borotválkozni, és nem sokkal később odament, elővette a borotvaszereket, hogy megborotválkozzék, de megölte magát. Egy másik pedig látta a borbélyt, hogy

прилича толкози на човека, колкото маймунат., неговото лице, носът, веждите, клепките, цыцыте на гардыте, и ручните нохти са каквото и человеческите. Комахай всяко щото видят ищат да го сторят. Някой си маймун видял господаря си чи са бръсни, и подир малко време отишъл та извадил брасничите да се убръсни и той, и тай се заклал. А другий видял браснаря, чи когато браснъл господаря негов, прислал го (каквото е обычай) ачи сетне го сапонисал та го убръснал: подир това излезли. А той улава тогази една котка, и зема една пачавра та я застила и за да не мърда варзал я от кракът на един стол, сетне за сапун намерил малко черна мас, щото с нея си мазали бутушите: та я наливосал, а за браснич намерил едний ножицы и тъй начева да убръсни брадата на котката. Тя начева да мъчи и да брещи, а той си гледа работата, ту я бръсни, ту я буде, ту стриже изприрязва я на вред: най на сетне чуха от вън и дойдоха та видяха тойзи смешен и милостивен случай. Заради тези негови подражения лесно се лови. Ловците (авджийте) камто тях, и от далече мият очите си срещу тях с вода, ачи сетне оставят там стопен туткал, ачи се връщат. Тогази маймуните слазят от древата и дохождат да си умият и тии очите, и тъй лесно се улавят. А други ловцы ходят пред маймуните и обуват нови бутуши, ачи сетне остават там други намазани с туткал, ачи се вращат, а маймуните дохождат да ги обуят, и тъй като залепнат краката им вътре, улавят се лесно. Много видове маймуни се намират, но Урангутанат е най приличен человеку, и в снагата е комахай толакзи. Кажат чи гони фильовете [слоновете] и люби жените, и се науча много человечески искуства: играй хоро, язди конь, носи древа и вода, варти ражен, играй на въже и се обучава като воин с оръжие, бий тъпан, и прави други много таквизи работы.

П

Почудих се как през толкози векове не се намери ни един да познай това окаяно состояние, и да покажи един прав път камто учението.

Пре и датель, предатель.

ПИША. Уписвам, отписвам, изписвам, списвам, написвам, надписвам, обписвам, пописвам, подписвам, предписвам, приписвам, дописвам, записвам.

Попытаха Талиса: що е мъчно; а той отвеща: да познай человек себе си. Пак го попытаха, ами що е лесно; и той рече: да учим другаго.

Пчелы. Пчелите имат шест крака, четыри крыла, две рогца на главата и една гагичка добра за да сучат с нея сокът от цветовете: живеят в хрелопи или в кошчета. Една от тях е по голяма, ней сичките други се покоряват, и я слышат щото им повелей, тя се назовава Царица или Бей. [Тя] тича вред та гледа сама кой какво работи, или какво е работил, и ги подканя да

amikor a gazdáját borotválta, leterítette őt (amint szokás), aztán beszappanozta, és úgy borotválta meg: azután hazamentek. Ő meg akkor elkapott egy macskát, fogott egy mosogatórongyot, leterítette vele, és hogy ne mozogjon, hozzákötötte a lábát egy székhez, azután szappan gyanánt fogott egy kis fekete kenőcsöt, amivel a csizmát kenik; bemaszatolta vele, borotva helyett meg talált egy ollót, és elkezdte borotválni a macska szakállát. Az keservesen nyivákolt és fújt, a majom meg csak végezte a munkáját, hol borotválta, hol bökdöste, közben meg mindenütt össze-vissza vagdosta: végül meghallották odakint és bejöttek megnézni ezt a mulatságos és jámbor cselekedetet. Emez utánzó készsége miatt könnyen befogható. Akik majmokra vadásznak, már messziről megmossák a szemüket vízzel, hogy a majmok is lássák, azután olvasztott enyvet hagynak ott és elmennek. Akkor a majmok lejönnek a fákról és odagyűlnek, hogy ők is megmossák a szemüket, így aztán könnyű őket megfogni. Más vadászok pedig elmennek a majmok közé, és új csizmát húznak fel, aztán meg a régit ott hagyják enyvvel bekenve és elmennek. A majmok pedig odajönnek, felhúzzák a csizmát, beleragad a lábuk, ekkor könnyen megfoghatók. Sokféle majom létezik, de az Orangután hasonlít a legjobban az emberre, még az alakja is hasonló. Azt mondják, hogy üldözőbe veszi az elefántokat és szereti az asszonyokat, és nagyon sok emberi mesterséget megtanul: horót táncol, lovagol, fát és vizet hord, piszkavasat forgat, kötélen ugrál, fegyverrel úgy gyakorlatozik, mint egy katona, dobot ver, és még sok hasonló dolgot művel.

П (P)

Pokoli elgondolni, hogy annyi évszázadon át senki sem akadt, aki felismerte volna ezt a sanyarú helyzetet, és megmutatta volna a tanuláshoz vezető helyes utat.

Polgár és társ polgártárs.

PISA (ÍROK) Leírok, megírok, felírok, összeírok, ráírok, átírok, körülírok, aláírok, előírok, hozzáírok, kiírok, beírok, írogatok.

Pcseli (Méhek) A méheknek hat lábuk van, négy szárnyuk, a fejükön két szarvacskájuk és egy jó kis csőrócskéjük, azzal szívják ki a virágok nedvét: odúkban vagy kasokban élnek. Egy közülük nagyobb, neki engedelmeskedik az összes többi és hallgatnak a szavára, ezt Királynőnek vagy Bejnek hívják. Ő szaladgál mindenfelé, hogy maga nézzen utána, ki mit dolgozik vagy mit végzett, és biztatja őket, hogy szorgoskodjanak, ahogyan tudnak: ha azt látja, hogy valamelyik lustálkodik, azt megfeddi, megbünteti, és végül, ha látja, hogy nem hunyászkodik meg, halálra ítéli, és megparancsolja a többieknek, hogy öljék meg. Aki látja őket, mindenki csodálja, hogy mennyi munkával és fürgeséggel szolgálja e köztársaság minden tagja a közös boldogulást.

залягат колкото могат: ако ли види някоя чи я марзи, мъмри я, мучи я, и най сетне, ако види чи ни се покайва, осъждава я на смерть, и повелява на другите да я убият. Чуди се всяк като погледни с колак труд и с колька чеврастина сичките членове на тази република, залягат за общата польза.

Р

Россиа, Россианен.

Равен и апостол равноапостол. Ръка и пиша ръкописец. Ръка и вода ръководец.

Различие между баща и учитель. Часто думаше Александър: по много съм должен Аристотелу чи ма научи а не Филиппу чи ма роди, защо от тогози приех живяение, а от оногози добро живяение.

Речен конь [Хипопотам]. Речният конь е грозен добитак и голям колкото носорогат, намира се в реката Нил, и поприличва на свиня и на вол и тъй бучи: има твърде голяма глава и уста, зъби дебели и толкози ягки, щото като ги удариш с огнивото пущат искры. Не струва никому зло, ако ли някой го закачи или удари, тойзи час се впуска като бесен срещу него, и не го оставя доде не го повреди, или доде не види чи не ще може да го пристигни.

С

Собрах и няколко къси и различны поучения от Дарварьоват Еклогар, и гледах да ги напиша колкото мога просто, щото всякий да ги разбира, а които речи ми се видеха май мъчны гудих ги приградени и турски.

Съ и родъ, сродство. Свещен и мученик свещенномученик.

Сократа ритна [Сократ е ритнат от] един безумен человек, а той не му рече нищо. Приятелите му се чудеха, и той им кажи: ако ма ритнеше магаре, требаше ли да го ритна и аз.

Слон (филь). Слонат е най големий добитак от колкото живеят по сухо [...]. Косамат му е черникав, и высочената колкото осем лахти: има голяма глава, очи далголики, врат къс, уши долги, два зъба големи като на дива свиня (азъл) от вън устата, и между тях един сопол щото го провеся кога ще чак до землята: с него той воздиша, лочи вода, поема ястие та го внося в устата си, забраня се, развързва възел, дига пара от землята, заклича и отклича врата, и с една реч употреблява го като рака. [...] Някои приказват, чи видели фильове да играят хоро, да поздравляват, да слугуват на трапезата, и да правят други много работы, които едвам може да повярова человек. Слоновете живеят много на едно, и кога ще приминат някоя река остават малките по напред, ачи си издигат супольат над водата и тъй си воздишат: а кога спят забыват го в землята, за да не влези някоя мышка или друга бубулечка. [...]

P (R)

Rosszija, Rosszijanec (Oroszország, orosz).

Rang és idős rangidős. Rajz és művész rajzművész. Rajz és tábla rajztábla.

Rangsor apa és tanító esetében. Nagy Sándor gyakran mondogatta: inkább vagyok adósa Arisztotelésznek, mert tanított, mint Fülöpnek, aki nemzett, mert ettől az életet kaptam, de amattól a jó életet.

Recsen kon (Víziló). A víziló rút állat, és akkora, mint az orrszarvú, a Nílus folyóban található, a disznóra és az ökörre hasonlít és úgy is bőg; fölöttébb nagy feje és szája van, vastag fogai és olyan erősek, hogy ha kovakővel megütjük, szikrát hánynak. Nem árt senkinek, de ha valaki ingerli vagy megüti, nyomban dühödten ráront, és nem tágít, amíg kárt nem tesz benne, vagy meg nem győződik arról, hogy nem tudja utolérni.

C (SZ)

Szorgalmasan összegyűjtögettem néhány rövid és különféle tanítást Darvariovatosz eclogaírótól is, és igyekeztem olyan egyszerűen leírni őket, amint lehetett, hogy mindenki megértse, amelyik szót pedig nehéznek véltem, ott zárójelben törökül is megadtam.

Szép és írás szépírás. Szent és beszéd szentbeszéd.

Szókratészba belerúgott egy esztelen ember, de ő nem szólt semmit. Barátai csodálkoztak, ő pedig ezt mondá: ha szamár rúgott volna meg, talán vissza kellett volna rúgnom?

Szlon (Elefánt). Az elefánt a legnagyobb jószág, amely a szárazföldön él (...) A szőrzete feketés, a magassága pedig nyolc könyök: nagy feje van, hosszúkás szeme, rövid nyaka, hosszú füle, két akkora nagy foga, mint a vaddisznónak, a száján kívül, közöttük pedig egy ormány, akkora, hogy egészen a földig lóg: ezzel lélegzik, vizet locsol, ezzel fogja meg az ételt és teszi a szájába, ezzel védekezik, csomót tud kibogozni, pénzt vesz fel a földről, nyitja és csukja az ajtót, egyszóval úgy használja, mint egy kezet. (...) Némelyek azt mondják, hogy látták az elefántokat horót táncolni, köszönni, felszolgálni az asztalnál és még sok mást csinálni, amit szinte el sem hisz az ember. Az elefántok általában magányosan élnek, és amikor átkelnek egy folyón, a kölyköket előre küldik, az ormányukat a víz fölé tartják és így lélegeznek: amikor pedig alszanak, a földbe dugják, nehogy belemásszon egy egér vagy valami bogár. (...)

T

Tirnovo, Tirnovói.Tövis, tövises, tüskés.

Tubák vagy Dohány. A dohányt akkor ismerték meg Európában, amikor a Spanyolok megtalálták Amerikát és tubáknak nevezték, mert Tabak szigetén látták először, és elkezdték ugyanúgy használni, ahogy az Indiánok. Amit a kávéról mondtunk, azt mondjuk erről is: vagyis többet árt, mint használ,

Т
Търново, Търновчанен.
Трън, трънен, трънлив.
Табак или Тютюнь. Тютюньат познаха на Европа когато Испанйолите намериха Америка, и го назоваха табак, защо перво го видяха на островат Табак, и наченаха да го употребляват каквото и Индианите. Каквото рекохмы за каффето, тъй думамы и за тези: сиреч по много вредят, и не пользоват, та заради това е добре, който не е обыкновен (алащисан) [свикнал] да не се учи да го пии.
У
Упование мое отец, прибежище мое сын, покров мой дух святый, троице святая слава тебе.
Ф
Философат Зинон биеше слугата си чи открадна едно нещо: и като той се управдаваше и думаше, чи му было писано да открадни: писано ти е было и да те бият, рече му философат.
Филипп и Аристотель. Филипп беше голям Македонский царь и като се роди сын му Александър не се зарадва толкози чи му се роди сын колкото чи се роди доде живееше мъдрыат Аристотель, щото от неговата мъдрость щеше да се просвети.
Х
Хубав, хубава, хубаво, хубавы.
Художество (занаят) да са научаваш, защо тогази никога не огладняваш.
Хилона попытаха: що прави Бог; а той рече: высоките сабаря, а испадналите воздига.
Ц
Цвят, цве то ве.
Царь, царие. Царица, царицы.
Царю небесный, утешителю, душе истины, иже везде сый, и все исполняяй, сокровище благих, и жизни подателю прииди и вселисе в ны, и очисти ны от всекия скверны и спаси блаже душы наша.
Царицата е инди майка на сичкиат рой.
Ч
ЧЕТА. Отчитам, изчитам, начитам, надчитам, почитам, предчитам, причитам, дочитам, зачитам, разчитам, прочитам.
Чет, чета, чтение, чтец, четишком.
Человек и любя человеколюбец.
Человек. Който малко попридири може да познай чи не има друго создание на земята по изрядно и по почтенно от человека, той не токму спорет душата, но и спорет тялото заминува сичките добитацы. В человека главныат мозак е най чуден, защо[то] до когато той е здрав, до тогази сичките душевны наши силы са здравы, и ные до тогази живейм. Много философи кажат чи там седи безсмертната наша душа, и от там тя мърда, както ще, сичките телесны ставы. Без коккали человек щеше да е както къща без подпорки и без темели, и тъй не можаше даржя, ами требаше да се развали и да падни. А които человецы са немощни (таквизи са по многото ezért jobb, ha az, aki nem szokott rá, nem tanulja meg élvezni.
У (U)
Utolsó reményem az Atya, menedékem a Fiú, oltalmam a Szentlélek, dicsőség neked, Szentháromság.
Ф (F)
Filozófus volt Zénon, aki egyszer megverte szolgáját, mert az ellopott valamit: és amikor a szolga azzal védekezett, hogy meg volt neki írva, hogy lopjon. az is meg volt neked írva, hogy verést kapj, vágta rá a filozófus.
Fülöp és Arisztotelész. Fülöp nagy Macedón Cár volt, és amikor megszületett a fia, Sándor, nem is annak örült igazán, hogy fia született, hanem annak, hogy a bölcs Arisztotelész életében született, mert az ő bölcsessége fogja felvilágosítani.
X (H)
Hamis, hamisak, hamisat, hamisan.
Hallgass a mesterekre és tanulj tőlük, mert akkor soha nem fogsz éhezni.
Hilónt megkérdezték: mit csinál Isten, ő pedig így felelt: a fennen ágálókat ledönti, az elesetteket felemeli.
Ц (C)
Cukor, cu-kor-ka.
Cár, cárság. Cárnő, cárnők.
Cárunk a mennyekben, vigasztalónk, igazság lelke, mindenütt jelenlevő, mindenható, jóság kincsesháza, életadónk, jöjj és költözz lelkünkbe, szabadíts meg minket minden szennytől és mentsd meg kegyesen a mi lelkünket.
Cárnő (királynő) az egész méhraj ősanyja.
Ч (CS)
CSETA (OLVASOK). elolvasok, kiolvasok, leolvasok, felolvasok, megolvasok, átolvasok, ráolvasok, összeolvasok, hozzáolvasok, olvasgatok.
Csók, cseveg, csevegés, csevegő, csevegve.
Csend és háborít csendháborító.
Cselovek (Ember). Aki egy kicsit utánajár, meggyőződhet arról, hogy nincs más teremtmény a földön, amely rendkívülibb és tiszteletreméltóbb volna az embernél; nemcsak lelke szerint, hanem teste szerint is felülmúlja az összes jószágokat. Az emberben a fő agy a legcsodásabb, mert ameddig az egészséges, addig minden lelki erőnk is ép, és addig élünk. Sok filozófus mondja, hogy ott fészkel halhatatlan lelkünk, és onnan mozgatja, tetszése szerint, minden testi ízületünket. Csontok nélkül az ember olyan volna, mint egy ház oszlopok és gerendák nélkül, nem tudná tartani magát, hanem leomlana és összedőlne. Amikor pedig az emberek erőtlenek (sokan ilyenek a városlakók és tudósok közül), jobban kell vigyázniuk. Reggel ne keljenek fel és ne dolgozzanak addig, amíg úgy érzik, hogy nincs megemésztve az ételük. Amikor felkelnek az ágyból, mossák ki a szájukat hideg vízzel: sétáljanak odakint a tiszta levegőn, fussanak, játsszanak, dombokon jár-

които живеят в градовете и учените) треба по много да ся пазят. Сутрена да не стават нити да работят нищо, ако познаят чи йоще не им се е смляло ястието. Като станат от леглото да си промыват устата със студена вода: да се разхождат по вън на чист воздух, да препускат, да играят, да слазят из рът и да возлазят: като яде да не чите нити да пиши, доде не се мине един час или два.

Ш

... школата, ще разделя учениците си на десет чина по десет на всяк чин.

ШИЯ. ушивам, изшивам, вшивам, сошивам, нашивам, надшивам, обшивам, пошивам, подшивам, пришивам, дошивам, зашивам, разшивам.

Щ

Ще се трудя да съм и от вътре и от вън добър, смирен, кротак, целомудр и благочестив, щото моите работы да стават примери на моите ученицы: защо[то] ако ги развратя ще им сторя по голямо зло от умразниыат онзи учитель, който придади на Римскиат военачалник своите ученицы.

Щото не щеш да ти струват другите нито ты да го струваш на другите.

Щото струваш, струвай го добре и мисли за сетнината.

Щърк. Щъркът има твърде долга гага и долги крака: прави си гнездото по высоки древа и по стрехите на кащията, и чисти градиныте и нивыте от замии. [...] летуват по хладните места, а зими ходят по топлите, но йоще не знаймы где. Кога приближи време да се дигнат, раздават весть (хабер) чи в еди кой день и на еди кое място треба да се собире сичкиат народ, и тогази чакат там да мръкни, а чи през нощта в темнината стават, като една страшна войска, скрытом да ги не види никой на къде ще отидат.

Ъ

ълов
ъжон
ънич
ъкинлачан

Ь

ьрац
ьлетичу
ьрадопсог
ьнима

Ю

юрац
юлетишету
юурев
юуннежалбонсырп

Я

яледен
яровог
ядов
Яд, я до ве

janak föl-le: evés után egy-két óra hosszat ne írjanak és ne olvassanak.

Ш (S)

...sok tanuló esetén tíz padba rendezem őket, tízesével minden padba.

SIJA (VARROK). Megvarrok, felvarrok, elvarrok, rávarrok, összevarrok, odavarrok, visszavarrok, bevarrok, kivarrok, varrogatok.

Щ (ST)

Stimulál az, hogy jó legyek, kívül is, bévül is, szelíd, szerény, megfontolt és becsületes, hogy amit csinálok, az példa legyen tanítványaim előtt: mert ha züllött lennék, nagyobb kárt okoznék nekik, mint az a gyűlölt tanító, aki elárulta a Római hadvezérnek tulajdon tanítványait.

S tudd meg: amit nem akarsz, hogy veled tegyenek, azt te se tedd másokkal.

S tudd: amit teszel, tedd jól, és gondolj a következményekre.

Stark (Gólya). A gólyának igen hosszú csőre és hosszú lába van: fészkét magas fákra és a házak tetejére rakja, megtisztítja a kerteket és a réteket a kígyóktól. (...) Hideg helyeken nyaralnak, télen pedig a meleg vidékre mennek, de még nem tudjuk, hová. Amikor eljön az indulás ideje, szétviszik a hírt, hogy ezen és ezen a napon, ezen és ezen a helyen kell az egész népségnek összegyülekezni, és akkor ott megvárják, míg besötétedik, aztán éjszaka a sötétségben felkerekednek, mint egy félelmetes hadsereg, titokban, hogy ne lássa senki, merre mennek.

Ъ (lefordíthatatlan)

Ь (lefordíthatatlan)

Ю (JU)

juh
juhász
július
jutalom

Я (JA)

január
jár
jatagán
járadék, já-ra-dék

Csíkhelyi Lenke fordítása

A fordító megjegyzése:
a fordításnál a betűrend megtartása érdekében kompromisszumokat kellett kötni, így is volt, ami lefordíthatatlannak bizonyult.

ХЕМУС HAEMUS

Списание за обществен живот и култура	Társadalmi és kulturális folyóirat
Основано от	Alapította
Дружеството на българите	1991-ben
в Унгария през 1991 г.	a Magyarországi Bolgárok Egyesülete
Издание на Българското	A Bolgár Országos
републиканско самоуправление	Önkormányzat kiadványa
Отговорен издател: Данчо Мусев	Felelős kiadó: Muszev Dancso
Списанието се издава	Megjelenik negyedévenként
с материалната подкрепа на	a Magyarországi Nemzeti
Фонд „За националните и	és Etnikai Kisebbségekért
етнически малцинства в Унгария“	Közalapítvány támogatásával
Светла Кьосева: главен редактор	Kjoszeva Szvetla főszerkesztő
Росен Русев: художествен редактор	Ruszev Roszen képszerkesztő
Редакционна колегия:	Szerkesztőbizottság:
Андреа Генат, Ася Събева-Юричкаи,	Csíkhelyi Lenke, Doncsev Toso,
Габриела Хаджикостова,	Genát Andrea, Hadzsikosztova Gabriella,
Дьорд Сонди, Иван Русков,	Juricskayné Szabeva Aszja,
Кристина Менхарт, Ленке Чикхеи,	Menyhárt Krisztina, Szimeonova Rajna,
Райна Симеонова,	Ruszkov Ivan, Szondi György,
Светослав Стойчев, Тошо Дончев	Sztojcsev Szvetoszlav
Печатница: Globe Print	Nyomda: Globe Print
Адрес на редакцията:	A szerkesztőség címe:
1097 Будапеща, ул. „Лоняи“ №41.	1097 Budapest, Lónyay u. 41
Тел.: 216-0197	tel.: 216-4210
Цена на броя: 500 форинта.	Egy szám ára: 500 Ft
Годишен абонамент: 2000 форинта	Előfizetés egy évre: 2000 Ft
ISSN 1216-2590	ISSN 1216-2590